

විසුද්ධිමග්ග

ඡන්ද්‍රාසිසතිතිද්දෙසා

විසුද්ධිමග්ගෙ

7. ඡන්දසමාප්තිය

1. බුද්ධානුස්සතිකථා

123. අසුභානන්තරං උද්දිට්ඨාසු පන දසසු අනුස්සතිසු පුනස්පුනං උප්පජ්ජනතො සතියෙව අනුස්සති, පවත්තිතඛ්ඛට්ඨානම්භියෙව වා පවත්තත්තා සද්ධාපඛ්ඛජ්ජනස්ස කුලපුත්තස්ස අනුරූපා සතීතිපි අනුස්සති, බුද්ධං ආරඛ්භ උප්පන්නා අනුස්සති බුද්ධානුස්සති, බුද්ධගුණාරම්මණාය සතියා එතමධිවචනං. ධම්මං ආරඛ්භ උප්පන්නා අනුස්සති ධම්මානුස්සති, ස්වාක්ඛාතතාදිධම්මගුණාරම්මණාය සතියා එතමධිවචනං. සඬ්ඝං ආරඛ්භ උප්පන්නා අනුස්සති සඬ්ඝානුස්සති, සුප්පට්ඨපන්නතාදිසඬ්ඝගුණාරම්මණාය සතියා එතමධිවචනං. සීලං ආරඛ්භ උප්පන්නා අනුස්සති සීලානුස්සති, අඛණ්ඩතාදිසීලගුණාරම්මණාය සතියා එතමධිවචනං. වාගං ආරඛ්භ උප්පන්නා අනුස්සති වාගානුස්සති, මුත්තවාගතාදිවාගගුණාරම්මණාය සතියා එතමධිවචනං. දෙවතා ආරඛ්භ උප්පන්නා අනුස්සති දෙවතානුස්සති, දෙවතා සක්ඛ්ඛට්ඨානො යපෙත්වා අත්තනො සද්ධාදිගුණාරම්මණාය සතියා එතමධිවචනං. මරණං ආරඛ්භ උප්පන්නා අනුස්සති මරණානුස්සති, ජීවිතින්ද්‍රියුපච්ඡෙදාරම්මණාය සතියා එතමධිවචනං. කෙසාදිහෙදං රූපකායං ගතා, කායෙ වා ගතාති කායගතා, කායගතා ච සා සති වාති කායගතසතීති වත්තිඛ්ඛෙ රස්සං අකත්වා කායගතාසතීති චුත්තා, කෙසාදිකායකොට්ඨාසනිමිත්තාරම්මණාය සතියා එතමධිවචනං. ආනාපානො ආරඛ්භ උප්පන්නා සති ආනාපානස්සති, අස්සාසපස්සාසනිමිත්තාරම්මණාය සතියා එතමධිවචනං. උපසමං ආරඛ්භ උප්පන්නා අනුස්සති උපසමානුස්සති, සඛ්ඛදුක්ඛුපසමාරම්මණාය සතියා එතමධිවචනං.

124. ඉති ඉමාසු දසසු අනුස්සතිසු බුද්ධානුස්සතිං තාව භාවෙතුකාමෙන අවෙච්චප්පසාදසමන්නාගතෙන යොගිනා පතිරූපසෙනාසනෙ රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන “ඉතිපි සො භගවා අරහං සම්මාසම්බුද්ධො විජ්ජාවරණසම්පන්නො සුගතො ලොකවිදු අනුත්තරො පුරිසදම්මසාරථී සත්ථා දෙවමනුස්සානං බුද්ධො භගවා”ති (අ. නි. 6.10) එවං බුද්ධස්ස භගවතො ගුණා අනුස්සරිතඛ්ඛා.

තත්‍රායං අනුස්සරණනායො – සො භගවා ඉතිපි අරහං, ඉතිපි සම්මාසම්බුද්ධො...පෙ....
ඉතිපි භගවාති අනුස්සරති. ඉමිනා ච ඉමිනා ච කාරණෙනාති චුත්තං හොති.

125. තත්ථ ආරකත්තා අරීනං අරානඤ්ච භතත්තා පච්චයාදීනං අරහත්තා පාපකරණෙ
රහාභාවාති ඉමෙහි තාව කාරණෙහි සො භගවා අරහන්ති අනුස්සරති. ආරකා හි සො
සබ්බකිලෙසෙහි සුවිදුරවිදුරෙ යීතො මග්ගෙන සවාසනානං කිලෙසානං විද්ධංසිතත්තාති
ආරකත්තා අරහං.

සො තතො ආරකා නාම, යස්ස යෙනාසමඤ්චිතා;
අසමඤ්චී ච දොසෙහි, නාථො තෙනාරහං මතොති.

126. තෙ වානෙන කිලෙසාරයො මග්ගෙන භතාති අරීනං භතත්තාපි අරහං.

යස්මා රාගාදිසඤ්චාතා, සබ්බෙපි අරයො භතා;
පඤ්ඤාසත්ථෙත නාථෙත, තස්මාපි අරහං මතොති.

127. යඤ්චෙතං අච්ඡ්ඡාභවතණ්භාමයනාහි පුඤ්ඤාදිඅභිසඤ්චාරාරං ජරාමරණනෙමි
ආසවසමුදයමයෙන අක්ඛෙන විජ්ඣිත්වා තිභවරථෙ සමායොජීතං අනාදිකාලජ්ජවත්තං
සංසාරචක්කං, තස්සානෙන බොධිමණ්ඛෙ විරියපාදෙහි සීලපථවියං පතිට්ඨාය
සද්ධාභත්ථෙත කම්මක්ඛයකරං ඤාණඵරසුං ගහෙත්වා සබ්බෙ අරා භතාති අරානං
භතත්තාපි අරහං.

128. අථ වා සංසාරචක්කන්ති අනමතග්ගං සංසාරචට්ඨං චුච්චති. තස්ස ච අච්ඡ්ඡා නාහි,
මූලත්තා. ජරාමරණං නෙමි, පරියොසානත්තා. සෙසා දස ධම්මා අරා, අච්ඡ්ඡාමූලකත්තා
ජරාමරණපරියන්තත්තා ච, තත්ථ දුක්ඛාදීසු අඤ්ඤාණං අච්ඡ්ඡා. කාමභවෙ ච අච්ඡ්ඡා
කාමභවෙ සඤ්චාරානං පච්චයො හොති, රූපභවෙ අච්ඡ්ඡා රූපභවෙ සඤ්චාරානං පච්චයො
හොති, අරූපභවෙ අච්ඡ්ඡා අරූපභවෙ සඤ්චාරානං පච්චයො හොති. කාමභවෙ සඤ්චාරා
කාමභවෙ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයා හොන්ති, එස නයො ඉතරෙසු. කාමභවෙ
පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං කාමභවෙ නාමරූපස්ස පච්චයො හොති, තථා රූපභවෙ. අරූපභවෙ
නාමස්සෙව පච්චයො හොති. කාමභවෙ නාමරූපං කාමභවෙ සලායතනස්ස පච්චයො හොති,
රූපභවෙ නාමරූපං රූපභවෙ තිණ්ණං ආයතනානං පච්චයො හොති, අරූපභවෙ නාමං

අරූපහවෙ එකස්ස ආයතනස්ස පච්චයො හොති. කාමහවෙ සලායතනං කාමහවෙ ඡබ්බිධස්ස එස්සස්ස පච්චයො හොති, රූපහවෙ තීණි ආයතනාති රූපහවෙ තිණිණං එස්සානං පච්චයා හොන්ති, අරූපහවෙ එකං ආයතනං අරූපහවෙ එකස්ස එස්සස්ස පච්චයො හොති. කාමහවෙ ඡ එස්සා කාමහවෙ ඡන්තං වෙදනානං පච්චයා හොන්ති, රූපහවෙ තයො එස්සා තත්ථෙව තිස්සන්තං, අරූපහවෙ එකො තත්ථෙව එකිස්සා වෙදනාය පච්චයො හොති. කාමහවෙ ඡ වෙදනා කාමහවෙ ඡන්තං තණ්හාකායානං පච්චයා හොන්ති, රූපහවෙ තිස්සො තත්ථෙව තිණිණං, අරූපහවෙ එකා වෙදනා අරූපහවෙ එකස්ස තණ්හාකායස්ස පච්චයො හොති. තත්ථ තත්ථ සා සා තණ්හා තස්ස තස්ස උපාදානස්ස, උපාදානාදයො භවාදීනං.

කථං? ඉධෙකච්චො කාමෙ පරිභුඤ්ජිස්සාමීති කාමුපාදානපච්චයා කායෙන දුච්චරිතං වරති, වාචාය දුච්චරිතං වරති, මනසා දුච්චරිතං වරති, දුච්චරිතපාරිජුරියා අපායෙ උපපජ්ජති. තත්ථස්ස උපපත්තිහෙතුභූතං කම්මං කම්මහවො, කම්මනිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිහවො, ඛන්ධානං නිබ්බත්ති ජාති, පරිපාකො ජරා, හෙදො මරණං.

අපරො සග්ගසම්පත්තිං අනුභවිස්සාමීති තථෙව සුචරිතං වරති, සුචරිතපාරිජුරියා සග්ගෙ උපපජ්ජති. තත්ථස්ස උපපත්තිහෙතුභූතං කම්මං කම්මහවොති සො එව නයො.

අපරො පන බ්‍රහ්මලොකසම්පත්තිං අනුභවිස්සාමීති කාමුපාදානපච්චයාඑව මෙත්තං භාවෙති, කරුණං, මුදිතං, උපෙක්ඛං භාවෙති, භාවනාපාරිජුරියා බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තති. තත්ථස්ස නිබ්බත්තිහෙතුභූතං කම්මං කම්මහවොති සො එව නයො.

අපරො අරූපහවෙ සම්පත්තිං අනුභවිස්සාමීති තථෙව ආකාසානඤ්චායතනාදිසමාපත්තියො භාවෙති, භාවනාපාරිජුරියා තත්ථ තත්ථ නිබ්බත්තති. තත්ථස්ස නිබ්බත්තිහෙතුභූතං කම්මං කම්මහවො, කම්මනිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිහවො, ඛන්ධානං නිබ්බත්ති ජාති, පරිපාකො ජරා, හෙදො මරණන්ති. එස නයො සෙසුපාදානමුලිකාසුපි යොජනාසු.

එවං අයං අවිජ්ජා හෙතු, සඬ්ඛාරා හෙතුසමුප්පන්නා, උභොපෙනෙ හෙතුසමුප්පන්නාති පච්චයපරිග්ගහෙ පඤ්ඤා ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණං. අතීතමිපි අද්ධානං අනාගතමිපි අද්ධානං අවිජ්ජා හෙතු, සඬ්ඛාරා හෙතුසමුප්පන්නා, උභොපෙනෙ හෙතුසමුප්පන්නාති

පව්වයපරිග්ගහෙ පඤ්ඤා ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණන්ති එතෙනෙව නයෙන සබ්බපදානි විත්ථාරෙතබ්බානි.

තත්ථ අවිජ්ජාසඬ්ඛාරා එකො සඬ්ඛෙපො, විඤ්ඤාණනාමරූපසලායතනඵස්සවෙදනා එකො, තණ්හපාදානභවා එකො, ජාතිජරාමරණං එකො. පුරිමසඬ්ඛෙපො වෙන්ථ අතීතො අද්ධා, ද්වෙ මජ්ඣමා පච්චුප්පන්තො, ජාතිජරාමරණං අනාගතො.

අවිජ්ජාසඬ්ඛාරග්ගහණෙන වෙන්ථ තණ්හපාදානභවා ගහිතාව භොන්තීති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා අතීතෙ කම්මවට්ටං, විඤ්ඤාණාදයො පඤ්ච එතරහි විපාකවට්ටං, තණ්හපාදානභවග්ගහණෙන අවිජ්ජාසඬ්ඛාරා ගහිතාව භොන්තීති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා එතරහි කම්මවට්ටං, ජාතිජරාමරණාපදෙසෙන විඤ්ඤාණාදීනං නිද්දිට්ඨත්තා ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ආයතිං විපාකවට්ටං. තෙ ආකාරතො වීසතිවිධා භොන්ති. සඬ්ඛාරවිඤ්ඤාණානඤ්චෙන්ථ අන්තරා එකො සන්ධි, වෙදනාතණ්හනමන්තරා එකො, භවජාතීනමන්තරා එකොති, ඉති භගවා එතං චතුසඬ්ඛෙපං තියද්ධං වීසතාකාරං තිසන්ධිං පටිච්චසමුප්පාදං සබ්බාකාරතො ජානාති පස්සති අඤ්ඤාති පටිච්චිකාමිති. තං ඤාතට්ඨෙත ඤාණං, පජානනට්ඨෙත පඤ්ඤා, තෙන චුච්චති පව්වයපරිග්ගහෙ පඤ්ඤා ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණන්ති. ඉමිනා ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණෙන භගවා තෙ ධම්මෙ යථාභූතං ඤත්වා තෙසු නිබ්බන්දන්තො විරජ්ජන්තො විමුච්චන්තො චුත්තජපකාරස්ස ඉමස්ස සංසාරචක්කස්ස අරෙ හනි විහනි විද්ධංසෙසි. එවම්පි අරානං භතත්තා අරහං.

අරා සංසාරචක්කස්ස, හතා ඤාණාසිනා යතො;
ලොකනාථෙත තෙනෙස, අරහන්ති පචුච්චති.

129. අග්ගදක්ඛිණෙයාත්තා ච වීචරාදිපච්චයෙ අරහති පුජාවිසෙසඤ්ච. තෙනෙව ච උජ්ජන්තෙ තථාගතෙ යෙකෙචි මහෙසක්ඛා දෙවමනුස්සා, න තෙ අඤ්ඤත්ථ පුජං කරොන්ති. තථා හි බ්‍රහ්මා සහම්පති සිනෙරුමත්තෙන රතනදාමෙන තථාගතං පුජෙසි. යථාබලඤ්ච අඤ්ඤෙ දෙවා මනුස්සා ච බිම්බිසාරකොසලරාජාදයො. පරිනිබ්බතම්පි ච භගවන්තං උද්දිස්ස ඡන්තචුතිකොට්ඨනං විස්සජ්ජෙත්වා අසොකමහාරාජා සකලජම්බුදීපෙ චතුරාසිතිවිහාරසහස්සානි පතිට්ඨාපෙසි. කො පන වාදො අඤ්ඤෙසං පුජාවිසෙසානන්ති පව්වයාදීනං අරහත්තාපි අරහං.

පුජාවිසෙසං සහ පච්චයෙහි,

යස්මා අයං අරහති ලොකනාමො;
අත්ථානුරූපං අරහන්ති ලොකෙ,
තස්මා ජිනො අරහති නාමමෙතං.

130. යථා ච ලොකෙ යෙකෙච්ච පණ්ඩිතමානිනො ඛාලා අසිලොකභයෙන රහො පාපං කරොන්ති, එවමෙස න කදාවි කරොන්ති පාපකරණෙ රහාභාවනොපි අරහං.

යස්මා නත්ථී රහො නාම, පාපකම්මෙසු තාදිනො;
රහාභාවෙන තෙනෙස, අරහං ඉති විස්සුතො.

එවං සබ්බථාපි –

ආරකත්තා භතත්තා ච, කිලෙසාරීන සො මුනි;
භතසංසාරචක්කාරො, පච්චයාදීන චාරහො;
න රහො කරොති පාපානි, අරහං තෙන වුච්චති.

131. සම්මා සාමඤ්ච සබ්බධම්මානං බුද්ධත්තා පන සම්මාසම්බුද්ධො. තථාහි එස සබ්බධම්මෙ සම්මා සාමඤ්ච බුද්ධො, අභිඤ්ඤෙයො ධම්මෙ අභිඤ්ඤෙයානො බුද්ධො, පරිඤ්ඤෙයො ධම්මෙ පරිඤ්ඤෙයානො, පහාතබ්බෙ ධම්මෙ පහාතබ්බෙනො, සච්ඡිකාතබ්බෙ ධම්මෙ සච්ඡිකාතබ්බෙනො, භාවෙනබ්බෙ ධම්මෙ භාවෙනබ්බෙනො. තෙනෙව චාභ –

අභිඤ්ඤෙයාං අභිඤ්ඤාතං, භාවෙනබ්බඤ්ච භාවිතං;
පහාතබ්බං පහීනං මෙ, තස්මා බුද්ධොස්මි බ්‍රාහ්මණාති. (ම. නි. 2.399; සු. නි. 563);

132. අපිච චක්ඛුං දුක්ඛසච්චං, තස්ස මූලකාරණභාවෙන සමුට්ඨාපිකා පුරිමතණ්හා සමුදයසච්චං, උභින්නං අප්පචත්ති නිරොධසච්චං, නිරොධපජානනා පටිපදා මග්ගසච්චන්ති එවං එකෙකපදුද්ධාරොනාපි සබ්බධම්මෙ සම්මා සාමඤ්ච බුද්ධො, එස නයො සොතසානජීවහාකායමනෙසු. එතෙනෙව නයෙන රූපාදීනි ඡ ආයතනානි, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදෙයො ඡවිඤ්ඤාණකායා, චක්ඛුසම්ඵස්සාදෙයො ඡ එස්සා, චක්ඛුසම්ඵස්සජාදෙයො ඡ වෙදනා, රූපසඤ්ඤාදෙයො ඡ සඤ්ඤා, රූපසඤ්ඤෙවතනාදෙයො ඡ වෙතනා, රූපතණ්හාදෙයො ඡ තණ්හාකායා, රූපචිතක්කාදෙයො ඡ චිතක්කා, රූපච්චාරාදෙයො ඡ

විවාරා, රූපක්ඛන්ධාදයො පඤ්චක්ඛන්ධා, දස කසිණානි, දස අනුස්සකියො,
 උද්ධුමානකසඤ්ඤාදිවසෙන දස සඤ්ඤා, කෙසාදයො ද්වන්තිංසාකාරා, ද්වාදසායතනානි,
 අට්ඨාරස ධාතුයො, කාමභවාදයො නව භවා, පට්ඨාදීනි චත්තාරි කුමානානි,
 මෙත්තාභාවනාදයො චතස්සො අප්පමඤ්ඤා, චතස්සො අරූපසමාපත්තියො, පටිලොමනො
 ජරාමරණාදීනි, අනුලොමනො අවිජ්ජාදීනි පටිච්චසමුප්පාදධිගානි ච යොජෙතඛිබානි.

තත්‍රායං එකපදයොජනා, ජරාමරණං දුක්ඛසච්චං, ජාති සමුදයසච්චං, උභින්නම්පි
 නිස්සරණං නිරොධසච්චං, නිරොධපජානනා පටිපදා මග්ගසච්චන්ති
 එවමෙකෙකපදුද්ධාරෙන සඛිඛධම්මෙ සම්මා සාමඤ්ච ඛුද්ධො අනුඛුද්ධො පටිඛුද්ධො.
 තෙන චුත්තං - “සම්මා සාමඤ්ච සඛිඛධම්මානං ඛුද්ධත්තා පන සම්මාසම්ඛුද්ධො” ති.

133. විජ්ජාහි පන චරණෙන ච සම්පන්නත්තා විජ්ජාවරණසම්පන්නො. තත්ථ විජ්ජාහි
 නිස්සොපි විජ්ජා අට්ඨපි විජ්ජා. නිස්සො විජ්ජා භයභෙරවසුත්තෙ (ම. නි. 1.52 ආදයො)
 චුත්තනායෙනෙව වෙදිතඛිබා, අට්ඨ අම්බට්ඨසුත්තෙ (දී. නි. 1.278 ආදයො). තත්‍ර හි
 විපස්සනාඤ්ඤාණෙන මනොමයිද්ධියා ච සහ ඡ අභිඤ්ඤා පරිග්ගහෙන්වා අට්ඨ විජ්ජා චුත්තා.
 චරණන්ති සීලසංචරො, ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරතා, භොජනෙ මත්තඤ්ඤුතා,
 ජාගරියානුයොගො, සත්ත සද්ධම්මා, චත්තාරි රූපාවචරජ්ඣානානිති ඉමෙ පන්නරස ධම්මා
 වෙදිතඛිබා. ඉමෙයෙව හි පන්නරස ධම්මා යස්මා එතෙහි චරති අරියසාවකො ගච්ඡති අමතං
 දිසං, තස්මා චරණන්ති චුත්තා. යථාහ - “ඉධ, මහානාම, අරියසාවකො සීලවා භොතී” ති (ම.
 නි. 2.24) සඛිඛං මජ්ඣිමපණ්ණාසකෙ චුත්තනායෙනෙව වෙදිතඛිබං. භගවා ඉමාහි විජ්ජාහි
 ඉම්මා ච චරණෙන සමන්නාගතො. තෙන චුච්චති විජ්ජාවරණසම්පන්නොති.

තත්ථ විජ්ජාසම්පදා භගවතො සඛිඛඤ්ඤුතං සුරෙත්වා ධීතා. චරණසම්පදා
 මහාකාරුණිකතං. සො සඛිඛඤ්ඤුතාය සඛිඛසත්තානං අත්ථානත්ථං ඤත්වා
 මහාකාරුණිකතාය අනත්ථං පරිච්ඡේත්වා අත්ථෙ ච නියොජෙති. යථා තං
 විජ්ජාවරණසම්පන්නො. තෙනස්ස සාවකා සුප්පටිපන්නා භොන්ති, නො දුප්පටිපන්නා
 විජ්ජාවරණවිපන්නානං සාවකා අත්තන්තපාදයො විය.

134. සොභනගමනත්තා, සුන්දරං යානං ගතත්තා, සම්මා ගතත්තා, සම්මා ච ගදත්තා
 සුගතො. ගමනම්පි හි ගතන්ති චුච්චති. තඤ්ච භගවතො සොභනං පරිසුද්ධමනවජ්ජං. කිං පන
 තන්ති? අරියමග්ගො. තෙන භෙස ගමනෙන ඛෙමං දිසං අසජ්ජමානො ගතොති

සොහනගමනත්තා සුගතො. සුන්දරඤ්චෙස යානං ගතො අමතං නිබ්බානන්ති සුන්දරං යානං ගතත්තාපි සුගතො. සම්මා ච ගතො තෙන තෙන මග්ගෙන පහිනෙ කිලෙසෙ පුන අපච්චාගච්ඡන්තො. චුත්තඤ්ඤෙනං – “සොතාපත්තිමග්ගෙන යෙ කිලෙසා පහිනා, තෙ කිලෙසෙ න පුනෙති න පච්චෙති න පච්චාගච්ඡන්ති සුගතො...පෙ.... අරහත්තමග්ගෙන යෙ කිලෙසා පහිනා, තෙ කිලෙසෙ න පුනෙති න පච්චෙති න පච්චාගච්ඡන්ති සුගතො” ති, සම්මා චා ගතො දීපභිකරපාදමුලතො පහුති යාව බොධිමණ්ඩා තාව සමතිංසපාරමීපුරිකාය සම්මාපට්ඨපත්තියා සබ්බලොකස්ස හිතසුඛමෙව කරොන්තො සස්සතං, උච්ඡේදං, කාමසුඛං, අත්තකිලමථන්ති ඉමෙ ච අන්තෙ අනුපගච්ඡන්තො ගතොති සම්මා ගතත්තාපි සුගතො. සම්මා චෙස ගදති යුත්තට්ඨානෙ යුත්තමෙව වාවං භාසති සම්මා ගදත්තාපි සුගතො. තත්ත්වං සාධකසුත්තං “යං තථාගතො වාවං ජානාති අභූතං අතච්ඡං අනත්ථසඤ්ඤිතං, සා ච පරෙසං අප්පියා අමනාපා, න තං තථාගතො වාවං භාසති. යම්පි තථාගතො වාවං ජානාති භූතං තච්ඡං අනත්ථසඤ්ඤිතං, සා ච පරෙසං අප්පියා අමනාපා, තම්පි තථාගතො වාවං න භාසති. යඤ්ච බො තථාගතො වාවං ජානාති භූතං තච්ඡං අනත්ථසඤ්ඤිතං, සා ච පරෙසං අප්පියා අමනාපා, තත්ත්වං සාධකසුත්තං සාධකසුත්තං භොති තස්සා වාවාය වෙය්‍යාකරණාය. යං තථාගතො වාවං ජානාති අභූතං අතච්ඡං අනත්ථසඤ්ඤිතං, සා ච පරෙසං පියා මනාපා, න තං තථාගතො වාවං භාසති. යම්පි තථාගතො වාවං ජානාති භූතං තච්ඡං අනත්ථසඤ්ඤිතං, සා ච පරෙසං පියා මනාපා, තම්පි තථාගතො වාවං න භාසති. යඤ්ච බො තථාගතො වාවං ජානාති භූතං තච්ඡං අනත්ථසඤ්ඤිතං, සා ච පරෙසං පියා මනාපා, තත්ත්වං සාධකසුත්තං සාධකසුත්තං භොති තස්සා වාවාය වෙය්‍යාකරණාය” ති (ම. නි. 2.86). එවං සම්මා ගදත්තාපි සුගතොති වෙදිතබ්බො.

135. සබ්බථාපි විදිතලොකත්තා පන ලොකච්ඡු. සො හි භගවා සභාවතො සමුදයතො නිරොධතො නිරොධුපායතොති සබ්බථා ලොකං අවෙදි අඤ්ඤාසි පට්ඨිජ්ඣති. යථාහ – “යත්ථ බො, ආවුසො, න ජායති න ජීයති න මීයති න වචති න උපපජ්ජති, නාහං තං ගමනෙන ලොකස්ස අන්තං ඤාතෙය්‍යං දට්ඨෙය්‍යං පත්තෙය්‍යන්ති වදාමි, න වාහං, ආවුසො, අපත්ථාව ලොකස්ස අන්තං දුක්ඛස්ස අන්තකිරියං වදාමි. අපි වාහං, ආවුසො, ඉමස්මිඤ්ඤෙව ඛ්‍යාමමත්තෙ කළෙවරෙ සසඤ්ඤිමිහි සමනකෙ ලොකඤ්ච පඤ්ඤපෙමි ලොකසමුදයඤ්ච ලොකනිරොධඤ්ච ලොකනිරොධගාමිනිඤ්ච පට්ඨෙදං.

ගමනෙන න පත්තබ්බො, ලොකස්සන්තො කුදාවනං;
න ච අපත්ථා ලොකන්තං, දුක්ඛා අත්ථි පමොවනං.

තස්මා භවෙ ලොකවිදු සුමෙධො,
 ලොකන්තගු වුසිතබ්බමචරියො;
 ලොකස්ස අන්තං සමිතාවි ඤත්වා,
 නාසිසති ලොකමිමං පරඤ්චාති. (සං. නි. 1.107; අ. නි. 4.45);

136. අපිච තයො ලොකා සඨිඛාරලොකො සත්තලොකො ඕකාසලොකොති. තත්ථ එකො ලොකො සඨිඛෙ සත්තා ආභාරට්ඨිතිකාති (පටි. ම. 1.112) ආගතට්ඨානෙ සඨිඛාරලොකො වෙදිතඨිඛො. සස්සතො ලොකොති වා අසස්සතො ලොකොති වාති (දී. නි. 1.421) ආගතට්ඨානෙ සත්තලොකො.

යාවතා චන්දිමසුරියා පරිභරන්ති, දිසා හන්ති විරොචමානා;
 තාව සහස්සධා ලොකො, එත්ථ තෙ චත්තති වසොති. (ම. නි. 1.503) –

ආගතට්ඨානෙ ඕකාසලොකො. තමිපි භගවා සඨිඛථා අවෙදි. තථා හිස්ස “එකො ලොකො සඨිඛෙ සත්තා ආභාරට්ඨිතිකා. ද්වෙ ලොකා නාමඤ්ච රූපඤ්ච. තයො ලොකා තිස්සො වෙදනා. චත්තාරො ලොකා චත්තාරො ආභාරා. පඤ්ච ලොකා පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා. ඡ ලොකා ඡ අජ්ඣන්තිකාති ආයතනාති. සත්ත ලොකා සත්ත විඤ්ඤාණට්ඨිතියො. අට්ඨ ලොකා අට්ඨ ලොකධම්මා. නච ලොකා නච සත්තවාසා. දස ලොකා දසායතනාති. ද්වාදස ලොකා ද්වාදසායතනාති. අට්ඨාරස ලොකා අට්ඨාරස ධාතුයො”ති (පටි. ම. 1.112) අයං සඨිඛාරලොකොපි සඨිඛථා විදිතො.

යස්මා පනෙස සඨිඛෙසමිපි සත්තානං ආසයං ජානාති, අනුසයං ජානාති, චරිතං ජානාති, අධිමුත්තිං ජානාති, අජ්ජරජක්ඛෙ මභාරජක්ඛෙ, තික්ඛින්ද්‍රියෙ මුදින්ද්‍රියෙ, ස්වාකාරෙ ද්වාකාරෙ, සුවිඤ්ඤාපයෙ දුවිඤ්ඤාපයෙ, භඨිඛෙ අභඨිඛෙ සත්තෙ ජානාති. තස්මාස්ස සත්තලොකොපි සඨිඛථා විදිතො.

137. යථා ච සත්තලොකො, එවං ඕකාසලොකොපි. තථා භෙස එකං චක්ඛවාළං ආයාමතො ච විත්ථාරතො ච යොජනානං ද්වාදසසතසහස්සාති චතුතිංසසතාති ච පඤ්ඤාසඤ්ච යොජනාති. පරික්ඛෙපතො පන –

සඨිඛං සතසහස්සාති, ඡත්තිංසපරිමණ්ඩලං;
 දස වෙච සහස්සාති, අධිසුඨිසාති සතාති ච.

තත්ථ -

දුවෙ සතසහස්සානි, චත්තාරි නහුතානි ච;
එත්තකං බහලත්තෙන, සඨිබ්බාතායං චසුන්ධරා.

තස්සායෙව සන්ධාරකං -

චත්තාරි සතසහස්සානි, අට්ඨෙව නහුතානි ච;
එත්තකං බහලත්තෙන, ජලං වාතෙ පතිට්ඨිතං.

තස්සාපි සන්ධාරකො -

නව සතසහස්සානි, මාලුතො නහමුග්ගතො;
සට්ඨිඤ්ඤෙව සහස්සානි, එසා ලොකස්ස සණ්ඨිති.

එවං සණ්ඨිතෙ චෙත්ථ යොජනානං -

චතුරාසීති සහස්සානි, අජ්ඣොගාලිභො මහණ්ණවෙ;
අච්චුග්ගතො තාවදෙව, සිනෙරු පබ්බතන්තමො.

තතො උපඨිච්චපඨිඨෙන, පමාණෙන යථාක්කමං;
අජ්ඣොගාලිච්චුග්ගතා දිබ්බා, නානාරතනචිත්තිතා.

යුගන්ධරො ඊසධරො, කරවිකො සුදස්සනො;
නෙමීන්ධරො විනතකො, අස්සකණ්ණො ගිරි බුහා.

එතෙ සත්ත මහාසෙලා, සිනෙරුස්ස සමන්තතො;
මහාරාජානමාවාසා, දෙවයක්ඛනිසෙවිතා.

යොජනානං සතානුච්චො, හිමවා පඤ්ච පබ්බතො;
යොජනානං සහස්සානි, තීණි ආයතචිත්ථතො.

චතුරාසීතිසහස්සෙහි, කුට්ඨෙහි පටිමණ්ඨිතො;
තිපඤ්චයොජනක්ඛන්ධ-පරික්ඛෙපා නගච්චයා.

පඤ්ඤාසයොජනක්ඛන්ධ-සාධායාමා සමන්තතො;
සතයොජනවිත්ථිණ්ණා, තාවදෙව ව උග්ගතා;
ජම්බු යස්සානුභාවෙන, ජම්බුදීපො පකාසිතො.

යඤ්ඤෙතං ජම්බුයා පමාණං, එතදෙව අසුරානං චිත්‍රපාටලියා, ගරුළානං
සිම්බලිරුක්ඛස්ස, අපරගොයානෙ කදම්බස්ස, උත්තරකුරුසු කප්පරුක්ඛස්ස, පුබ්බවිදෙහෙ
සිරිසස්ස, තාවතිංසෙසු පාරිච්ඡත්තකස්සාති. තෙනාහු පොරාණා –

“පාටලී සිම්බලී ජම්බු, දෙවානං පාරිච්ඡත්තකො;
කදම්බො කප්පරුක්ඛො ව, සිරිසෙන හවති සත්තමන්ති.

“ද්වෙඅසීති සහස්සාති, අජ්ඣොගාළ්භො මහණ්ණවෙ;
අච්චුග්ගතො තාවදෙව, චක්කවාළසිලුච්චයො;
පරික්ඛිපිත්වා තං සබ්බං, ලොකධාතුමයං ඨිතො” ති.

තත්ථ වන්දමණ්ඩලං එකුනපඤ්ඤාසයොජනං. සුරියමණ්ඩලං පඤ්ඤාසයොජනං.
තාවතිංසහවනං දසසහස්සයොජනං. තථා අසුරහවනං අච්චිමභානිරයො ජම්බුදීපො ව.
අපරගොයානං සත්තසහස්සයොජනං. තථා පුබ්බවිදෙහං. උත්තරකුරු අට්ඨසහස්සයොජනං.
එකමෙකො වෙන්ථ මහාදීපො පඤ්ඤවසතපඤ්ඤවසතපරිත්තදීපපරිවාරො. තං සබ්බමිපි එකං
චක්කවාළං එකා ලොකධාතු. තදන්තරෙසු ලොකන්තරිකනිරයා.

එවං අනන්තානි චක්කවාළානි අනන්තා ලොකධාතුයො භගවා අනන්තෙන
බුද්ධඤාණෙන අවෙදි අඤ්ඤාසි පටිච්ඡකි. එවමස්ස ඔකාසලොකොපි සබ්බථා විදිතො.
එවමිපි සබ්බථා විදිතලොකත්තා ලොකවිදු.

138. අත්තනා පන ගුණෙහි විසිට්ඨතරස්ස කස්සචි අභාවතො නත්ථි එතස්ස උත්තරොති
අනුත්තරො. තථා හෙස සීලගුණෙනාපි සබ්බං ලොකමහිභවති,
සමාධිපඤ්ඤාවිමුත්තිවිමුත්තිඤාණදස්සනගුණෙනාපි. සීලගුණෙනාපි අසමො අසමසමො
අප්පටිමො අප්පටිභාගො අප්පටිපුග්ගලො...පෙ.... විමුත්තිඤාණදස්සනගුණෙනාපි. යථාහ –
“න ඛො පනාහං සමනුපස්සාමි සදෙවකෙ ලොකෙ සමාරකෙ...පෙ.... සදෙවමනුස්සාය
පජාය අත්තනා සීලසම්පන්නතර” න්ති විත්ථාරො. එවං අග්ගපසාදසුත්තාදීනි (අ. නි. 4.34;

ඉතිවු. 90) “න මෙ ආවරියො අත්ථි” තිආදිකා (ම. නි. 1.285; මහාව. 11) ගාථායො ව විත්ථා රෙතඛිබ්බා.

139. පුරිසදම්මෙ සාරෙතීති පුරිසදම්මසාරථී. දමෙති විනෙතීති චුත්තං හොති. තත්ථ පුරිසදම්මාති අදන්තා දමෙතුං යුත්තා තිරච්ඡානපුරිසාපි මනුස්සපුරිසාපි අමනුස්සපුරිසාපි. තථා හි භගවතා තිරච්ඡානපුරිසාපි අපලාලො නාගරාජා, චූළොදරො, මහොදරො, අග්ගිසිඛො, ධුමසිඛො, අරවාළො නාගරාජා, ධනපාලකො හත්ථීති එවමාදයො දම්තා නිබ්බිසා කතා සරණෙසු ව සීලෙසු ව පතිට්ඨාපිතා, මනුස්සපුරිසාපි සච්චකනිගණ්ඨපුත්තඅම්බට්ඨමාණවපොක්ඛරසාති සොණදන්තකුට්ඨදන්තාදයො, අමනුස්සපුරිසාපි ආලවකසුචිලොමඛරලොමයක්ඛසක්කදෙවරාජාදයො දම්තා විතීතා විචිත්තෙහි විනයනුපායෙහි. “අභං ඛො, කෙසි, පුරිසදම්මෙ සණ්භෙනපි විනෙමි, එරුසෙනපි විනෙමි, සණ්භඑරුසෙනපි විනෙමි” ති (අ. නි. 4.11) ඉදඤ්චෙත්ථ සුත්තං විත්ථා රෙතඛිබ්බං.

අපිච භගවා විසුද්ධසීලාදීනං පට්ඨමජ්ඣානාදීනි සොනාපන්තාදීනඤ්ච උත්තරි මග්ගපට්ඨපදං ආචික්ඛන්තො දන්තෙපි දමෙතියෙව.

අථ වා අනුත්තරො පුරිසදම්මසාරථීති එකමෙවිදං අත්ථපදං. භගවා හි තථා පුරිසදම්මෙ සාරෙතී, යථා එකපල්ලඬකෙනෙව නිසින්තා අට්ඨ දිසා අසජ්ජමානා ධාවන්ති. තස්මා අනුත්තරො පුරිසදම්මසාරථීති චුච්චති. “හත්ථීදමකෙන, හික්ඛවෙ, හත්ථීදම්මො සාරිතො එකංයෙව දිසං ධාවති” ති ඉදඤ්චෙත්ථ සුත්තං (ම. නි. 3.312) විත්ථා රෙතඛිබ්බං.

140. දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකපරමත්ථෙහි යථාරභං අනුසාසතීති සත්ථා. අපිච සත්ථා වියාති සත්ථා, භගවා සත්ථවාහො. යථා සත්ථවාහො සත්ථෙ කන්තාරං තාරෙති වොරකන්තාරං තාරෙති වාලකන්තාරං තාරෙති දුබ්භික්ඛකන්තාරං තාරෙති නිරුද්ධකන්තාරං තාරෙති උත්තාරෙති නිත්තාරෙති පතාරෙති බෙමන්තභූමිං සම්පාපෙති, එවමෙව භගවා සත්ථා සත්ථවාහො සත්තෙ කන්තාරං තාරෙති, ජාතිකන්තාරං තාරෙතීතිආදීනා නිද්දෙසනෙයනපෙත්ථ අත්ථො වෙදිතඛිබ්බො. දෙවමනුස්සානන්ති දෙවානඤ්ච මනුස්සානඤ්ච. උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදවසෙන, හඛ්ඛපුග්ගලපරිච්ඡෙදවසෙන වෙතං චුත්තං. භගවා පන තිරච්ඡානගතානම්පි අනුසාසනිජ්ජදානෙන සත්ථායෙව. තෙපි හි භගවතො ධම්මස්සවනෙන උපනිස්සයසම්පත්තිං පත්ථා තාය එව උපනිස්සයසම්පත්තියා දුතියෙ වා

තනියෙ වා අත්තභාවෙ මග්ගඵලභාගිනො භොන්ති. මණ්ඩුකදෙවපුත්තාදයො වෙන්ඵ නිදස්සනං.

භගවති කිර ගග්ගරාය පොක්ඛරණියා තීරෙ වම්පානගරවාසීනං ධම්මං දෙසියමානෙ ඵකො මණ්ඩුකො භගවතො සරෙ නිමිත්තං අග්ගභෙසි, තං ඵකො වච්ඡපාලකො දණ්ඩං ඔලුබ්භ නිට්ඨන්තො සීසෙ සන්තිරුම්භිත්වා අට්ඨාසි. සො තාවදෙව කාලඤ්ඤාත්වා තාවනිංසභවනෙ ද්වාදසයොජනිකෙ කනකවිමානෙ නිබ්බන්ති. සුත්තප්පබුද්ධො විය ව තත්ඵ අච්ඡරාසඤ්ඤපරිච්ඡතං අත්තානං දිස්වා “අරෙ අභම්පි නාම ඉධ නිබ්බන්තො, කිං නු ඛො කම්මමකාසි”න්ති ආවජ්ජෙත්තො න අඤ්ඤං කිඤ්චි අද්දස අඤ්ඤත්‍ර භගවතො සරෙ නිමිත්තග්ගාහා. සො තාවදෙව සභ විමානෙන ආගන්ත්වා භගවතො පාදෙ සිරසා වන්දි. භගවා ජානන්තොව පුච්ඡි –

“කො මෙ වන්දති පාදානි, ඉද්ධියා යසසා ඡලං;
අභික්කන්තෙන වණ්ණෙන, සබ්බා ඔභාසයං දිසා”ති.

මණ්ඩුකොභං පුරෙ ආසිං, උදකෙ වාරිගොවරො;
තව ධම්මං සුඤ්ඤන්තස්ස, අවධි වච්ඡපාලකොති.

භගවා තස්ස ධම්මං දෙසෙසි. චතුරාසීනියා පාණසභස්සානං ධම්මාභිසමයො අභොසි. දෙවපුත්තොපි සොතාපත්තිඵලෙ පතිට්ඨාය සිතං කත්වා පක්කමීති.

141. යං පන කිඤ්චි අත්ථි ඤෙයාං නාම, සබ්බස්සෙව බුද්ධත්තා විමොක්ඛන්තිකඤ්ඤාණවසෙන බුද්ධො. යස්මා වා චත්තාරි සච්චානි අත්තනාපි බුජ්ඣ්ඣ, අඤ්ඤෙපි සත්තෙ ඛොධෙසි, තස්මා ඵවමාදීහිපි කාරණෙහි බුද්ධො. ඉමස්ස ව පනත්ඵස්ස විඤ්ඤාපනත්ඵං “බුජ්ඣ්ඣතා සච්චානීති බුද්ධො. ඛොධෙනා පජායාති බුද්ධො”ති ඵචං පවත්තො සබ්බොපි නිද්දෙසනො (මහානි. 192) පටිසම්භිදානො (පටි. ම. 1.162) වා විත්ථාරෙතබ්බො.

142. භගවාති ඉදං පනස්ස ගුණවිසිට්ඨසබ්බස්සත්තුත්තමගරුගාරවාධිවචනං. තෙනාහු පොරාණා –

“භගවාති වචනං සෙට්ඨං, භගවාති වචනමුත්තමං;

ගරුභාරවයුත්තො සො, භගවා තෙන වුවවතී” ති.

චතුබ්බිධං වා නාමං ආවත්ථිකං ලිඛිගිකං නෙමිත්තිකං අධිච්චසමුප්පන්තන්ති.
අධිච්චසමුප්පන්තං නාම ලොකියවොභාරෙන යදිච්ඡකන්ති චුත්තං භොති. තත්ථ වච්ඡො
දම්මො ඛලීඛද්දොති ඵවමාදි ආවත්ථිකං. දණ්ඨි ඡන්ති සිඛි කරිති ඵවමාදි ලිඛිගිකං.
තෙවිජ්ජො ඡළභිඤ්ඤොති ඵවමාදි නෙමිත්තිකං. සිරිවඨ්ඨකො ධනවඨ්ඨකොති ඵවමාදි
වචනත්ථං අනපෙක්ඛිත්වා පවත්තං අධිච්චසමුප්පන්තං. ඉදං පන භගවාති නාමං
නෙමිත්තිකං, න මහාමායාය, න සුද්ධොදනමහාරාජෙන, න අසිනියා ඤාතිසහස්සෙහි කතං,
න සක්කසන්තුසිතාදීහි දෙවතාවිසෙසෙහි. චුත්තම්පි වෙනං ධම්මසෙනාපනිනා “භගවාති
තෙනං නාමං මාතරා කතං...පෙ.... විමොක්ඛන්තිකමෙනං බුද්ධානං භගවන්තානං බොධියා
මුලෙ සහ සබ්බඤ්ඤාඤාණස්ස පටිලාභා සච්ඡිකා පඤ්ඤන්ති යදිදං භගවා” ති (මහානි.
84).

143. යංගුණනෙමිත්තිකඤ්ඤවෙනං නාමං, තෙසං ගුණානං පකාසනත්ථං ඉමං ගාථං
වදන්ති –

“භගී භජී භාගී විභත්තවා ඉති,
අකාසි භග්ගන්ති ගරුති භාග්ගවා;
බහුභි ඤායෙහි සුභාවිතත්තනො,
භවන්තගො සො භගවාති වුවවතී” ති. –

නිද්දෙසෙ (මහානි. 84) චුත්තනෙයෙනෙව වෙන්ථ තෙසං තෙසං පදානං අත්ථො දට්ඨබ්බො.

144. අයං පන අපරො නයො.

භාග්ගවා භග්ගවා යුත්තො, භගෙහි ව විභත්තවා;
භත්තවා වන්තගමනො, භවෙසු භගවා තතොති.

තත්ථ වණ්ණාගමො වණ්ණවිපරියයොතිආදිකං නිරුත්තිලක්ඛණං ගහෙත්වා
සද්දනෙයෙන වා පිසොදරාදිපක්ඛෙපලක්ඛණං ගහෙත්වා යස්මා
ලොකියලොකුත්තරසුඛාහිනිබ්බත්තකං දානසීලාදිපාරජ්ජන්තං භාග්ගමස්ස අත්ථි, තස්මා
භාග්ගවාති වත්තබ්බෙ භගවාති වුවවතීති ඤාතබ්බං.

යස්මා පන

අහිරිකානොත්තප්පකොධුපනාහමක්ඛපළාසඉස්සාමච්ඡරියමායාසාධෙය්‍යාථම්හසාරම්භමානා
තිමානමදපමාදතණ්හාඅවිජ්ජා-

තිවිධාකුසලමුලදුවචරිතසංකිලෙසමලවිසමසඤ්ඤාවිතක්කපපඤ්චවතුබ්බිධවිපරියෙස-
ආසවගන්ථඔසයොගඅගතිතණ්හුප්පාදුපාදානපඤ්චවෙතොබ්බිලවිනිබන්ධනීවරණාහිනන්දනා-
ඡවිවාදමුලතණ්හාකායසත්තානුසයඅට්ඨමච්ඡත්තනවතණ්හාමුලකදසාකුසලකම්මපථ්ථවාසට්ඨ
ධීදිට්ඨිගත- අට්ඨසතතණ්හාවිචරිතප්පභෙදසබ්බදරථපරිලාභකිලෙසසතසහස්සානි,
සඬ්ඛෙපතො වා පඤ්ච කිලෙසබන්ධඅහිසඬ්ඛාරදෙවපුත්තමච්චුමාරෙ අහඤ්ඡී. තස්මා
හග්ගත්තා ඵතෙසං පරිස්සයානං හග්ගවාති වත්තබ්බෙ හග්ගවාති චුච්චති. ආහ වෙත්ථ -

“හග්ගරාගො හග්ගදොසො, හග්ගමොහො අනාසවො;
හග්ගාස්ස පාපකා ධම්මො, හග්ගා තෙන චුච්චති” ති.

හාග්ගවතාය වස්ස සතපුඤ්ඤලක්ඛණධරස්ස රූපකායසම්පත්ති දීපිතා හොති.
හග්ගදොසතාය ධම්මකායසම්පත්ති. තථා ලොකියසරික්ඛකානං බහුමතහාවො,
ගහට්ඨපබ්බජිතෙහි අහිගමනීයතා, අහිගතානඤ්ච නෙසං කායචිත්තදුක්ඛාපනයනෙ
පටිබලහාවො, ආමිසදානධම්මදානෙහි උපකාරිතා, ලොකියලොකුත්තරසුඛෙහි ව
සංයොජනසමත්ථතා දීපිතා හොති.

යස්මා ච ලොකෙ ඉස්සරියධම්මයසසිරිකාමපයත්තෙසු ඡසු ධම්මෙසු හගසද්දො
පවත්තති, පරමඤ්චස්ස සකචිත්තෙ ඉස්සරියං, අණ්මාලඬ්ඛිමාදිකං වා ලොකියසම්මතං
සබ්බාකාරපරිපූරං අත්ථී. තථා ලොකුත්තරො ධම්මො. ලොකත්තයඛ්‍යාපකො
යථාභුවචගුණාධිගතො අතිවිය පරිසුද්ධො යසො.
රූපකායදස්සනඛ්‍යාවට්ඡනනයනප්පසාදජනනසමත්ථා සබ්බාකාරපරිපූරා
සබ්බඬ්ඛපච්චඬ්ඛසිරී. යං යං ඵතෙන ඉච්ඡිතං පත්ථීතං අත්තහිතං පරහිතං වා, තස්ස තස්ස
තථෙව අහිනිප්ඵන්තත්තා ඉච්ඡිතත්ථනිබ්බත්තිසඤ්ඤිතො කාමො.
සබ්බලොකගරුභාවප්පත්තිහෙතුභූතො සම්මාවායාමසඬ්ඛාතො පයත්තො ච අත්ථී. තස්මා
ඉමෙහි හගෙහි යුත්තත්තාපි හගා අස්ස සන්තීති ඉමිනා අත්ථෙත හගවාති චුච්චති.

යස්මා පන කුසලාදීහි භෙදෙහි සබ්බධම්මෙ,
බන්ධායතනධාතුසච්චඉන්ද්‍රියපට්ච්චසමුප්පාදාදීහි වා කුසලාදිධම්මෙ,

පිළිනසඬුකසන්තාපවිපරිණාමටියෙන වා දුක්ඛං අරියසච්චං,
ආයුහනනිදානසංයොගපලිබොධටියෙන සමුදයං, නිස්සරණවිවෙකාසඬුකඅමතටියෙන
නිරොධං, නියානිකහෙතුදස්සනාධිපතෙයාටියෙන මග්ගං විහත්තවා, විහත්තවා විවරිත්වා
දෙසිතවාති වුත්තං හොති. තස්මා විහත්තවාති වත්තබ්බෙ භගවාති වුච්චති.

යස්මා ච එස දිබ්බබ්බුභ්මඅරියවිහාරෙ කායචිත්තඋපධිවිවෙකෙ
සුඤ්ඤතජ්ජනිතානිමිත්තවිමොක්ඛෙ අඤ්ඤෙ ච ලොකීයලොකුත්තරෙ
උත්තරිමනුස්සධම්මෙ භජ් සෙවි බහුලං අකාසී, තස්මා භත්තවාති වත්තබ්බෙ භගවාති වුච්චති.

යස්මා පන තීසු භවෙසු තණ්හාසඬුකානං ගමනං අනෙන වත්තං, තස්මා භවෙසු
වත්තගමනොති වත්තබ්බෙ භවසද්දතො භකාරං ගමනසද්දතො ගකාරං වත්තසද්දතො
වකාරඤ්ච දීඝං කත්වා ආදාය භගවාති වුච්චති යථා ලොකෙ මෙහනස්ස බස්ස මාලාති
වත්තබ්බෙ මෙබලාති.

145. තස්සෙවං ඉමිනා ච ඉමිනා ච කාරණෙන සො භගවා අරහං...පෙ.... ඉමිනා ච
ඉමිනා ච කාරණෙන භගවාති බුද්ධගුණෙ අනුස්සරතො නෙව තස්මිං සමයෙ රාගපරියුට්ඨිතං
චිත්තං හොති, න දොසපරියුට්ඨිතං, න මොහපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති. උජුගතමෙවස්ස
තස්මිං සමයෙ චිත්තං හොති තථාගතමාරබ්භ (අ. නි. 6.10). ඉච්චස්ස එවං
රාගාදිපරියුට්ඨානාභාවෙන වික්ඛම්භිතනීවරණස්ස කම්මට්ඨානාභිමුඛතාය උජුගතචිත්තස්ස
බුද්ධගුණපොණා විතක්කවිචාරා පවත්තන්ති. බුද්ධගුණෙ අනුවිතක්කයතො අනුවිචාරයතො
පිති උජ්ජප්පති. පිතිමනස්ස පිතිපදට්ඨානාය පස්සද්ධියා කායචිත්තදරථා පටිපස්සම්භන්ති.
පස්සද්ධදරථස්ස කායිකම්පි වෙතසිකම්පි සුඛං උජ්ජප්පති. සුඛිනො බුද්ධගුණාරම්මණං
හුත්වා චිත්තං සමාධියතීති අනුක්කමෙන එකක්ඛණෙ ඤානඬුකානි උජ්ජප්පන්ති.
බුද්ධගුණානං පන ගම්භීරතාය නානජ්ජකාරගුණානුස්සරණාධිමුත්තතාය වා අජ්ජනං
අජ්ජත්වා උපචාරජ්ජත්තමෙව ඤානං හොති. තදෙනං බුද්ධගුණානුස්සරණවසෙන
උජ්ජන්තත්තා බුද්ධානුස්සතිවිවෙච සඬුකං ගච්ඡති.

ඉමඤ්ච පන බුද්ධානුස්සතිං අනුයුත්තො භික්ඛු සත්ථරි සගාරවො හොති සජ්ජතිස්සො,
සද්ධාවෙපුල්ලං සතිවෙපුල්ලං පඤ්ඤාවෙපුල්ලං පුඤ්ඤවෙපුල්ලඤ්ච අධිගච්ඡති,
පිතිපාමොජ්ජනහුලො හොති, භයහෙරචසහො දුක්ඛාධිවාසනසමත්ථො, සත්ථාරා
සංවාසසඤ්ඤං පටිලහති. බුද්ධගුණානුස්සතියා අජ්ඣාචුත්ථඤ්චස්ස සරීරම්පි වෙතියසරම්ච

පුජාරභං හොති. බුද්ධභූමියං චිත්තං නමති. චිතික්කමිතඛිඛවත්ථුසමායොගෙ චස්ස සම්මුඛා සත්ථාරං පස්සතො විය භිරොත්තස්පං පච්චුපට්ඨාති. උත්තරි අප්පට්ඨිඡ්ඤාත්තො පන සුගතිපරායනො හොති.

තස්මා භවෙ අප්පමාදං, කශිරාථ සුමෙධසො;
එවං මහානුභාවාය, බුද්ධානුස්සතියා සදාති.

ඉදං තාව බුද්ධානුස්සතියං චිත්ථාරකථාමුඛං.

2. ධම්මානුස්සතිකථා

146. ධම්මානුස්සතිං භාවෙනුකාමෙනාපි රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන “ස්වාක්ඛාතො භගවතා ධම්මො සන්දිට්ඨිකො අකාලිකො එනිපස්සිකො ඔපනෙයයිකො පච්චත්තං වෙදිතඛිඛො විඤ්ඤ්භී”ති (අ. නි. 6.10) එවං පරියත්තිධම්මස්ස වෙච නවවිධස්ස ච ලොකුත්තරධම්මස්ස ගුණා අනුස්සරිතඛිඛා.

147. ස්වාක්ඛාතොති ඉමස්මිං හි පදෙ පරියත්තිධම්මොපි සඬිගහං ගච්ඡති, ඉතරෙසු ලොකුත්තරධම්මොච. තත්ථ පරියත්තිධම්මො තාව ස්වාක්ඛාතො ආදිමජ්ඣපරියොසානකල්‍යාණත්තා සාත්ථසඛ්‍යාඤ්ජනකෙචලපරිපුණ්ණපරිසුද්ධබ්‍රහ්මචරියජ්ජකාසනත්තා ච. යඤ්භී භගවා එකගාථම්පි දෙසෙති, සා සමන්තභද්දකත්තා ධම්මස්ස පඨමපාදෙන ආදිකල්‍යාණා, දුතියතතියපාදෙහි මජ්ඣකල්‍යාණා, පච්ඡිමපාදෙන පරියොසානකල්‍යාණා. එකානුසන්ධිකං සුත්තං නිදානෙන ආදිකල්‍යාණං, නිගමනෙන පරියොසානකල්‍යාණං, සෙසෙන මජ්ඣකල්‍යාණං. නානානුසන්ධිකං සුත්තං පඨමානුසන්ධිතා ආදිකල්‍යාණං, පච්ඡිමෙන පරියොසානකල්‍යාණං, සෙසෙහි මජ්ඣකල්‍යාණං. අපිච සනිදානසලජ්ජත්තිකත්තා ආදිකල්‍යාණං, වෙනෙය්‍යානං අනුරූපතො අත්ථස්ස අවිපරිතතාය ච හෙතුදාහරණසුත්තතො ච මජ්ඣකල්‍යාණං, සොතූනං සද්ධාපටිලාභජනනෙන නිගමනෙන ච පරියොසානකල්‍යාණං.

සකලොපි සාසනධම්මො අත්තතො අත්ථභූතෙන සීලෙන ආදිකල්‍යාණො, සමථවිපස්සනාමග්ගඵලෙහි මජ්ඣකල්‍යාණො, නිඛිඛානෙන පරියොසානකල්‍යාණො. සීලසමාධිහි වා ආදිකල්‍යාණො, විපස්සනාමග්ගෙහි මජ්ඣකල්‍යාණො, ඵලනිඛිඛානෙහි පරියොසානකල්‍යාණො. බුද්ධසුඛොධිතාය වා ආදිකල්‍යාණො, ධම්මසුධම්මතාය මජ්ඣකල්‍යාණො, සඬිසසුජ්ජපටිජ්ජත්තියා පරියොසානකල්‍යාණො. තං සුත්ථා තථත්ථාය පටිපන්නෙන අධිගන්තඛිඛාය අභිසම්ඛොධියා වා ආදිකල්‍යාණො, පච්චෙකඛොධියා මජ්ඣකල්‍යාණො, සාවකඛොධියා පරියොසානකල්‍යාණො.

සුය්‍යමානො වෙස නීචරණවික්ඛම්භනතො සවනෙනපි කල්‍යාණමෙච ආචහතීති ආදිකල්‍යාණො, පටිපජ්ජියමානො සමථවිපස්සනාසුඛාවභනතො පටිපත්තියාපි කල්‍යාණං

ආවහනීති මජ්ඣකලයාණො, තථාපට්ඨන්තො ච පට්ඨන්තිඵලෙ නිට්ඨිතෙ
තාදිභාවාවහනතො පට්ඨන්තිඵලෙනපි කලයාණං ආවහනීති පරියොසානකලයාණොති ඵචං
ආදිමජ්ඣපරියොසානකලයාණන්තා ස්වාක්ඛාතො.

යං පනෙස භගවා ධම්මං දෙසෙන්තො සාසනබ්‍රහ්මවරියං මග්ගබ්‍රහ්මවරියඤ්ච පකාසෙති
නානානායෙහි දීපෙති, තං යථානුරූපං අත්ථසම්පත්තියා සාත්ථං, ඛාසඤ්චනසම්පත්තියා
සඛාසඤ්චනං.

සඬකාසනපකාසනවිචරණවිභජනඋත්තානීකරණපඤ්ඤත්තිඅත්ථපදසමායොගතො සාත්ථං,
අක්ඛරපදඛාසඤ්චනාකාරනිරුත්තීනිද්දෙසසම්පත්තියා සඛාසඤ්චනං.

අත්ථගම්භීරතාපට්ඨෙධගම්භීරතාහි සාත්ථං, ධම්මගම්භීරතාදෙසනාගම්භීරතාහි සඛාසඤ්චනං.

අත්ථපට්ඨනපට්ඨසම්භිදාවිසයතො සාත්ථං, ධම්මනිරුත්තීපට්ඨසම්භිදාවිසයතො සඛාසඤ්චනං.

පණ්ඩිතවෙදනීයතො පරික්ඛකජනප්පසාදකන්ති සාත්ථං, සද්ධෙය්‍යතො
ලොකීයජනප්පසාදකන්ති සඛාසඤ්චනං. ගම්භීරාධිප්පායතො සාත්ථං, උත්තානපදතො
සඛාසඤ්චනං. උපනෙතඛිඛස්ස අභාවතො සකලපරිපුණ්ණභාවෙන කෙවලපරිපුණ්ණං.
අපනෙතඛිඛස්ස අභාවතො නිද්දොසභාවෙන පරිසුද්ධං.

අපිච පට්ඨන්තියා අධිගමඛ්‍යන්තීතො සාත්ථං, පරියන්තියා ආගමඛ්‍යන්තීතො
සඛාසඤ්චනං, සීලාදිපඤ්චධම්මක්ඛන්ධයුත්තතො කෙවලපරිපුණ්ණං, නිරුපක්කිලෙසතො
නිත්තරණත්ථාය පචන්තීතො ලොකාමිසනිරපෙක්ඛතො ච පරිසුද්ධන්ති ඵචං
සාත්ථසඛාසඤ්චනකෙවලපරිපුණ්ණපරිසුද්ධබ්‍රහ්මවරියප්පකාසනතො ස්වාක්ඛාතො.

අත්ථවිපල්ලාසාභාවතො චා සුට්ඨු අක්ඛාතොති ස්වාක්ඛාතො. යථා හි
අඤ්ඤතිත්ථියානං ධම්මස්ස අත්ථො විපල්ලාසමාපජ්ජති, අන්තරාසිකාති චුත්තධම්මානං
අන්තරාසිකත්තාභාවතො, නිය්‍යානිකාති චුත්තධම්මානං නිය්‍යානිකත්තාභාවතො. තෙන තෙ
දුරක්ඛාතධම්මායෙව භොන්ති, න තථා භගවතො ධම්මස්ස අත්ථො විපල්ලාසමාපජ්ජති.
ඉමෙ ධම්මා අන්තරාසිකා, ඉමෙ ධම්මා නිය්‍යානිකාති ඵචං චුත්තධම්මානං
තථාභාවානතික්කමනතොති. ඵචං තාව පරියන්තිධම්මො ස්වාක්ඛාතො.

ලොකුත්තරධම්මො පන නිඛිඛානානුරූපාය පට්ඨන්තියා පට්ඨදානුරූපස්ස ච නිඛිඛානස්ස
අක්ඛාතන්තා ස්වාක්ඛාතො. යථාහ – “සුපඤ්ඤත්තා ඛො පන තෙන භගවතා සාවකානං
නිඛිඛානගාමිනී පට්ඨදා සංසන්දති නිඛිඛානඤ්ච පට්ඨදා ච. සෙය්‍යථාපි නාම ගඬිගොදකං

යමුනොදකෙන සංසන්දනි සමෙති, එවමෙව සුපඤ්ඤත්තා (දී. නි. 2.296) තෙන භගවතා සාවකානං නිබ්බානගාමිනී පටිපදා සංසන්දනි නිබ්බානඤ්ච පටිපදා වා”ති. අරියමග්ගො වෙන්ථ අන්තද්වයං අනුපගමම මජ්ඣිමා පටිපදාභූතොව “මජ්ඣිමා පටිපදා”ති අක්ඛාතත්තා ස්වාක්ඛාතො. සාමඤ්ඤඵලානි පටිපස්සද්ධකිලෙසානෙව “පටිපස්සද්ධකිලෙසානී”ති අක්ඛාතත්තා ස්වාක්ඛාතානි. නිබ්බානං සස්සතාමතතාණලෙණාදිසභාවමෙව සස්සතාදිසභාවවසෙන අක්ඛාතත්තා ස්වාක්ඛාතන්ති එවං ලොකුත්තරධම්මොපි ස්වාක්ඛාතො.

148. සන්දිට්ඨිකොති එත්ථ පන අරියමග්ගො තාව අත්තනො සන්තානෙ රාගාදීනං අභාවං කරොන්තෙන අරියපුග්ගලෙන සාමං දට්ඨබ්බොති සන්දිට්ඨිකො. යථාහ – “රත්තො බො, බ්‍රාහ්මණ, රාගෙන අභිභූතො පරියාදිණ්ණචිත්තො අත්තඛ්‍යාඛාධායපි වෙනෙති, පරඛ්‍යාඛාධායපි වෙනෙති, උභයඛ්‍යාඛාධායපි වෙනෙති. වෙනසිකං දුක්ඛං දොමනස්සං පටිසංවෙදෙති. රාගෙ පභීනෙ නෙව අත්තඛ්‍යාඛාධාය වෙනෙති, න පරඛ්‍යාඛාධාය වෙනෙති, න උභයඛ්‍යාඛාධාය වෙනෙති, න වෙනසිකං දුක්ඛං දොමනස්සං පටිසංවෙදෙති. එවම්පි බො, බ්‍රාහ්මණ, සන්දිට්ඨිකො ධම්මො හොතී”ති(අ. නි. 3.54). අපිච නවවිධොපි ලොකුත්තරධම්මො යෙන යෙන අධිගතො හොති, තෙන තෙන පරසද්ධාය ගන්තබ්බතං හිත්වා පච්චවෙක්ඛණඤාණෙන සයං දට්ඨබ්බොති සන්දිට්ඨිකො. අථ වා පසත්ථා දිට්ඨි සන්දිට්ඨි, සන්දිට්ඨියා ජයතිති සන්දිට්ඨිකො. තථා හෙත්ථ අරියමග්ගො සම්පයුත්තාය, අරියඵලං කාරණභූතාය, නිබ්බානං විසයිභූතාය සන්දිට්ඨියා කිලෙසෙ ජයති. තස්මා යථා රථෙන ජයතිති රථිකො, එවං නවවිධොපි ලොකුත්තරධම්මො සන්දිට්ඨියා ජයතිති සන්දිට්ඨිකො.

අථ වා දිට්ඨන්ති දස්සනං චූච්චති. දිට්ඨමෙව සන්දිට්ඨං, දස්සනන්ති අත්ථො. සන්දිට්ඨං අරහතීති සන්දිට්ඨිකො. ලොකුත්තරධම්මො හි භාවනාහිසමයවසෙන සච්ඡිකිරියාහිසමයවසෙන ච දිස්සමානොයෙව වට්ඨහයං නිචන්තෙති. තස්මා යථා වත්ථං අරහතීති වත්ථිකො, එවං සන්දිට්ඨං අරහතීති සන්දිට්ඨිකො.

149. අත්තනො ඵලදානං සන්ධාය නාස්ස කාලොති අකාලො. අකාලොයෙව අකාලිකො. න පඤ්චාභසත්තාභාදිහෙදං කාලං බෙපෙත්වා ඵලං දෙති, අත්තනො පන පවත්තිසමනන්තරමෙව ඵලදොති චූත්තං හොති. අථ වා අත්තනො ඵලදානෙ පකට්ඨො

කාලො පත්තො අස්සාති කාලිකො. කො සො? ලොකියො කුසලධම්මො. අයං පන සමනන්තරඵලත්තා න කාලිකොති අකාලිකො. ඉදං මග්ගමෙව සන්ධාය චුත්තං.

150. “එහි පස්ස ඉමං ධම්ම”න්ති එවං පවත්තං එහිපස්සවිධිං අරහතීති එහිපස්සිකො. කස්මා පනෙස තං විධිං අරහතීති? විජ්ජමානත්තා පරිසුද්ධත්තා ව. ඊත්තමුට්ඨියං හි හිරඤ්ඤං වා සුවණ්ණං වා අත්ථීති වත්වාපි “එහි පස්ස ඉම”න්ති න සක්කා වත්තුං. කස්මා? අවිජ්ජමානත්තා. විජ්ජමානම්පි ව ගුථං වා මුත්තං වා මනුඤ්ඤභාවජ්ජකාසනෙන විත්තසම්පහංසනත්ථං “එහි පස්ස ඉම”න්ති න සක්කා වත්තුං. අපිව ඛො පන තිණෙහි වා පණ්ණෙහි වා පටිච්ඡාදෙනඛිඛමෙව හොති. කස්මා? අපරිසුද්ධත්තා. අයං පන නවවිධොපි ලොකුත්තරධම්මො සභාවතොව විජ්ජමානො විගතවලාභකෙ ආකාසෙ සම්පුණ්ණවන්දමණ්ඩලං විය පණ්ඩුකම්බලෙ නික්ඛිත්තජාතිමණි විය ව පරිසුද්ධො. තස්මා විජ්ජමානත්තා පරිසුද්ධත්තා ව එහිපස්සවිධිං අරහතීති එහිපස්සිකො.

151. උපනෙතඛිඛොති ඔපනෙයයිකො. අයං පනෙත්ථ විනිච්ඡයො, උපනයනං උපනයො, ආදිත්තං වෙලං වා සීසං වා අජ්ඣුපෙක්ඛිත්වාපි භාවනාවසෙන අත්තනො විත්තෙ උපනයනං අරහතීති ඔපනයිකො. ඔපනයිකොව ඔපනෙයයිකො. ඉදං සඬබ්බෙ ලොකුත්තරධම්මෙ යුජ්ජති. අසඬබ්බෙ පන අත්තනො විත්තෙන උපනයනං අරහතීති ඔපනෙයයිකො. සච්ඡිකිරියාවසෙන අල්ලියනං අරහතීති අත්ථො.

අථ වා නිබ්බානං උපනෙතීති අරියමග්ගො උපනෙයො. සච්ඡිකාතඛිඛනං උපනෙතඛිඛොති ඵලනිබ්බානධම්මො උපනෙයො. උපනෙයො ඵව ඔපනෙයයිකො.

152. පච්චත්තං වෙදිතඛිඛො විඤ්ඤුහීති සඛිඛෙහිපි උග්ගට්ඨකඤ්ඤාආදීහි විඤ්ඤුහි අත්තනි අත්තනි වෙදිතඛිඛො “භාවිතො මෙ මග්ගො, අධිගතං ඵලං, සච්ඡිකතො නිරොධො”ති. න හි උපජ්ඣායෙන භාවිතෙන මග්ගෙන සද්ධිවිහාරිකස්ස කිලෙසා පභීයන්ති, න සො තස්ස ඵලසමාපත්තියා ඵාසුචිහරති, න තෙන සච්ඡිකතං නිබ්බානං සච්ඡිකරොති. තස්මා න එස පරස්ස සීසෙ ආහරණං විය දට්ඨඛිඛො, අත්තනො පන විත්තෙයෙව දට්ඨඛිඛො, අනුභවිතඛිඛො විඤ්ඤුහීති චුත්තං හොති. බාලානං පන අවිසයො වෙස.

අපිව ස්වාක්ඛාතො අයං ධම්මො. කස්මා? සන්දිට්ඨිකත්තා. සන්දිට්ඨිකො,
අකාලිකත්තා. අකාලිකො, එහිපස්සිකත්තා. යො ව එහිපස්සිකො, සො නාම ඔපනෙය්‍යිකො
හොතීති.

153. තස්සෙවං ස්වාක්ඛාතතාදිහෙදෙ ධම්මගුණෙ අනුස්සරතො නෙව තස්මිං සමයෙ
රාගපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති. න දොස...පෙ.... න මොහපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති.
උජුගතමෙවස්ස තස්මිං සමයෙ චිත්තං හොති ධම්මං ආරඛ්භාති (අ. නි. 6.10)
පුරිමනෙයෙනෙව වික්ඛම්භිතනීවරණස්ස එකක්ඛණෙ ක්කානඛිගාති උප්පජ්ජන්ති.
ධම්මගුණානං පන ගම්භීරතාය නානප්පකාරගුණානුස්සරණාධිමුත්තතාය වා අප්පනං
අප්පත්වා උපචාරප්පත්තමෙව ක්කානං හොති. තදෙනං ධම්මගුණානුස්සරණවසෙන
උප්පන්නත්තා ධම්මානුස්සතිච්චෙව සඛිඛං ගච්ඡති.

ඉමඤ්ච පන ධම්මානුස්සතිං අනුයුත්තො භික්ඛු එවං ඔපනෙය්‍යිකස්ස ධම්මස්ස
දෙසෙතාරං ඉමිනාපඬිගෙන සමන්තාගතං සත්ථාරං නෙව අතීතංසෙ සමනුපස්සාමි, න
පනෙතරහි අඤ්ඤත්‍රු තෙන භගවතාති එවං ධම්මගුණදස්සනෙනෙව සත්ථරි සගාරවො හොති
සප්පතිස්සො. ධම්මෙ ගරුවිත්තීකාරො සද්ධාදිවෙපුල්ලං අධිගච්ඡති, පිතිපාමොජ්ජඛ්ඛුලො
හොති, භයහෙරවසහො, දුක්ඛාධිවාසනසමත්ථො, ධම්මෙන සංවාසසඤ්ඤං පටිලභති,
ධම්මගුණානුස්සතියා අප්ප්කාචුත්ථඤ්චස්ස සරිරම්පි චෙතියසරම්ච පුජාරහං හොති,
අනුත්තරධම්මාධිගමාය චිත්තං නමති, විතික්කම්තඛිඛවත්ථුසමායොගෙ වස්ස
ධම්මසුධම්මතං සමනුස්සරතො හිරොත්තප්පං පච්චුපට්ඨාති. උත්තරි අප්පට්චිජ්ඣකන්තො පන
සුගතිපරායනො හොති.

තස්මා හවෙ අප්පමාදං, කශීරාථ සුමෙධසො;
එවං මහානුභාවාය, ධම්මානුස්සතියා සදාති.

ඉදං ධම්මානුස්සතියං විත්ථාරකථාමුඛං.

3. සම්පානුස්සතිකථා

154. සම්පානුස්සතිං භාවෙතුකාමෙනාපි රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන “සුඡ්පට්ඨපන්තො භගවතො සාවකසඬ්ඝො, උජුඡ්පට්ඨපන්තො භගවතො සාවකසඬ්ඝො, ඤායඡ්පට්ඨපන්තො භගවතො සාවකසඬ්ඝො, සාමීච්ඡ්පට්ඨපන්තො භගවතො සාවකසඬ්ඝො, යදිදං චත්තාරි පුරිසයුගානි අට්ඨ පුරිසපුග්ගලා, එස භගවතො සාවකසඬ්ඝො ආහුනෙයොයා, පාහුනෙයොයා, දක්ඛිණෙයොයා, අඤ්ජලිකරණීයො, අනුත්තරං පුඤ්ඤක්ඛෙන්තං ලොකස්සා”ති (අ. නි. 6.10) එවං අරියසඬ්ඝගුණා අනුස්සරිතඛිඛා.

155. තත්ථ සුඡ්පට්ඨපන්තොති සුට්ඨු පට්ඨපන්තො, සම්මාපට්ඨපදං අනිචත්තිපට්ඨපදං අනුලොමපට්ඨපදං අපච්චතීකපට්ඨපදං ධම්මානුධම්මපට්ඨපදං පට්ඨපන්තොති චුත්තං හොති. භගවතො ඔවාදානුසාසනිං සක්කච්චං සුඤ්ඤත්තීති සාවකා. සාවකානං සඬ්ඝො සාවකසඬ්ඝො, සීලදිට්ඨිසාමඤ්ඤතාය සම්පානභාවමාපන්තො සාවකසමුහොති අත්ථො. යස්මා පන සා සම්මාපට්ඨපදා උජු අචඬ්ඝා අකුට්ඨා අජ්ඣහා, අරියො ච ඤායොතිපි චුච්චති, අනුච්ඡවිකත්තා ච සාමීච්ඡි සඬ්ඛං ගතා. තස්මා තම්පට්ඨපන්තො අරියසඬ්ඝො උජුඡ්පට්ඨපන්තො ඤායඡ්පට්ඨපන්තො සාමීච්ඡ්පට්ඨපන්තොතිපි චුත්තො.

එත්ථ ච යෙ මග්ගට්ඨා, තෙ සම්මාපට්ඨපත්තිසමඬ්ඝිතාය සුඡ්පට්ඨපන්තා. යෙ ඵලට්ඨා, තෙ සම්මාපට්ඨපදාය අධිගන්තඛිඛස්ස අධිගතත්තා අතීතං පට්ඨපදං සන්ධාය සුඡ්පට්ඨපන්තාති වෙදිතඛිඛා.

අපිච ස්වාක්ඛාතෙ ධම්මචිතයෙ යථානුසිට්ඨං පට්ඨපන්තත්තාපි අපණ්ණකපට්ඨපදං පට්ඨපන්තත්තාපි සුඡ්පට්ඨපන්තො.

මජ්ඣිමාය පට්ඨපදාය අන්තද්වයමනුපගම්ම පට්ඨපන්තත්තා කායචච්චිමනොචඬ්ඝකුට්ඨලජ්ඣභද්දොසඡ්පහානාය පට්ඨපන්තත්තා ච උජුඡ්පට්ඨපන්තත්තා ච උජුඡ්පට්ඨපන්තො.

ඤායො චුච්චති නිඛිඛානං. තදත්ථාය පට්ඨපන්තත්තා ඤායඡ්පට්ඨපන්තො.

යථා පටිපත්තා සාමිච්ඡපටිපත්තාරහා භොන්ති, තථා පටිපත්තත්තා සාමිච්ඡපටිපත්තො.

156. යදිදන්ති යානි ඉමානි. චත්තාරි පුරිසයුගානීති යුගලවසෙන පයමමග්ගට්ඨො ඵලට්ඨොති ඉදමෙකං යුගලන්ති ඵචං චත්තාරි පුරිසයුගලානි භොන්ති. අට්ඨ පුරිසපුග්ගලානි පුරිසපුග්ගලවසෙන ඵකො පයමමග්ගට්ඨො ඵකො ඵලට්ඨොති ඉමිනා නයෙන අට්ඨොච පුරිසපුග්ගලා භොන්ති. ඵත්ථ ච පුරිසොති වා පුග්ගලොති වා ඵකත්ථානි ඵතානි පදානි. වෙනෙයාවසෙන පනෙනං චුත්තං. ඵස භගවතො සාවකසඬ්ඝොති යානිමානි යුගවසෙන චත්තාරි පුරිසයුගානි, පාටිඵක්කතො අට්ඨ පුරිසපුග්ගලා, ඵස භගවතො සාවකසඬ්ඝො, ආහුනෙයොනිආදීසු ආනෙත්වා හුනිතඛ්ඛන්ති ආහුනං, දුරතොපි ආනෙත්වා සීලවත්තෙසු දාතඛ්ඛන්ති අත්ථො. චතුත්තං පච්චයානමෙතමධිවචනං. තං ආහුනං පටිග්ගහෙතුං යුත්තො තස්ස මහජ්ඵලකරණතොති ආහුනෙයො. අථ වා දුරතොපි ආගන්ත්වා සඛ්ඛසාපතෙයාමපි ඵත්ථ හුනිතඛ්ඛන්ති ආභවතීයො. සක්කාදීනමපි වා ආභවනං අරහතීති ආභවතීයො. යො වායං බ්‍රාහ්මණානං ආභවතීයො නාම අග්ගි, යත්ථ හුතං මහජ්ඵලන්ති තෙසං ලද්ධි. සචෙ හුතස්ස මහජ්ඵලතාය ආභවතීයො, සඬ්ඝොච ආභවතීයො. සඬ්ඝෙ හුතඤ්චි මහජ්ඵලං භොති. යථාහ -

“යො ච වස්සසතං ජන්තු, අග්ගිං පරිවරෙ වනෙ;
ඵකඤ්ච භාවිතත්තානං, මුහුත්තමපි පුජයෙ;
සායෙච පුජනා සෙයො, යඤ්චෙච වස්සසතං හුත”න්ති. (ධ. ප. 107);

තදෙනං නිකායන්තරෙ ආභවතීයොති පදං ඉධ ආහුනෙයොනි ඉමිනා පදෙන අත්ථතො ඵකං. බ්‍රාහ්මණතො පනෙත්ථ කිඤ්චිමත්තමෙච නානං. ඉති ආහුනෙයො.

පාහුනෙයොනි ඵත්ථ පන පාහුනං චුච්චති දිසාවිදිසතො ආගතානං පියමනාපානං ඤාතිමිත්තානමත්ථාය සක්කාරෙන පටියත්තං ආගන්තුකදානං. තමපි යපෙත්වා තෙ තථාරූපෙ පාහුනකෙ සඬ්ඝස්සෙච දාතුං යුත්තං, සඬ්ඝොච තං පටිග්ගහෙතුං යුත්තො. සඬ්ඝසදිසො හි පාහුනකො නත්ථී. තථා භෙස ඵකඛුද්ධන්තරෙ ච දිස්සති, අඛ්ඛොකිණ්ණඤ්ච පියමනාපත්තකරෙහි ධම්මෙහි සමන්තාගතොති. ඵචං පාහුනමස්ස දාතුං යුත්තං පාහුනඤ්ච පටිග්ගහෙතුං යුත්තොති පාහුනෙයො. යෙසං පන පාභවතීයොති පාළි, තෙසං යස්මා සඬ්ඝො පුඛ්ඛකාරමරහති, තස්මා සඛ්ඛපයමං ආනෙත්වා ඵත්ථ හුනිතඛ්ඛන්ති

පාභවනීයෝ. සබ්බජපකාරොන වා ආභවනමරහතීති පාභවනීයෝ. ස්වායමිධ තෙනෙව අත්ථෙත පාභුතෙයොයාති වුච්චති.

දක්ඛිණාති පන පරලොකං සද්දහිත්වා දාතබ්බදානං වුච්චති. තං දක්ඛිණං අරහති, දක්ඛිණාය වා හිතො යස්මා නං මහජ්ඵලකරණතාය විසොධෙතීති දක්ඛිණෙයොයා.

උභො හත්ථෙ සිරස්මිං පතිට්ඨපෙත්වා සබ්බලොකෙන කයිරමානං අඤ්ජලිකම්මං අරහතීති අඤ්ජලිකරණීයො.

අනුත්තරං පුඤ්ඤක්ඛේත්තං ලොකස්සාති සබ්බලොකස්ස අසදිසං පුඤ්ඤවිරුහනට්ඨානං. යථා හි රඤ්ඤො වා අමච්චස්ස වා සාලීනං වා යවානං වා විරුහනට්ඨානං රඤ්ඤො සාලික්ඛේත්තං රඤ්ඤො යවක්ඛේත්තන්ති වුච්චති, එවං සඬ්ඝො සබ්බලොකස්ස පුඤ්ඤානං විරුහනට්ඨානං. සඬ්ඝං නිස්සාය හි ලොකස්ස නානජපකාරහිතසුඛසංවත්තනිකාති පුඤ්ඤානි විරුහන්ති. තස්මා සඬ්ඝො අනුත්තරං පුඤ්ඤක්ඛේත්තං ලොකස්සාති.

157. එවං සුජ්ජට්ඨපන්තතාදිහෙදෙ සඬ්ඝගුණෙ අනුස්සරතො නෙව තස්මිං සමයෙ රාගපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති. න දොස...පෙ.... න මොහපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති. උජුගතමෙවස්ස තස්මිං සමයෙ චිත්තං හොති සඬ්ඝං ආරබ්භාති (අ. නි. 6.10) පුරිමනයෙනෙව වික්ඛම්භිතනීවරණස්ස එකක්ඛණෙ කුමානඬ්භාති උජ්ජජ්ජන්ති. සඬ්ඝගුණානං පන ගම්භීරතාය නානජපකාරගුණානුස්සරණාධිමුත්තතාය වා අජ්ජනං අජ්ජන්වා උපචාරජ්ජන්තමෙව කුමානං හොති. තදෙනං සඬ්ඝගුණානුස්සරණවසෙන උජ්ජන්තන්තා සඬ්ඝානුස්සතිච්චෙව සඬ්ඛං ගච්ඡති.

ඉමඤ්ච පන සඬ්ඝානුස්සතිං අනුයුත්තො හික්ඛු සඬ්ඝෙ සගාරවො හොති සජ්ජතිස්සො. සද්ධාදිවෙපුල්ලං අධිගච්ඡති, ජිනිපාමොජ්ජබ්භුලො හොති, භයහෙරවසහො, දුක්ඛාධිවාසනසමත්ථො, සඬ්ඝෙන සංවාසසඤ්ඤං පටිලහති. සඬ්ඝගුණානුස්සතියා අජ්ඣාචුත්ථඤ්චස්ස සරීරං සන්තිපතිතසඬ්ඝමිච උපොසථාගාරං පූජාරහං හොති, සඬ්ඝගුණාධිගමාය චිත්තං නමති, විනික්කම්තබ්බවත්ථුසමායොගෙ චස්ස සම්මුඛා සඬ්ඝං පස්සතො විය හිරොත්තජ්ජං පච්චුපට්ඨාති, උත්තරි අජ්ජට්ඨිජ්ඣන්තො පන සුගතිපරායනො හොති.

තස්මා භවෙ අප්පමාදං, කයිරාථ සුමෙධසො;
එවං මහානුභාවාය, සඨ්ඝානුස්සනියා සදානි.

ඉදං සඨ්ඝානුස්සනියං විත්ථාරකථාමුඛං.

4. සීලානුස්සතිකථා

158. සීලානුස්සතිං භාවෙතුකාමෙන පන රහොගතෙන පටිසල්ලිනෙන “අහො වන මෙ සීලානි අබණ්ඩානි අච්ඡද්දානි අසබලානි අකම්මාසානි භුජ්ස්සානි විඤ්ඤුප්පසත්ථානි අපරාමට්ඨානි සමාධිසංවත්තනිකානී”ති (අ. නි. 6.10) ඵලං අබණ්ඩනාදිගුණවසෙන අත්තනො සීලානි අනුස්සරිතබ්බානි. තානි ච ගහට්ඨෙත ගහට්ඨසීලානි, පබ්බජිතෙන පබ්බජිතසීලානි.

ගහට්ඨසීලානි වා හොන්තු පබ්බජිතසීලානි වා, යෙසං ආදිමිහි වා අන්තෙ වා ඵකම්පි න හින්තං, තානි පරියන්තෙ ඡන්තසාටකො විය න බණ්ඩානීති අබණ්ඩානි. යෙසං වෙමජ්ඣෙ ඵකම්පි න හින්තං, තානි මජ්ඣෙ විනිවිද්ධසාටකො විය න ඡද්දානීති අච්ඡද්දානි. යෙසං පටිපාටියා ද්වෙ වා තිණි වා න හින්තානි, තානි පිට්ඨියා වා කුච්ඡියා වා උට්ඨිතෙන දීඝවට්ටාදිසණ්ඨානෙන විසභාගවණ්ණෙන කාළරත්තාදීනං අඤ්ඤතරසර්චණ්ණා ගාචී විය න සබලානීති අසබලානි. යානි අන්තරන්තරා න හින්තානි, තානි විසභාගබ්න්දුවිච්ඡා ගාචී විය න කම්මාසානීති අකම්මාසානි. අවිසෙසෙන වා සබ්බානිපි සත්තවිධෙන මෙථුනසංයොගෙන කොටුපනාහාදීහි ච පාපධම්මෙහි අනුපහතත්තා අබණ්ඩානි අච්ඡද්දානි අසබලානි අකම්මාසානි. තානියෙව තණ්හාදාසබ්බාතො මොචෙත්වා භුජ්ස්සභාවකරණෙන භුජ්ස්සානි. බුද්ධාදීහි විඤ්ඤුහි පසත්ථත්තා විඤ්ඤුප්පසත්ථානි. තණ්හාදිට්ඨිහි අපරාමට්ඨතාය කෙනචි වා අයං තෙ සීලෙසු දොසොති ඵලං පරාමට්ඨුං අසක්කුණෙයාතාය අපරාමට්ඨානි. උපචාරසමාධිං අප්පනාසමාධිං වා, අථ වා පන මග්ගසමාධිං ඵලසමාධිඤ්ඤාපි සංවත්තෙන්තීති සමාධිසංවත්තනිකානි.

159. ඵලං අබණ්ඩනාදිගුණවසෙන අත්තනො සීලානි අනුස්සරතො නෙවස්ස තස්මිං සමයෙ රාගපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති. න දොස...පෙ.... න මොහපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති. උජුගතමෙවස්ස තස්මිං සමයෙ චිත්තං හොති, සීලං ආරබ්භානි පුරිමනයෙනෙව වික්ඛම්භිතනීවරණස්ස ඵකක්ඛණෙ ඤානඤ්ඤානි උප්පජ්ජන්ති. සීලගුණානං පන ගම්භීරතාය නානප්පකාරගුණානුස්සරණාධිමුත්තතාය වා අප්පනං අප්පත්වා උපචාරප්පත්තමෙව ඤානං හොති. තදෙනං සීලගුණානුස්සරණවසෙන උප්පන්තත්තා සීලානුස්සතිච්චෙව සඤ්ඤං ගච්ඡති.

ඉමඤ්ච පන සීලානුස්සතිං අනුයුත්තො භික්ඛු සික්ඛාය සගාරවො හොති සභාගචුත්ති,
පටිසන්ථාරෙ අප්පමත්තො, අත්තානුචාදාදිභයචිරභිතො, අණුමත්තෙසු චජ්ජෙසු භයදස්සාවී,
සද්ධාදිවෙපුල්ලං අධිගච්ඡති, ජිනිපාමොජ්ජබහුලො හොති. උත්තරි අප්පට්චිජ්ඣන්තො පන
සුගතිපරායනො හොති.

තස්මා භවෙ අප්පමාදං, කයිරාථ සුමෙධසො;
එවං මහානුභාවාය, සීලානුස්සතියා සදාති.

ඉදං සීලානුස්සතියං චිත්ථාරකථාමුඛං.

5. වාගානුස්සතිකථා

160. වාගානුස්සතිං භාවෙනුකාමෙන පන පකතියා වාගාධිමුක්තෙන

නිව්වජ්ජවත්තදානසංවිභාගෙන භවිතබ්බං. අථ වා පන භාවනං ආරහන්තෙන ඉතො දානි පභුති සති පටිග්ගාහකෙ අන්තමසො ඵකාලොපමත්තමිපි දානං අදත්වා න භුඤ්ජිස්සාමීති සමාදානං කත්වා තංදිවසං ගුණවිසිට්ඨෙසු පටිග්ගාහකෙසු යථාසත්ති යථාබලං දානං දත්වා තත්ථ නිමිත්තං ගණන්තිවා රහොගතෙන පටිසල්ලීතෙන “ලාභා වත මෙ සුලද්ධං වත මෙ, යොහං මච්ඡෙරමලපරියුට්ඨිතාය පජාය විගතමලමච්ඡෙරෙන චෙතසා විහරාමී මුක්තවාගො පයතපාණි වොස්සග්ගරතො යාවයොගො දානසංවිභාගරතො” ති ඵවං විගතමලමච්ඡෙරතාදිගුණවසෙන අත්තනො වාගො අනුස්සරිතබ්බො.

තත්ථ ලාභා වත මෙති මය්හං වත ලාභා, යෙ ඉමෙ “ආයුං ඛො පන දත්වා ආයුස්ස භාගී භොති දිබ්බස්ස වා මානුසස්ස වා” ඉති (අ. නි. 5.37) ව, “දදං පියො භොති භජන්ති නං බහු” ඉති (අ. නි. 5.34) ව, “දදමානො පියො භොති, සතං ධම්මං අනුක්කමං” ඉති (අ. නි. 5.35) ව ඵවමාදීහි නයෙහි භගවතා දායකස්ස ලාභා සංවණ්ණිතා, තෙ මය්හං අවස්සං භාගීනොති අධිජ්ජායො. සුලද්ධං වත මෙති යං මයා ඉදං සාසනං මනුස්සත්තං වා ලද්ධං, තං සුලද්ධං වත මෙ. කස්මා? යොහං මච්ඡෙරමලපරියුට්ඨිතාය පජාය...පෙ.... දානසංවිභාගරතොති.

තත්ථ මච්ඡෙරමලපරියුට්ඨිතායාති මච්ඡෙරමලෙන අභිභූතාය. පජායාති පජායනවසෙන සත්තා වුච්චන්ති. තස්මා අත්තනො සම්පත්තීනං පරසාධාරණභාවමසහනලක්ඛණෙන විත්තස්ස පහස්සරභාවදුසකානං කණ්ඞධම්මානං අඤ්ඤතරෙන මච්ඡෙරමලෙන අභිභූතෙසු සත්තෙසුති අයමෙත්ථ අත්ථො. විගතමලමච්ඡෙරනොති අඤ්ඤෙසමිපි රාගදොසාදිමලානඤ්චෙව මච්ඡෙරස්ස ව විගතත්තා විගතමලමච්ඡෙරෙන. චෙතසා විහරාමීති යථාවුත්තජ්ජකාරචිත්තො හුත්වා වසාමීති අත්ථො. සුත්තෙසු පන මහානාමසක්කස්ස සොතාපන්තස්ස සතො නිස්සයවිහාරං පුච්ඡතො නිස්සයවිහාරවසෙන දෙසිතත්තා අගාරං අජ්ඣාචසාමීති වුත්තං. තත්ථ අභිභවිත්වා වසාමීති අත්ථො.

මුක්තවාගොති විස්සට්ඨවාගො. පයතපාණිති පරිසුද්ධහත්ථො. සක්කච්චං සහත්ථා දෙයාධම්මං දාතුං සදා ධොතහත්ථොයෙවාති වුත්තං භොති. වොස්සග්ගරතොති වොස්සජ්ජනං වොස්සග්ගො, පරිච්චාගොති අත්ථො. තස්මිං වොස්සග්ගෙ

සත්‍යාභියොගවසෙන රතොති වොස්සග්ගරතො. යාවයොගොති යං යං පරෙ යාවන්ති, තස්ස තස්ස දානතො යාවනයොගොති අත්ථො. යාජයොගොතිපි පායො. යජනසඛ්ඛානෙන යාජෙන යුත්තොති අත්ථො. දානසංවිභාගරතොති දානෙ ව සංවිභාගෙ ව රතො. අහඤ්චි දානඤ්ච දෙමි, අත්තනා පරිභුඤ්ජිතඛ්ඛතොපි ව සංවිභාගං කරොමි, එත්ථෙව වස්මි උභයෙ රතොති එවං අනුස්සරතීති අත්ථො.

161. තස්සෙවං විගතමලමච්ඡේරතාදිගුණවසෙන අත්තනො වාගං අනුස්සරතො නෙව තස්මිං සමයෙ රාගපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති. න දොස...පෙ.... න මොහපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති. උජුගතමෙවස්ස තස්මිං සමයෙ චිත්තං හොති වාගං ආරඛ්භාති (අ. නි. 5.10) පුරිමනයෙනෙව වික්ඛම්භිතනීවරණස්ස එකක්ඛණෙ ක්කානඛිගාති උජ්ජප්පන්ති. වාගගුණානං පන ගම්භීරතාය නානජපකාරවාගගුණානුස්සරණාධිමුත්තතාය වා අජ්ජනං අජ්ජත්වා උපචාරජ්ජත්තමෙව ක්කානං හොති. තදෙනං වාගගුණානුස්සරණවසෙන උජ්ජන්තත්තා වාගානුස්සතිච්චෙව සඛ්ඛං ගච්ඡති.

ඉමඤ්ච පන වාගානුස්සතිං අනුයුත්තො භික්ඛු භියොයාසො මත්තාය වාගාධිමුත්තො හොති, අලොභජ්ඣාසයො, මෙත්තාය අනුලොමකාරී, විසාරදො, ජිතිපාමොජ්ජඛහුලො, උත්තරි අජ්ජට්ඨිජ්ඣන්තො පන සුගතිපරායනො හොති.

තස්මා භවෙ අජ්ජමාදං, කශිරාථ සුමෙධසො;
එවං මහානුභාවාය, වාගානුස්සතියා සදාති.

ඉදං වාගානුස්සතියං විත්ථාරකථාමුඛං.

6. දෙවතානුස්සතිකථා

162. දෙවතානුස්සතිං භාවෙතුකාමෙන පන අරියමග්ගවසෙන සමුදාගතෙහි සද්ධාදීහි ගුණෙහි සමන්තාගතෙන භවිතබ්බං. තතො රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන ‘සන්ති දෙවා වාතුමභාරාජිකා, සන්ති දෙවා තාවතිංසා, යාමා, තුසිතා, නිම්මානරතිනො, පරනිම්මිතවසවත්තිනො, සන්ති දෙවා බ්‍රහ්මකායිකා, සන්ති දෙවා තතුත්තරි, යථාරූපාය සද්ධාය සමන්තාගතා තා දෙවතා ඉතො චුතා තත්ථ උපපන්නා, මය්හමිපි තථාරූපා සද්ධා සංවිජ්ජති. යථාරූපෙන සීලෙන. යථාරූපෙන සුතෙන. යථාරූපෙන වාගෙන. යථාරූපාය පඤ්ඤාය සමන්තාගතා තා දෙවතා ඉතො චුතා තත්ථ උපපන්නා, මය්හමිපි තථාරූපා පඤ්ඤා සංවිජ්ජති’ති (අ. නි. 6.10) එවං දෙවතා සක්ඛිට්ඨානෙ යපෙත්වා අත්තනො සද්ධාදිගුණා අනුස්සරිතබ්බා.

සුත්තෙ පන යස්මිං මහානාම සමයෙ අරියසාවකො අත්තනො ව තාසඤ්ච දෙවතානං සද්ධඤ්ච සීලඤ්ච සුතඤ්ච වාගඤ්ච පඤ්ඤඤ්ච අනුස්සරති, නෙවස්ස තස්මිං සමයෙ රාගපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොතිති චුත්තං. කිඤ්චාපි චුත්තං, අථ බො තං සක්ඛිට්ඨානෙ යපෙතබ්බදෙවතානං අත්තනො සද්ධාදීහි සමානගුණදීපනත්ථං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අට්ඨකථායඤ්ච දෙවතා සක්ඛිට්ඨානෙ යපෙත්වා අත්තනො ගුණෙ අනුස්සරතිති දළ්භං කත්වා චුත්තං.

163. තස්මා පුබ්බභාගෙ දෙවතානං ගුණෙ අනුස්සරිත්වා අපරභාගෙ අත්තනො සංවිජ්ජමානෙ සද්ධාදිගුණෙ අනුස්සරතො චස්ස නෙව තස්මිං සමයෙ රාගපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති. න දොස...පෙ.... න මොහපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති, උජුගතමෙවස්ස තස්මිං සමයෙ චිත්තං හොති දෙවතා ආරබ්භාති (අ. නි. 6.10) පුරිමනෙයෙනෙව වික්ඛම්භිතනීවරණස්ස එකක්ඛණෙ ඤානභිගානි උප්පජ්ජන්ති. සද්ධාදිගුණානං පන ගම්භීරතාය නානප්පකාරගුණානුස්සරණාධිමුත්තතාය වා අප්පනං අප්පත්වා උපචාරප්පත්තමෙව ඤානං හොති. තදෙනං දෙවතානං ගුණසදිසසද්ධාදිගුණානුස්සරණවසෙන දෙවතානුස්සතිච්චෙව සඬබ්බං ගච්ජති.

ඉමඤ්ච පන දෙවතානුස්සතිං අනුයුත්තො භික්ඛු දෙවතානං පියො හොති මනාපො,
හියොයාසො මත්තාය සද්ධාදිවෙපුල්ලං අධිගච්ඡති, පිතිපාමොජ්ජඛ්ඛුලො විහරති. උත්තරි
අප්පට්ඨිඤ්ඤානො පන සුගතිපරායනො හොති.

තස්මා භවෙ අප්පමාදං, කශිරාථ සුමෙධසො;
එවං මහානුභාවාය, දෙවතානුස්සතියා සදාති.

ඉදං දෙවතානුස්සතියං විත්ථාරකථාමුඛං.

පකිණ්ණකකථා

164. යං පන එතාසං විත්ථාරදෙසනායං “උජුගතමෙවස්ස තස්මීං සමයෙ විත්තං හොති
තථාගතං ආරඛ්භා” තිආදීනි වත්වා “උජුගතවිත්තො ඛො පන, මහානාම, අරියසාවකො
ලහති අත්ථවෙදං, ලහති ධම්මවෙදං, ලහති ධම්මුපසංහිතං පාමොජ්ජං, පමුදිතස්ස පිති
ජායතී” ති (අ. නි. 6.10) චුත්තං, තත්ථ ඉතිපි සො භගවාතිආදීනං අත්ථං නිස්සාය උප්පන්නං
තුට්ඨිං සන්ධාය ලහති අත්ථවෙදන්ති චුත්තං. පාළිං නිස්සාය උප්පන්නං තුට්ඨිං සන්ධාය
ලහති ධම්මවෙදං. උභයවසෙන ලහති ධම්මුපසංහිතං පාමොජ්ජන්ති චුත්තන්ති වෙදිතඛ්ඛං.

යඤ්ච දෙවතානුස්සතියං දෙවතා ආරඛ්භාති චුත්තං, තං පුඛ්ඛහාගෙ දෙවතා ආරඛ්භ
පවත්තවිත්තවසෙන දෙවතාගුණසදිසෙ වා දෙවතාභාවනිජ්ථාදකෙ ගුණෙ ආරඛ්භ
පවත්තවිත්තවසෙන චුත්තන්ති වෙදිතඛ්ඛං.

165. ඉමා පන ඡ අනුස්සතියො අරියසාවකානඤ්ඤෙව ඉජ්ඤන්ති. තෙසං හි
බුද්ධධම්මසඬ්ඝගුණා පාකටා හොන්ති. තෙ ව අඛණ්ඩතාදිගුණෙහි සීලෙහි,
විගතමලමච්ඡෙරෙන වාගෙන, මහානුභාවානං දෙවතානං ගුණසදිසෙහි සද්ධාදිගුණෙහි
සමන්තාගතා. මහානාමසුත්තෙ (අ. නි. 6.10) ව සොතාපන්නස්ස නිස්සයවිහාරං පුට්ඨෙන
භගවතා සොතාපන්නස්ස නිස්සයවිහාරදස්සනත්ථමෙව එතා විත්ථාරතො කථිතා.

ගෙධසුත්තෙපි “ඉධ, භික්ඛවෙ, අරියසාවකො තථාගතං අනුස්සරති, ඉතිපි සො
භගවා...පෙ.... උජුගතමෙවස්ස තස්මීං සමයෙ විත්තං හොති නික්ඛන්තං මුත්තං චුට්ඨිතං
ගෙධම්භා. ගෙධොති ඛො, භික්ඛවෙ, පඤ්චන්තෙනං කාමගුණානමධිවචනං. ඉදම්පි ඛො,
භික්ඛවෙ, ආරම්මණං කරිත්වා එවම්ධෙකච්චෙව සත්තා විසුජ්ඤන්ති” ති (අ. නි. 6.25) එවං

අරියසාවකස්ස අනුස්සතිවසෙන චිත්තං විසොධෙත්වා උත්තරි පරමත්ථවිසුද්ධිඅධිගමත්ථාය කථිතා.

ආයස්මතා මහාකච්චානෙන දෙසිතෙ සම්බාධොකාසසුත්තෙපි “අච්ඡරියං, ආවුසො, අබ්භුතං, ආවුසො, යාවඤ්චිදං තෙන භගවතා ජානතා පස්සතා අරහතා සම්මාසම්බුද්ධෙන සම්බාධෙ ඔකාසාධිගමො අනුබුද්ධො සත්තානං විසුද්ධියා...පෙ.... නිබ්බානස්ස සච්ඡිකිරියාය යදිදං ඡ අනුස්සතිට්ඨානානි. කතමානි ඡ? ඉධාවුසො, අරියසාවකො තථාගතං අනුස්සරති...පෙ.... එවමිධෙකච්චෙ සත්තා විසුද්ධිධම්මො භවන්ති” ති (අ. නි. 6.26) එවං අරියසාවකස්සෙව පරමත්ථවිසුද්ධිධම්මතාය ඔකාසාධිගමවසෙන කථිතා.

උපොසථසුත්තෙපි “කථඤ්ච, විසාබ්බෙ, අරියුපොසථො භොති? උපක්කිලිට්ඨස්ස, විසාබ්බෙ, චිත්තස්ස උපක්කමෙන පරියොදපනා භොති. කථඤ්ච, විසාබ්බෙ, උපක්කිලිට්ඨස්ස චිත්තස්ස උපක්කමෙන පරියොදපනා භොති? ඉධ, විසාබ්බෙ, අරියසාවකො තථාගතං අනුස්සරති” ති (අ. නි. 3.71) එවං අරියසාවකස්සෙව උපොසථං උපවසතො චිත්තවිසොධනකම්මට්ඨානවසෙන උපොසථස්ස මහජ්ඵලභාවදස්සනත්ථං කථිතා.

එකාදසනිපාතෙපි “සද්ධො ඛො, මහානාම, ආරාධකො භොති, නො අස්සද්ධො. ආරද්ධවිරියො, උපට්ඨිතසති, සමාහිතො, පඤ්ඤවා, මහානාම, ආරාධකො භොති, නො දුජ්ජඤ්ඤො. ඉමෙසු ඛො ත්වං, මහානාම, පඤ්චසු ධම්මෙසු පතිට්ඨාය ඡ ධම්මෙ උත්තරි භාවෙය්‍යාසී. ඉධ ත්වං, මහානාම, තථාගතං අනුස්සරෙය්‍යාසී ඉතිපි සො භගවා” ති (අ. නි. 11.11) එවං අරියසාවකස්සෙව “තෙසං නො, භන්තෙ, නානාවිභාරෙන විහරතං කෙනස්ස විභාරෙන විහරිතබ්බ” ති පුච්ඡතො විභාරදස්සනත්ථං කථිතා.

166. එවං සත්තෙපි පරිසුද්ධිසීලාදිගුණසමන්තාගතෙන පුච්ඡජ්ජනෙනාපි මනසි කාතබ්බා. අනුස්සවවසෙනාපි හි බුද්ධාදීනං ගුණෙ අනුස්සරතො චිත්තං පසීදනියෙව. යස්සානුභාවෙන නීවරණානි වික්ඛම්භෙත්වා උළාරපාමොජ්ජො විපස්සනං ආරහිත්වා අරහත්තංයෙව සච්ඡිකරෙය්‍ය කට්ඨකාරවාසී චුස්සදෙවත්ථෙරො විය.

සො කිරායස්මා මාරෙන නිම්මිතං බුද්ධරූපං දිස්වා “අයං තාව සරාගදොසමොභො එවං සොහති, කථං නු ඛො භගවා න සොහති, සො හි සබ්බසො චිත්තරාගදොසමොභො” ති බුද්ධාරම්මණං පිතිං පටිලහිත්වා විපස්සනං වඩ්ඪෙත්වා අරහත්තං පාපුණ්ති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ

සමාධිභාවනාධිකාරෙ

ජඤ්ඤාස්සතිනිද්දෙසා නාම

සත්තමො පරිච්ඡෙදො.

7. ඡන්දසම්පන්නිද්දෙසවණ්ණනා

1. බුද්ධානුස්සතිකථාවණ්ණනා

123. අසුභානන්තරන්ති අසුභකම්මට්ඨානානන්තරං. අනුස්සතිසුති

අනුස්සතිකම්මට්ඨානෙසු. “අනු අනු සති අනුස්සති” ති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “පුනස්පුනං උප්පජ්ජනතො” ති වත්ථා න එත්ථ අනු-සද්දයොගෙන සති-සද්දො අත්ථන්තරවාචකොති දස්සෙතුං “සතියෙව අනුස්සති” ති වුත්තං. තෙන නායමනු-සද්දො “උපලබ්හති” තිආදීසු උප-සද්දො විය අනත්ථකො, නාපි “සඤ්ජානනං පජානන” තිආදීසු සං-සද්දාදයො විය අත්ථන්තරදීපකොති දස්සෙති. “පවත්තිතබ්බට්ඨානමිහියෙව වා පවත්තත්තා” ති ඉමිනා ව අනුස්සතියා අනුස්සරිතබ්බානුරූපතා වුත්තා හොතිති පවත්තකස්සෙව අනුරූපතං දස්සෙතුං “කුලපුත්තස්ස අනුරූපා” ති වුත්තං, සද්ධාපබ්බජිතස්ස වා කුලපුත්තස්ස. අනුරූපතා නාම පවත්තිතබ්බට්ඨානස්ස අනුරූපතාය එව හොතිති පවත්තකස්සෙව අනුරූපතා වුත්තා, න උභයස්ස. අනුරූපාති ව යුත්තාති අත්ථො. බුද්ධන්ති යෙ ගුණෙ උපාදාය භගවති “බුද්ධො” ති පඤ්ඤන්ති, තෙ ගුණෙ එකජ්ඣං ගහෙත්වා වුත්තං. තෙනාහ “බුද්ධගුණාරම්මණාය සතියා එතමධිවචන” ති. ආරබ්හාති ආලම්බිත්වා. ධම්මන්ති පරියන්තිධම්මෙන සද්ධිං නවවිධමිපි ලොකුත්තරධම්මං. නනු ව නිබ්බානං විසුං කම්මට්ඨානභාවෙන වක්ඛති? කිඤ්චාපි වක්ඛති, ධම්මභාවසාමඤ්ඤෙන පන මග්ගඵලෙහි සද්ධිං ඉධ පාළියා සඬගහිතත්තා තස්සාපි ධම්මානුස්සතිකම්මට්ඨානෙ ගහණං දට්ඨබ්බං, අසඬබ්බතාමතාදිභාවෙන පන මග්ගඵලෙහි විසිට්ඨතාය තස්ස විසුං කම්මට්ඨානභාවෙන ගහණං කතං. සීලානුස්සතිආදීනං පන තිස්සන්තං අනුස්සතීනං විසුං කම්මට්ඨානභාවෙන ගහණං යොගාවචරස්ස අත්තනො එව සීලස්ස වාගස්ස සද්ධාදීනඤ්ච අනුස්සතිට්ඨානභාවෙන ගහෙතබ්බත්තා. රූපකායං ගතාති අත්තනො කරජකායං ආරබ්හ ආරම්මණකරණවසෙන පවත්තා. කායෙති කායෙ විසයභූතෙ.

කොට්ඨාසනිමිත්තාරම්මණායාති කෙසාදිකොට්ඨාසෙසු පටික්කුලනිමිත්තාරම්මණාය. ඉතො පුරිමාසු සත්තසු අනුස්සතීසු නත්ථි නිමිත්තූප්පත්ති, ඉධ අත්ථිති දස්සනත්ථං නිමිත්ත-

ග්‍රහණය. තමා අස්සාසපස්සාසනිමිත්තාරම්මණායානි එත්වාපි. උපසමන්ති සබ්බසඬ්ඛාරූපසමං, නිබ්බානන්ති අත්ථො.

124. අවෙච්ච ඛුද්ධගුණෙ යාචාවතො ඤත්වා උප්පන්නො පසාදො අවෙච්චප්පසාදො, අරියමග්ගෙන ආගතප්පසාදො, තංසදිසොපි වා යො දිට්ඨිගතවාතෙහි අවලො අසම්පකම්පියො, තෙන සමන්තාගතෙන. **තාදිසස්ස ඛුද්ධානුස්සතිභාවනා ඉජ්ඣති, න ඉතරස්ස. පතිරූපසෙනාසනෙති යථාචුත්ත අට්ඨාරසදොසවජ්ජිතෙ පඤ්චඩ්ගසමන්තාගතෙ සෙනාසනෙ. රහොගතෙනාති රහසි ගතෙන. තෙන කායච්චෙකං දස්සෙති. පටිසල්ලිනෙනාති නානාරම්මණතො පටිසල්ලිනෙන, බහිද්ධා පුටුත්තාරම්මණතො පටික්කමාපෙත්වා කම්මට්ඨානෙ සල්ලිනෙන, සුසිලිට්ඨවිත්තෙනාති අත්ථො. එවන්ති ඉමාය පාලියා ආගතනයෙන.**

සො භගවාති එත්ථ සොති යො සො සමතිංස පාරමියො පුරෙත්වා සබ්බකිලෙසෙ භඤ්ජිත්වා අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිං අභිසම්ඛුද්ධො දෙවානං අතිදෙවො බ්‍රහ්මානං අතිබ්‍රහ්මා ලොකනාථො භාග්‍යවත්තතාදීහි කාරණෙහි සදෙවකෙ ලොකෙ “භගවා” ති පත්ථටකිත්තිසද්දො, සො. භගවාති ඉදං සත්ථු නාමකිත්තනං. තමා හි චුත්තං “භගවාති තෙනං නාමං මාතරා කත” ත්තිආදි (මහානි. 198, 210; චූළති. අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 2). පරතො පන භගවාති ගුණකිත්තනං. අරහන්තිආදීසු නවසු යානෙසු පච්චෙකං ඉතිපි-සද්දං යොජෙත්වා ඛුද්ධගුණා අනුස්සරිතබ්බානි දස්සෙත්තො “ඉතිපි අරහං...පෙ.... ඉතිපි භගවාති අනුස්සරති” ති ආහ. “ඉතිපෙනං භුතං ඉතිපෙනං තච්ඡ” ත්තිආදීසු (දී. නි. 1.6) විය ඉති-සද්දො ආසන්නපච්චක්ඛකරණත්ථො, පි-සද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො. තෙන තෙසං බහුභාවො දීපිතො, තානි ච ගුණසල්ලක්ඛණකාරණානි භාවෙත්තෙන විත්තස්ස සම්මුඛිභුතානි කාතබ්බානීති දස්සෙත්තො “ඉමිනා ච ඉමිනා ච කාරණෙනාති චුත්තං හොති” ති ආහ.

125. දුරතා නාම ආසන්නතා විය උපාදායුපාදාය චුච්චතීති පරමුක්කංසගතං දුරභාවං දස්සෙත්තො “සුච්චුරච්චුරෙ” ති ආහ, සුච්චු වීදුරභාවෙනෙව වීදුරෙති අත්ථො. සා පනස්ස කිලෙසතො දුරතා තෙසං සබ්බසො පහීනත්තාති දස්සෙත්තො ආහ “මග්ගෙන කිලෙසානං විද්ධංසිතත්තා” ති. නනු අඤ්ඤෙසම්පි බිණාසවානං තෙ පහීනා එවානි අනුයොගං මනසි කත්වා චුත්තං “සවාසනාන” ති. න හි භගවත්තං යපෙත්වා අඤ්ඤෙ සහ වාසනාය

කිලෙසෙ පහාතුං සක්කොන්ති, එතෙන අඤ්ඤෙහි අසාධාරණං භගවතො අරහත්තන්ති දස්සිතං හොති. කා පනායං වාසනා නාම? පභීනකිලෙසස්සාපි අප්පභීනකිලෙසස්ස පයොගසදිසපයොගහෙතුභුතො කිලෙසනිභිතො සාමත්ථියවිසෙසො ආයස්මතො පිලිත්දවච්ඡස්ස (පාරා. 621) වසලසමුදාවාරනිමිත්තං විය. කථං පන “ආරකා” ති චුත්තෙ “කිලෙසෙහී” ති අයමත්ථො ලබ්භතීති? සාමඤ්ඤපොතනාය විසෙසෙ අවට්ඨානතො, විසෙසත්ථිනා ව විසෙසස්ස අනුපයොජෙනබ්බතො, “ආරකාස්ස හොන්ති පාපකා අකුසලා ධම්මා” තිආදීති (ම. නි. 1.434) සුත්තපදානෙන්ථ උදාහරිතබ්බානි. ආරකාති වෙන්ථ ආකාරස්ස රස්සත්තං, ක-කාරස්ස ව භ-කාරං, සානුසාරං කත්වා නිරුත්තිනයෙන “අරහ” ති පදසිද්ධි වෙදිතබ්බා. චුත්තමෙවත්ථං සුබ්ග්ගභණත්ථං “සො තතො ආරකා නාමා” ති ගාථාබන්ධමාහ. තත්ථ සමඤ්ජනසීලො සමඪ්ඨී, න සමඪ්ඨිතා අසමඪ්ඨිතා අසමන්තාගමො අසභචුත්තිතා.

126. අනත්ථවරණෙන කිලෙසා එව අරයොති කිලෙසාරයො. “අරීනං භතත්තා අරිභා” ති වත්තබ්බෙ නිරුත්තිනයෙන “අරහ” ති චුත්තං.

127. යඤ්චෙනං සංසාරචක්කන්ති සම්බන්ධො. රථචක්කස්ස නාහි විය මූලාවයචභූතං අන්තො, බහි ව සමවට්ඨිතං අවිජ්ජාභවතණ්භාමයං ද්වයන්ති චුත්තං “අවිජ්ජාභවතණ්භාමයනාහී” ති. නාහියා, නෙමියා ව සම්බන්ධා අරසදිසා පච්චයඵලභූතෙහි අවිජ්ජාතණ්භාජරාමරණෙහි සම්බන්ධා පුඤ්ඤාදිසඪ්ඨාරාති චුත්තං “පුඤ්ඤාදිඅභිසඪ්ඨාරාර” ති. තත්ථ තත්ථ භවෙ පරියන්තභාවෙන පාකටං ජරාමරණන්ති තං නෙමිට්ඨානියං කත්වා ආහ “ජරාමරණනෙමී” ති. යථා ව රථචක්කපචත්තියා පධානකාරණං අක්ඛො, එවං සංසාරචක්කපචත්තියා ආසවසමුදයොති ආහ “ආසවසමුදයමයෙන අක්ඛෙන විජ්ඣත්වා” ති. ආසවා එව අවිජ්ජාදීනං කාරණත්තා ආසවසමුදයො. යථාහ “ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයො” ති (ම. නි. 1.103). විපාකකටත්තාරූපප්පභෙදො කාමභවාදිකො තිභවො එව රථො, තස්මිං තිභවරථෙ. අත්තතො පච්චයෙහි සමං, සබ්බසො වා ආදිතො පට්ඨාය යොජිතන්ති සමායොජිතං. ආදිරහිතං කාලං පචත්තතීති කත්වා අනාදිකාලප්පචත්තං.

“බන්ධානඤ්ච පටිපාටි, ධාතුආයතනාන ව;

අබ්බොවජ්ජන්තං වත්තමානා, ‘සංසාරො’ති පවුච්චති”ති. (දී. නි. අට්ඨ. 2.95
අපසාදනාවණ්ණනා; සං. නි. අට්ඨ. 2.2.60; අ. නි. අට්ඨ. 2.4.199) –

එවං චුත්තසංසාරොව සංසාරවක්කං. අනෙතාති භගවතා. බොධිමණ්ඩෙනි බොධිසඤ්චාතස්ස
ඤාණස්ස මණ්ඩිභාවජ්ජත්තෙ යානෙ, කාලෙ චා. වීරියපාදෙහීති
සංකිලෙසවොදානපක්ඛියෙසු සන්තිරුමිහනසන්තික්ඛිපනකිච්චතාය ද්විධා පවත්තෙහි
අත්තනො වීරියසඤ්චාතෙහි පාදෙහි. සීලපට්ඨියන්ති පතිට්ඨට්ඨෙත සීලමෙව පට්ඨි, තස්සං.
පතිට්ඨායාති සම්පාදනවසෙන පතිට්ඨන්තිවා. සද්ධාහත්ථෙතාති
අනවජ්ජධම්මාදානසාධනතො සද්ධාව භත්ථො, තෙන. කම්මක්ඛයකරන්ති
කායකම්මාදිහෙදස්ස සබ්බස්සපි කම්මස්ස ඛයකරණතො කම්මක්ඛයකරං. ඤාණඵරසුන්ති
සමාධිසීලායං සුන්තිසිතමග්ගඤාණඵරසුං ගභෙත්වා.

128. එවං “අරානං භතත්තා”ති එත්ථ චුත්තඅරසාතෙ සංසාරං චක්කං විය චක්කන්ති
ගභෙත්වා අත්ථයොජනං කත්වා ඉදානි පටිච්චසමුප්පාදදෙසනාක්කමෙනපි තං දස්සෙතුං
“අථ චා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ අනමතග්ගං සංසාරවට්ඨන්ති අනු අනු අමතග්ගං
අවිඤ්ඤාතකොට්ඨකං සංසාරමණ්ඩලං. සෙසා දස ධම්මා සඤ්චාරාදයො ජාතිපරියොසානා
අරා. කථං? නාහියා අවිජ්ජාය මූලතො, නෙමියා ජරාමරණෙන අත්තනො සම්බන්ධත්තාති
දස්සෙත්තො ආහ “අවිජ්ජාමූලකත්තා ජරාමරණපරියන්තත්තා චා”ති. දුක්ඛාදීසුති
දුක්ඛසමුදයනිරොධමග්ගෙසු. තත්ථ දුක්ඛෙ අඤ්ඤාණං තදන්තොගධත්තා,
තජ්ජට්ඨිභාදනතො ච, සෙසෙසු පටිච්චිභාදනතොච. දුක්ඛන්ති චෙත්ථ දුක්ඛං අරියසච්චං
අධිජ්ජෙතන්ති තං කාමභවාදිවසෙන තිධා හින්දිත්වා තථා තජ්ජට්ඨිභාදිකං අවිජ්ජං,
අවිජ්ජාදිපච්චයෙ තීසු භවෙසු සඤ්චාරාදිකෙ ච පටිපාටියා දස්සෙත්තො “කාමභවෙ ච
අවිජ්ජා”තිආදිමාහ. තත්ථ කාමභවෙ අවිජ්ජාති කාමභවෙ ආදීනවජ්ජට්ඨිභාදිකා අවිජ්ජා.
රූපභවෙ අරූපභවෙ අවිජ්ජාති එත්ථාපි එසෙව නයො. කාමභවෙ සඤ්චාරානන්ති
කාමභූමිපරියාපන්තානං සඤ්චාරානං, කාමභවෙ චා නිජ්ජාදෙතඤ්චා යෙ සඤ්චාරා, තෙසං
කාමභවුපපත්තිනිබ්බන්තකසඤ්චාරානන්ති අත්ථො. පච්චයො හොතීති පුඤ්ඤාහිසඤ්චාරානං
තාව ආරම්මණපච්චයෙන චෙව උපනිස්සයපච්චයෙන චාති ද්විධා පච්චයො හොති.
අපුඤ්ඤාහිසඤ්චාරෙසු සහජාතස්ස සහජාතාදිවසෙන, අසහජාතස්ස
අනන්තරසමන්තරාදිවසෙන, නානන්තරස්ස පන ආරම්මණවසෙන චෙව

උපනිස්සයවසෙන ව පච්චයො හොති. අරුපහවෙ සඬ්ඛාරානන්ති ආනෙඤ්ජාහිසඬ්ඛාරානං. පච්චයො හොති උපනිස්සයවසෙනෙව. ඉමස්මිං පනත්ථෙ ඵත්ථ විත්ථාරියමානෙ අනිජ්ජපඤ්චො හොති, සයමෙව ව පරතො ආගමිස්සතීති න නං විත්ථාරයාම.

තිණ්ණං ආයතනානන්ති චක්ඛුසොතමනායතනානං. එකස්සායතනස්සාති මනායතනස්ස. ඉමිනා නයෙන එස්සාදීනමිපි විහාගො වෙදිතඛ්ඛො. තත්ථ තත්ථ සා සා තණ්හාති රුපතණ්හාදිහෙදා තත්ථ තත්ථ කාමහවාදීසු උජ්ජපජ්ජනකා තණ්හා.

තණ්හාදිමුලිකා කථා අනිසංඛිත්තාති තං, උපාදානහවෙ ව විහජිත්වා විත්ථාරෙත්වා දස්සෙතුං “කථ”න්තිආදි චුත්තං. තත්ථ “කාමෙ පරිභුඤ්ජිස්සාමි”ති ඉමිනා කාමතණ්හාපචත්තිමාහ. තථා “සග්ගසමිපත්තිං අනුභවිස්සාමි”තිආදිහි. සා පන තණ්හා යස්මා භුසමාදානවසෙන පචත්තමානා කාමුපාදානං නාම හොති, තස්මා චුත්තං “කාමුපාදානපච්චයා”ති. තථෙවාති කාමුපාදානපච්චයා ඵව.

බුභ්මලොකසමිපත්තින්ති රුපීබුභ්මලොකෙ සමිපත්තිං. “සඛ්ඛෙපි තෙභුමකා ධම්මා කාමනියට්ඨෙත කාමා”ති (මහානි. 1; චූළනි. අජිතමාණවජුච්ඡානිද්දෙස 8 ටොක විසදිසං) වචනතො භවරුගොපි කාමුපාදානමෙවාති කත්වා “කාමුපාදානපච්චයා ඵව මෙත්තං භාවෙති”තිආදි චුත්තං. සෙසුපාදානමුලිකාසුපිති ඵත්ථායං යොජනා – ඉධෙකච්චො “නත්ථි පරො ලොකො”ති නත්ථිකදිට්ඨිං ගණ්හාති, සො දිට්ඨුපාදානපච්චයා කායෙන දුච්චරිතං චරතීතිආදි චුත්තනයෙන යොජෙතඛ්ඛං. අපරො “අසුකස්මිං සමිපත්තිහවෙ අත්තා උච්ඡිජ්ජතී”ති උච්ඡෙදදිට්ඨිං ගණ්හාති, සො තනුපපත්තියා කායෙන සුචරිතං චරතීතිආදි චුත්තනයෙනෙව යොජෙතඛ්ඛං. අපරො “රුපී මනොමයො හුත්වා අත්තා උච්ඡිජ්ජතී”ති රුපුපපත්තියා මග්ගං භාවෙති. භාවනාපාරිසුරියාති සඛ්ඛං චුත්තනයෙනෙව වෙදිතඛ්ඛං. අපරො “අරුපහවෙ උජ්ජපජ්ජත්වා අත්තා උච්ඡිජ්ජතී”ති අරුපුපපත්තියා මග්ගං භාවෙති. භාවනාපාරිසුරියාති සඛ්ඛං චුත්තනයෙනෙව වෙදිතඛ්ඛං. එතාහියෙව අත්තවාදුපාදානමුලිකාපි යොජනා සංවණ්ණිකාති දට්ඨඛ්ඛං. ඵවං දිට්ඨධම්මනිඛ්ඛානවාදවසෙනාපි යොජනා වෙදිතඛ්ඛො. අපරො “සිලෙන සුද්ධි”ති “අසුද්ධිමග්ගං සුද්ධිමග්ගො”ති පරාමසන්තො සිලඛ්ඛතුපාදානපච්චයා කායෙන දුච්චරිතං චරතීතිආදිනා සඛ්ඛං චුත්තනයෙනෙව යොජෙතඛ්ඛං.

ඉදානි ය්වායං සංසාරවක්කං දස්සෙන්නෙන “කාමභවෙ අවිජ්ජා කාමභවෙ සඬ්ඛාරානං පච්චයො හොති” ත්ථාදිනා අවිජ්ජාදීනං පච්චයභාවො, සඬ්ඛාරාදීනං පච්චයුජ්ජන්තභාවො ච දස්සිතො, තමෙව පටිසම්භිදාමග්ගපාළිං ආනෙත්වා නිගමනවසෙන දස්සෙන්නො “ඵචං අය”න්තිආදිමාහ. තත්ථ යථා සඬ්ඛාරා හෙතුනිබ්බත්තා, ඵචං අවිජ්ජාපි කාමාසවාදිනා සහෙතුකා ඵවාති ආහ “උභොපෙනෙ හෙතුසමුජ්ජන්තා”ති. පච්චයපරිග්ගහෙති නාමරූපස්ස පච්චයානං අවිජ්ජාදීනං පරිච්ඡිජ්ජ ගහණෙ, නිජ්ජාදෙනබ්බෙ භූමිමං. පඤ්ඤාති කඬ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිසඬ්ඛාතා පකාරතො ජානනා. ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණන්ති පටිච්චසමුජ්ජාදාවබ්බොධො. ඉදංඤ්ච ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණං යස්මා අද්ධාත්තයෙ කඬ්ඛාමලවිතරණවසෙන පවත්තති, තස්මා “අතීතම්පි අද්ධාන”න්තිආදි චූත්තං. එතෙනෙව නයෙනාති එතෙන “අවිජ්ජා හෙතු” ත්ථාදිනා අවිජ්ජායං චූත්තෙන නයෙන. “සඬ්ඛාරා හෙතු, විඤ්ඤාණං හෙතුසමුජ්ජන්ත”න්තිආදිනා (පටි. ම. 1.46) සබ්බපදානි විත්ථාරෙතබ්බානි.

සංඛිජ්ජන්ති ඵත්ථ අවිජ්ජාදයො, විඤ්ඤාණාදයො වාති සඬ්ඛෙපො, හෙතු, විපාකො ච. හෙතු විපාකොති වා සංඛිජ්ජන්ති සඬ්ඛෙපො, අවිජ්ජාදයො විඤ්ඤාණාදයො ච. සඬ්ඛෙපභාවසාමඤ්ඤෙන පන එකවචනං කතන්ති දට්ඨබ්බං. තෙ පන සඬ්ඛෙපා අතීතෙ හෙතු, එතරහි විපාකො, එතරහි හෙතු, ආයතිං විපාකොති ඵචං කාලවිභාගෙන චත්තාරො ජාතා. තෙනාහ “පුරිමසඬ්ඛෙපො චෙත්ථ අතීතො අද්ධා”ත්ථාදි. සඬ්ඛෙප-සද්දො වා භාගාධිවචනන්ති අතීතො හෙතුභාගො පඨමො සඬ්ඛෙපො. එස නයො සෙසෙසුපි. තණ්හුපාදානභවා ගහිතාව හොන්ති කිලෙසකම්මභාවසාමඤ්ඤතො, තෙහි විනා අවිජ්ජාසඬ්ඛාරානං සකිච්චාකරණතො ච. කම්මං තණ්හා ච තස්ස සහකාරිකාරණං හුත්වා වට්ටනත්ථෙත කම්මවට්ටං.

විඤ්ඤාණනාමරූපසලායතනඵස්සවෙදනානං ජාතිජරාභඩ්ඛාවත්ථා “ජාතිජරාමරණ”න්ති චූත්තාති ආහ “ජාතිජරාමරණාපදෙසෙන විඤ්ඤාණාදීනං නිද්දිට්ඨත්තා”ති. ඉමෙති විඤ්ඤාණාදයො. ආයතිං විපාකවට්ටං පච්චුජ්ජන්තහෙතුතො භාවීනං අනාගතානං ගහිතත්තා. තෙති අවිජ්ජාදයො. ආකාරතොති සරූපතො අචූත්තාපි තස්මිං තස්මිං සඬ්ඛහෙ ආකිරියන්ති අවිජ්ජාසඬ්ඛාරාදිග්ගහණෙහි පකාසියන්තිති ආකාරා, අතීතහෙතුආදීනං වා පකාරා ආකාරා, තතො ආකාරතො. වීසතිවිධා හොන්ති අතීතෙහෙතුපඤ්චකාදිහෙදතො.

සඬබාරවිඤ්ඤාණානං අන්තරා එකො සන්ධිති හෙතුනො ඵලස්ස අවිච්ඡේදස්පවත්තිභාවතො හෙතුඵලසම්බන්ධභූතො ඵකො සන්ධි. තථා භවජාතීනමන්තරා. වේදනාතණ්භානමන්තරා පන ඵලතො හෙතුනො අවිච්ඡේදස්පවත්තිභාවතො ඵලහෙතුසම්බන්ධභූතො ඵකො සන්ධි. ඵලභූතොපි හි ධම්මො අඤ්ඤස්ස හෙතුසභාවස්ස ධම්මස්ස පච්චයො හොතීති.

ඉතීති චූත්තස්පකාරපරාමසනං. තෙනාහ “චතුසඬබෙප”න්තිආදි. සබ්බාකාරතොති ඉධ චූත්තෙහි, අචූත්තෙහි ච පටිච්චසමුප්පාදවිභවිගෙ (විභ. 225 ආදයො), අනන්තනයසමන්තපට්ඨානාදීසු ච ආගතෙහි සබ්බෙහි ආකාරෙහි. ජානාතීති අවබුද්ධකීති. පස්සතීති දස්සනභූතෙන ඤාණවක්ඛුනා පච්චක්ඛතො පස්සති. අඤ්ඤාති පටිච්චස්සකීති තෙසංයෙව වෙච්චනං. තන්ති තං ජානනං. ඤාතට්ඨෙතොති යථාසභාවතො ජානනට්ඨෙත. පජානනට්ඨෙතොති අනිච්චාදීහි පකාරෙහි පටිච්චස්සකනට්ඨෙත.

ඉදානි යදත්ථමිදං භවචක්කං ඉධානීතං, තං දස්සෙතුං “ඉමීනා”තිආදි චූත්තං. තත්ථ තෙ ධම්මෙති තෙ අවිජ්ජාදිකෙ ධම්මෙ. යථාභූතං ඤත්වාති මභාවජීරඤාණෙන යාථාවතො ජානිත්වා. නිබ්බන්දන්තො බලවච්චස්සනාය විරජ්ජන්තො විමුච්චන්තො අරියමග්ගෙහි අරෙ භතීති යොජනා. තත්ථ යදා භගවා විරජ්ජති විමුච්චති, තදා අරෙ භනති නාම. තතො පරං පන අභිසම්බුද්ධක්ඛණං ගහෙත්වා චූත්තං “හනි විහනි විද්ධංසෙසී”ති.

129. චක්කවත්තිනො අවෙනනෙ චක්කරතනෙ උප්පන්තෙ තත්ථෙව ලොකො පූජං කරොති, අඤ්ඤත්ථ පූජාවිසෙසා පච්චිජ්ජන්ති, කිමඬිගං පන සම්මාසම්බුද්ධෙ උප්පන්තෙති දස්සෙන්තො “උප්පන්තෙ තථාගතෙ”තිආදිමාහ. කො පන වාදො අඤ්ඤෙසං පූජාවිසෙසානන්ති යථාචූත්තතො අඤ්ඤෙසං අමහෙසක්ඛෙහි දෙවමනුස්සෙහි කරියමානානං නාතිඋළාරානං පූජාවිසෙසානං අරභභාවෙ කා නාම කථා. අත්ථානුරූපන්ති අරභත්තත්ථස්ස අනුරූපං අන්වත්ථං.

130. අසිලොකභයෙනාති අකිත්තිභයෙන. රහො පාපං කරොන්ති “මා නං කොචි ජඤ්ඤා”ති එස භගවා න කදාවී කරොති පාපහෙතුනං බොධිමණ්ඩෙ එව සුප්පභීනත්තා. අපරො නයො – ආරකාති අරභං, සුවිදුරභාවතොඉච්චෙව අත්ථො. කුතො පන සුවිදුරභාවතොති? යෙ අභාවිතකායා අභාවිතසීලා අභාවිතචිත්තා අභාවිතපඤ්ඤා, තතො එව

අප්පභිනරාගදොසමොභා අරියධම්මස්ස අකොවිදා අරියධම්මෙ අවිනීතා අරියධම්මස්ස
අදස්සාවිනො අප්පට්ඨපන්නා මිච්ඡාපට්ඨපන්නා ච, තතො සුවිදුරභාවතො. චුත්තඤ්ඤෙනං
භගවතා –

“සඬ්ඝාටිකණ්ණෙවෙපි මෙ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු ගභෙත්වා පිට්ඨිතො පිට්ඨිතො
අනුබන්ධො අස්ස පාදෙ පාදං නික්ඛිපන්නො, සො ච භොති අභිජ්ඣාලු කාමෙසු
තිබ්බසාරාගො ඛ්‍යාපන්නවිත්තො පදුට්ඨමනසඬ්ඝප්පො මුට්ඨස්සති අසම්පජානො
අසමාහිතො විබ්භන්තවිත්තො පාකතින්ද්‍රියො. අථ ඛො සො ආරකාව මය්භං, අභඤ්ච
තස්ස. තං කිස්ස හෙතු? ධම්මං හි සො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු න පස්සති, ධම්මං
අපස්සන්තො මං න පස්සති” ති (ඉතිවු. 92).

යථාචුත්තපුග්ගලා හි සවෙපි සායං පාතං සත්ථු සන්තිකාවචරාව සිද්ධං, න තෙ තාවතා
“සත්ථු සන්තිකා” ති චත්තබ්බා, තථා සත්ථාපි තෙසං. ඉති අසප්පුරිසානං ආරකා දුරෙති
අරභං.

“සම්මා න පට්ඨප්පන්නි, යෙ නිහීනාසයා නරා;
ආරකා තෙහි භගවා, දුරෙ තෙනාරභං මතො” ති.

තථා ආරකාති අරභං, ආසන්නභාවතොති අත්ථො. කුතො පන ආසන්නභාවතොති? යෙ
භාවිතකායා භාවිතසීලා භාවිතචිත්තා භාවිතපඤ්ඤා, තතො එව පභිනරාගදොසමොභා
අරියධම්මස්ස කොවිදා අරියධම්මෙ සුවිනීතා අරියධම්මස්ස දස්සාවිනො සම්මාපට්ඨපන්නා,
තතො ආසන්නභාවතො. චුත්තම්පි චෙතං භගවතා –

“යොජනසතෙ වෙපි මෙ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු විහරෙය්‍ය, සො ච භොති අනභිජ්ඣාලු
කාමෙසු න තිබ්බසාරාගො අඛ්‍යාපන්නවිත්තො අප්පදුට්ඨමනසඬ්ඝප්පො
උපට්ඨිතස්සති සම්පජානො සමාහිතො එකග්ගවිත්තො සංචුතින්ද්‍රියො. අථ ඛො සො
සන්තිකෙව මය්භං, අභඤ්ච තස්ස. තං කිස්ස හෙතු? ධම්මං හි සො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු
පස්සති, ධම්මං පස්සන්තො මං පස්සති” ති (ඉතිවු. 92).

තථාරූපා හි පුග්ගලා සත්ථු යොජනසහස්සන්තරිකාපි භොන්ති, න තාවතා තෙ “සත්ථු
දුරචාරිනො” ති චත්තබ්බා, තථා සත්ථාපි තෙසං. ඉති සප්පුරිසානං ආරකා ආසන්නෙති
අරභං.

යෙ සමමා පටිපජ්ජන්ති, සුජ්ජනිතාධිමුත්තිකා;
ආරකා තෙහි ආසන්නෙ, තෙනාපි අරහං ජිනො.

යෙ ඉමෙ රාගාදයො පාපධම්මා යස්මිං සන්තානෙ උජ්ජජ්ජන්ති, තස්ස දිට්ඨධම්මිකම්පි සම්පරායිකම්පි අනත්ථං ආවහන්ති. නිබ්බානගාමිනියා පටිපදාය ඵකංසෙනෙව උජුච්චවනිකභූතා ව, තෙ අත්තනිනං, පරහිතඤ්ච පරිසුරෙතං සමමා පටිපජ්ජන්තෙහි සාධුහි දුරතො රහිතබ්බා පරිච්චජිතබ්බා පහාතබ්බාති රහා නාම, තෙ ව යස්මා භගවතො බොධිමුලෙයෙව අරියමග්ගෙන සබ්බසො පහිනා සමුච්ඡන්තා. යථාහ –

“තථාගතස්ස බො, බ්‍රාහ්මණ, රාගො පහීනො දොසො මොහො, සබ්බෙපි පාපකා අකුසලා ධම්මා පහිනා උච්ඡන්තමුලා තාලාවත්ථුකතා අනභාවංකතා ආයතිං අනුජ්ජාදධම්මා” ති (පාරා. 9-10 අත්ථතො සමානං).

තස්මා සබ්බසො න සන්ති ඵතස්ස රහාති අරහොති වත්තබ්බෙ ඔකාරස්ස සානුසාරං අකාරාදෙසං කත්වා “අරහ”න්ති චුත්තං.

පාපධම්මා රහා නාම, සාධුහි රහිතබ්බතො;
තෙසං සුච්ඡු පහිනත්තා, භගවා අරහං මතො.

යෙ තෙ සබ්බසො පරිඤ්ඤාතක්ඛන්ධා පහිනකිලෙසා භාවිතමග්ගා සච්ඡිකතනිරොධා අරහන්තො බිණ්ණාසවා, යෙ ව සෙක්ඛා අජ්ජත්තමානසා අනුත්තරං යොගක්ඛෙමං පත්ථයමානා විහරන්ති, යෙ ව පරිසුද්ධපයොගා කල්‍යාණඡ්ඤාසයා සද්ධාසීලසුතාදිගුණසම්පන්නා පුග්ගලා, තෙහි න රහිතබ්බො න පරිච්චජිතබ්බො, තෙ ව භගවතාති අරහං. තථා හි අරියපුග්ගලා සත්ථාරා දිට්ඨධම්මස්ස පච්චක්ඛකරණතො සත්ථු ධම්මසරිරෙන අවිරහිතා ඵව භොන්ති. යථාහ ආයස්මා පිඨගියො –

“පස්සාමි නං මනසා චක්ඛුනාව,
රත්තින්දිවං බ්‍රාහ්මණ අජ්ජමත්තො;
නමස්සමානො විවසෙමි රත්තිං,
තෙනෙව මඤ්ඤාමි අවිජ්ජවාසං.

“සද්ධා ව පීති ව මනො සති ව,

නාපෙනිතිමෙ ගොතමසාසනමහා;
යං යං දිසං වජනි භූරිපඤ්ඤො,
ස තෙන තෙනෙව නතොහමස්මි''ති. (සු. නි. 1148-1149);

තෙනෙව ව තෙ අඤ්ඤං සන්ථාරං න උද්දිසන්ති. යථාහ -

“අට්ඨානමෙතං, භික්ඛවෙ, අනවකාසො, යං දිට්ඨිසම්පන්නො පුග්ගලො අඤ්ඤං
සන්ථාරං උද්දිසෙය්‍යාති තෙනං යානං විජ්ජති”ති (ම. නි. 3.128; අ. නි. 1.276).

කල්‍යාණපුපුජ්ජනාපි යෙභුයොන සන්ථරි නිච්චලසද්ධා එව හොන්ති. ඉති
සුජ්ජපිපන්නෙහි පුරිසවිසෙසෙහි අවිරහිතඛිඛතො, තෙසඤ්ච අවිරහනතො න සන්ති එතස්ස
රහා පරිච්චජනකා, නත්ථි වා එතස්ස රහො සාධුහි පරිච්චජිතඛිඛතාති අරහං.

“යෙ සච්ඡිකතසද්ධම්මා, අරියා සුද්ධගොචරා;
න තෙහි රහිතො හොති, නාථො තෙනාරහං මතො”ති.

රහොති ව ගමනං වුච්චති, හගවතො ව නානාගතීසු පරිඛිමනසඬ්ඛාතං සංසාරෙ ගමනං
නත්ථි කම්මක්ඛයකරෙන අරියමග්ගෙන ඛොධිමුලෙයෙව සඛිඛසො සසම්භාරස්ස
කම්මවට්ටස්ස විද්ධංසිතත්තා. යථාහ -

“යෙන දෙවුපපත්‍යස්ස, ගන්ධඛිඛො වා විහඬිගමො;
යක්ඛත්තං යෙන ගච්ඡෙය්‍යං, මනුස්සත්තඤ්ච අඛිඛපෙ;
තෙ මය්හං ආසවා ඛිණා, විද්ධස්තා විනළිකතා”ති. (අ. නි. 4.36);

එවං නත්ථි එතස්ස රහොගමනං ගතීසු පච්චාජාතීතිපි අරහං.

රහො වා ගමනං යස්ස, සංසාරෙ නත්ථි සඛිඛසො;
පහීනජාතිමරණො, අරහං සුගතො මතො.

පාසංසත්තා වා හගවා අරහං. අක්ඛරවින්තකා හි පසංසායං අරහ-සද්දං වණ්ණෙත්ති.
පාසංසභාවො ව හගවතො අනඤ්ඤසාධාරණො යථාභුච්චගුණාධිගතො සදෙවකෙ ලොකෙ
සුජ්ජපිට්ඨිතො. තථා හෙස අනුත්තරෙන සීලෙන අනුත්තරෙන සමාධිනා අනුත්තරාය
පඤ්ඤාය අනුත්තරාය විමුක්තියා අසමො අසමසමො අජ්ජට්ඨො අජ්ජට්ඨාගො

අප්පටිපුග්ගලොකි එවං තස්මිං තස්මිං ගුණෙ විහජිත්වා වුවචමානෙ පණ්ඩිතපුරිසෙහි දෙවෙහි බුග්මෙහි හගවතා වා පන පරියොසාපෙතුං අසක්කුණෙයාරූපො. ඉති පාසංසත්තාපි හගවා අරහං.

ගුණෙහි සදිසො නත්ථී, යස්මා ලොකෙ සදෙවකෙ;
තස්මා පාසංසියත්තාපි, අරහං ද්විපදුත්තමො.

එවං සබ්බථාපි —

“ආරකා මන්දබුද්ධීනං, ආරකා ච විජානනං;
රහානං සුප්පහීනත්තා, විදුනමරහෙයානො;
හවෙසු ච රහාභාවා, පාසංසා අරහං ජිනො” ති.

131. සම්මානි අවිපරිතං. සාමන්ති සයමෙව. සම්බුද්ධොති හි එත්ථ සං-සද්දො

“සය” න්ති එතස්ස අත්ථස්ස බොධකො දට්ඨබ්බො. සබ්බධම්මානන්ති අනවසෙසානං ඤෙයාධම්මානං. කථං පනෙත්ථ සබ්බධම්මාවබොධො ලබ්හතීති? එකදෙසස්ස අග්ගහණතො. පදෙසග්ගහණෙ හි අසති ගහෙනබ්බස්ස නිප්පදෙසතාව විඤ්ඤායති යථා “දික්ඛිතො න දදාති” ති. එවඤ්ඤා කත්වා අත්ථවිසෙසානපෙක්ඛා කත්තරි එව බුද්ධසද්දසිද්ධි වෙදිතබ්බා කම්මවචනිච්ඡාය අභාවතො. “සම්මා සාමං බුද්ධත්තා සම්මාසම්බුද්ධො” ති එත්තකමෙව හි ඉධ සද්දතො ලබ්හති, “සබ්බධම්මාන” න්ති පන අත්ථතො ලබ්හමානං ගහෙත්වා වුත්තං. න හි බුජ්ඣනකිරියා අවිසයා යුජ්ජති.

ඉදානි තස්සා විසයං “සබ්බධම්මෙ” ති සාමඤ්ඤතො වුත්තං විහජිත්වා දස්සෙතුං “අභිඤ්ඤෙයො ධම්මෙ” තිආදි වුත්තං. තත්ථ අභිඤ්ඤෙයොති අභිවිසිට්ඨොන ඤාණෙන ජානිතබ්බො. කෙ පන තෙති? චතුසච්චධම්මෙ. අභිඤ්ඤෙයානො බුද්ධොති අභිඤ්ඤෙයාභාවතො බුජ්ඣමි. පුබ්බභාගෙ විපස්සනාපඤ්ඤාය, අධිගමක්ඛණෙ මග්ගපඤ්ඤාය, අපරභාගෙ සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණාදිහි අඤ්ඤාසීති අත්ථො. ඉතො පරෙසුපි එසෙව නයො. පරිඤ්ඤෙයො ධම්මෙති දුක්ඛං අරියසච්චමාහ. පහාතබ්බොති සමුදයපක්ඛියෙ. සච්ඡිකාතබ්බොති නිබ්බානං සන්ධායාහ. බහුවචනනිද්දෙසො පන සොපාදිසෙසාදිකං පරියායසිද්ධං හෙදං ගහෙත්වා කතො, උද්දෙසො වා අයං චතුසච්චධම්මානන්ති. තථා හි වක්ඛති “චක්ඛුං දුක්ඛසච්ච” න්තිආදි. උද්දෙසො ච

අවිනිවිච්ඡිතත්ථපරිච්ඡේදස්ස ධම්මස්ස වසෙන කරියති. උද්දෙසෙන හි උද්දිසියමානානං ධම්මානං අත්ථිතාමත්තං වුච්චති, න පරිච්ඡේදොති අපරිච්ඡේදෙන බහුවචනෙන වුත්තං යථා “අප්පච්චයා ධම්මා, අසඬ්ඛතා ධම්මා”ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 7-8). සච්ඡිකාතඛිඛෙති වා ඵලච්ඡුත්තීනම්පි ගහණං, න නිඛිඛානස්සෙවාවාති බහුවචනනිද්දෙසො කතො. ඵචඤ්ච භාවෙතඛිඛෙති ඵත්ථ ඤානානම්පි ගහණං දට්ඨඛිඛං.

ගාථායං භාවෙතඛිඛඤ්චාවාති ඵත්ථ ව-සද්දො අවුත්තසමුච්චයත්ථො, තෙන සච්ඡිකාතඛිඛස්ස ගහණං වෙදිතඛිඛං. තස්මා බුද්ධොස්මීති යස්මා චත්තාරි සච්චාවාති මයා බුද්ධාති, සච්චචිනිමුත්තඤ්ච කිඤ්චි ඤෙයාං නත්ථි, තස්මා සඛිඛම්පි ඤෙයාං බුද්ධොස්මි, අඛිඛඤ්ඤාසිත්ති අත්ථො.

132. ඵචං සච්චවසෙන සාමඤ්ඤතො වුත්තමත්ථං ද්වාරාරම්මණෙනි සද්ධිං ද්වාරප්පචත්තධම්මෙහි, ඛන්ධාදීහි ව සච්චවසෙනෙව විභජිත්වා දස්සෙතුං “අපි වා”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ මූලකාරණභාවෙනාති සන්තෙසුපි අවිජ්ජාදීසු අඤ්ඤෙසු කාරණෙසු තෙසම්පි මූලභූතකාරණභාවෙන. තණ්හා හි කම්මස්ස විචිත්තභාවගෙතුතො, සභායභාවුපගමනතො ව දුක්ඛවිචිත්තතාය පධානකාරණං. සමුට්ඨාපිකාති උප්පාදිකා. පුරිමතණ්හාති පුරිමභවසිද්ධා තණ්හා. උභින්නන්ති චක්ඛුස්ස, තංසමුදයස්ස ව. අප්පචත්තීති අප්පචත්තීනිමිත්තං. නිරොධපජානනාති සච්ඡිකිරියාහිසමයවසෙන නිරොධස්ස පටිච්ඡිකානා. ඵකෙකපදුද්ධාරෙනාති “චක්ඛුං චක්ඛුසමුදෙයො”තිආදිනා ඵකෙකකොට්ඨාසනිද්ධාරණෙන. තණ්හායපි පරිඤ්ඤෙයාභාවසඛිඛාවතො, උපාදානක්ඛන්ධන්තොගධත්තා ව දුක්ඛසච්චසඬ්ඛගහං දස්සෙතුං “රූපතණ්හාදෙයො ජ තණ්හාකායා”ති වුත්තං.

කසිණානීති කසිණඡ්ඤානානි. ද්වත්තිංසාකාරාති ද්වත්තිංස කොට්ඨාසා, තදාරම්මණඡ්ඤානානි ව. නච භවාති කාමභවාදෙයො තයො, සඤ්ඤීභවාදෙයො තයො, ඵකචොකාරභවාදෙයො තයොති නච භවා. චත්තාරි ඤානානීති අග්ගහිතාරම්මණවිසෙසානි චත්තාරි රූපාවචරඡ්ඤානානි, විපාකඡ්ඤානානං වා ඵතං ගහණං. ඵත්ථ ව කුසලධම්මානං උපනිස්සයභූතා තණ්හා සමුට්ඨාපිකා පුරිමතණ්හාති වෙදිතඛිඛා. කිරියධම්මානං පන යත්ථ තෙ තස්ස අත්තභාවස්ස කාරණභූතා.

අනුබුද්ධොති බුද්ධිතබ්බධම්මස්ස අනුරූපතො බුද්ධො. තෙනාති තස්මා. යස්මා සාමඤ්ඤතො, විසෙසතො ච එකෙකපදුද්ධාරෙන සබ්බධම්මෙ බුද්ධො, තස්මා චුත්තං. කින්ති ආහ “සම්මා සාමඤ්ච සබ්බධම්මානං බුද්ධත්තා”ති, සබ්බස්සපි ඤෙය්‍යස්ස සබ්බාකාරතො අවිපරීතං සයමෙව අභිසම්බුද්ධත්තාති අත්ථො. ඉමිනාස්ස පරොපදෙසරහිතස්ස සබ්බාකාරෙන සබ්බධම්මාවබ්බොධනසමත්ථස්ස ආකච්චප්පට්ඨද්ධචුත්තිනො අනාවරණඤාණසච්චාතස්ස සබ්බඤ්ඤාඤාණස්ස අධිගමො දස්සිතො.

නනු ච සබ්බඤ්ඤාඤාණතො අඤ්ඤං අනාවරණඤාණං, අඤ්ඤථා “ඡ අසාධාරණඤාණානි බුද්ධඤාණානී”ති (පටි. ම. මාතිකා 1.73) වචනං විරුජ්ඣෙය්‍යාති? න විරුජ්ඣති, විසයපචත්තිහෙදවසෙන අඤ්ඤෙහි අසාධාරණභාවදස්සනත්ථං එකස්සෙව ඤාණස්ස ද්විධා චුත්තත්තා. එකමෙව හි තං ඤාණං අනවසෙසසච්චතාසච්චතසම්මුතිධම්මවිසයතාය සබ්බඤ්ඤාඤාණං, තත්ථ ච ආවරණභාවතො නිස්සච්චගචාරමුපාදාය “අනාවරණඤාණ”ත්ති චුත්තං. යථාහ පටිසම්භිදායං “සබ්බං සච්චතමසච්චතං අනවසෙසං ඡානාතීති සබ්බඤ්ඤාඤාණං, තත්ථ ආවරණං නත්ථීති අනාවරණඤාණ”ත්තිආදි (පටි. ම. 1.119). තස්මා නත්ථී නෙසං අත්ථතො හෙදො, එකත්තෙන චෙතං එවමිච්ඡිතබ්බං. අඤ්ඤථා සබ්බඤ්ඤානාවරණඤාණානං සාධාරණතා, අසබ්බධම්මාරම්මණතා ච ආපජ්ජෙය්‍යා. න හි හගචතො ඤාණස්ස අණුමත්තමිපි ආවරණං අත්ථී, අනාවරණඤාණස්ස ච අසබ්බධම්මාරම්මණභාවෙ යත්ථ තං න පචත්තති, තත්ථාවරණසබ්භාවතො අනාවරණභාවොයෙව න සීයා. අථ චා පන භොතු අඤ්ඤමෙව අනාවරණඤාණං සබ්බඤ්ඤාඤාණතො, ඉධ පන සබ්බත්ථ අප්පට්ඨනචුත්තිතාය අනාවරණඤාණත්ති සබ්බඤ්ඤාඤාණමෙව අධිජ්ජෙතං. තස්ස චාධිගමෙන හගචා “සබ්බඤ්ඤා, සබ්බවිදු, සම්මාසම්බුද්ධො”ති ච චුච්චති න සකිංයෙව සබ්බධම්මාවබ්බොධතො. තථා ච චුත්තං පටිසම්භිදායං (පටි. ම. 1.162) “විමොක්ඛත්තිකමෙතං බුද්ධානං හගචත්තානං බ්බොධියා මුලෙ සහ සබ්බඤ්ඤාඤාණස්ස පටිලාභා සච්ඡිකා පඤ්ඤත්ති යදිදං “බුද්ධො”ති. සබ්බධම්මාවබ්බොධනසමත්ථඤාණසමධිගමෙන හි හගචතො සන්තානෙ අනවසෙසධම්මෙ පටිච්ඡිකිතුං සමත්ථතා අභොසීති.

එක්ථාහ - කිං පනිදං ඤාණං පවත්තමානං සකිංයෙව සබ්බස්මිං විසයෙ පවත්තති, උදාහු කමෙනාති? කිඤ්චෙත්ථ - යදි තාව සකිංයෙව සබ්බස්මිං විසයෙ පවත්තති, අතීතානාගතපච්චුප්පන්තඅප්ඤ්ඤාත්තඛිද්ධාදිහෙදභින්තානං සඬබ්බධම්මානං, අසඬබ්බසම්මුතිධම්මානඤ්ච එකප්ඤ්ඤාං උපට්ඨානෙ දුරතො චිත්තපටං පෙක්ඛන්තස්ස විස පටිච්ඡාගෙනාවබ්බොධො න සියා, තථා ච සති “සබ්බෙ ධම්මා අනත්තා” ති විපස්සන්තානං අනත්තාකාරෙන විස සබ්බධම්මා අනිරුපිතරුපෙන භගවතො ඤාණස්ස විසයා භොන්තීති ආපජ්ජති. යෙපි “සබ්බඤ්ඤාසාධම්මානං ධීතලක්ඛණවිසයං චිකප්පරහිතං සබ්බකාලං බුද්ධානං ඤාණං පවත්තති, තෙන තෙ ‘සබ්බවිදු’ ති වුච්චන්ති, එවඤ්ච කත්වා ‘චරං සමාහිතො නාගො, තිට්ඨන්තොපි සමාහිතො’ ති ඉදම්පි වචනං සුචුත්තං භොතී” ති වදන්ති, තෙසම්පි චුත්තදොසානාතිවත්ති, ධීතලක්ඛණාරම්මණතාය ච අතීතානාගතසම්මුතිධම්මානං තදභාවතො එකදෙසවිසයමෙව භගවතො ඤාණං සියා. තස්මා සකිංයෙව ඤාණං පවත්තතීති න යුජ්ජති.

අථ කමෙන සබ්බස්මිං විසයෙ ඤාණං පවත්තති? එවම්පි න යුජ්ජති. න හි ජාතිභූමිසභාවාදිවසෙන, දිසාදෙසකාලාදිවසෙන ච අනෙකහෙදභින්තෙ ඤෙයො කමෙන ගය්භමානෙ තස්ස අනවසෙසපටිච්චෙධො සම්භවති, අපරියන්තභාවතො ඤෙයාස්ස. යෙ පන “අත්ථස්ස අවිසංවාදනතො ඤෙයාස්ස එකදෙසං පච්චක්ඛං කත්වා ‘සෙසෙපි එව’ තීති අධිමුච්චිත්වා වචන්ථාපනෙන සබ්බඤ්ඤා භගවා, තඤ්ච ඤාණං න අනුමානිකං සංසයාභාවතො. සංසයානුබද්ධං හි ලොකෙ අනුමානඤාණං” තීති වදන්ති, තෙසම්පි තං න යුත්තං. සබ්බස්ස හි අප්පච්චක්ඛනාවෙ අත්ථාවිසංවාදනෙන ඤෙයාස්ස එකදෙසං පච්චක්ඛං කත්වා “සෙසෙපි එව” තීති අධිමුච්චිත්වා වචන්ථාපනස්ස අසම්භවතො. යඤ්චි තං සෙසං, තං අප්පච්චක්ඛන්ති.

අථ තම්පි පච්චක්ඛං, තස්ස සෙසභාවො එව න සියාති? සබ්බමෙතං අකාරණං. කස්මා? අවිසයවිචාරණභාවතො. චුත්තං හෙතං භගවතා “බුද්ධවිසයො, හික්ඛවෙ, අචින්තෙයො න චින්තෙතබ්බො. යො චින්තෙයා, උම්මාදස්ස විසාතස්ස භාගී අස්සා” ති (අ. නි. 4.77). ඉදං පනෙත්ථ සන්තිට්ඨානං - යංකිඤ්චි භගවතා ඤාතුං ඉච්ඡිතං සකලං, එකදෙසො වා, තත්ථ අප්පට්ඨනචුත්තිතාය පච්චක්ඛතො ඤාණං පවත්තති, නිච්චසමාධානඤ්ච වික්ඛෙපාභාවතො. ඤාතුං ඉච්ඡිතස්ස ච සකලස්ස අවිසයභාවෙ තස්ස ආකඬ්ඛප්පට්ඨචුත්තිතා න සියා, එකන්තෙනෙව සා ඉච්ඡිතබ්බො “සබ්බෙ ධම්මා බුද්ධස්ස භගවතො ආවජ්ජනප්පට්ඨචුද්ධා

ආකඩබස්පටිබද්ධා මනසිකාරස්පටිබද්ධා චිත්තූප්පාදප්පටිබද්ධා” ති වචනතො.
අතීතානාගතවිසයම්පි භගවතො ඤාණං අනුමානාගමතක්කග්ගභණුවිරහිතත්තා
පච්චක්ඛමෙව.

නනු ව එතස්මිං පක්ඛෙ යදා සකලං ඤාතූං ඉච්ඡිතං, තදා සකිංයෙව සකලවිසයනාය
අනිරූපිතරූපෙන භගවතො ඤාණං පවත්තෙය්‍යාති චුත්තදොසානාතිවත්තියෙවාති? න,
තස්ස විසොධිතත්තා. විසොධිතො හි සො බුද්ධවිසයො අවිත්තෙය්‍යාති. අඤ්ඤා
පචුරජනඤාණසමානචුත්තියා බුද්ධානං භගවත්තානං ඤාණස්ස අවිත්තෙය්‍යතා න සියා.
තස්මා සකලධම්මාරම්මණම්පි තං එකධම්මාරම්මණං විය සුවචත්ථාපිතෙයෙව තෙ ධම්මෙ
කත්වා පවත්තනීති ඉදමෙත්ථ අවිත්තෙය්‍යං. චුත්තඤ්ඤෙන “යාවතකං ඤෙය්‍යං, තාවතකං
ඤාණං. යාවතකං ඤාණං, තාවතකං ඤෙය්‍යං. ඤෙය්‍යපරියන්තිකං ඤාණං,
ඤාණපරියන්තිකං ඤෙය්‍ය”න්ති (මහානි. 69; චූළනි. මොසරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85;
පටි. ම. 3.5). එවමෙකජ්ඣං, විසුං, සකිං, කමෙන වා ඉච්ඡානුරූපං සම්මා සාමඤ්ච
සබ්බධම්මානං බුද්ධත්තා සම්මාසම්බුද්ධො.

133. විජ්ජාහීති එත්ථ වින්දියං වින්දනීති විජ්ජා, යාථාවතො උපලබ්භතීති අත්ථො.
අත්තතො වා පටිපක්ඛස්ස විජ්ඣනට්ඨෙත විජ්ජා, තමොක්ඛන්ධාදිකස්ස පදාලනට්ඨෙතාති
අත්ථො. තතො එව අත්තතො විසයස්ස විදිතකරණට්ඨෙතපි විජ්ජා. සම්පන්නත්තාති
සමන්තාගතත්තා, පරිපුණ්ණත්තා වා, අවිකලත්තාති අත්ථො. තිස්සන්තං, අට්ඨන්තං ව
විජ්ජානං තත්ථ තත්ථ සුත්තෙ ගභණං විනෙය්‍යජ්ඣාසයවසෙනාති දට්ඨබ්බං. සත්ත
සද්ධම්මා නාම සද්ධා හිරි ඔත්තප්පං බාහුසච්චං වීරියං සති පඤ්ඤා ව. යෙ සන්ධාය චුත්තං
“ඉධ හික්ඛු සද්ධො භොතී”තිආදි (අ. නි. 10.11). වත්තාරි ඤානානීති යාති කානිචි වත්තාරි
රූපාවචරජ්ඣානානි.

කස්මා පනෙත්ථ සීලාදෙයො පන්තරසෙව “චරණ”න්ති චුත්තාති වොදනං සන්ධායාහ
“ඉමෙයෙව හී”තිආදි. තෙන තෙසං සික්ඛත්තයසඬගභතො නිබ්බානුපගමනෙ එකංසතො
සාධනභාවමාහ. ඉදානි තදත්ථසාධනාය ආගමං දස්සෙත්තො “යථාහා”තිආදිමාහ.
භගවාතිආදි චුත්තස්සෙවත්ථස්ස නිගමනවසෙන චුත්තං.

නනු වායං විජ්ජාවරණසම්පදා සාවකෙසුපි ලබ්හතීති? කිඤ්චාපි ලබ්හති, න පන තථා, යථා භගවතොති දස්සෙතුං “තත්ථ විජ්ජාසම්පදා”තිආදි චුත්තං. වරණධම්මපරියාපන්තත්තා කරුණාබ්‍රහ්මවිහාරස්ස, සො චෙත්ථ මහග්ගතභාවජ්ජත්තා සාධාරණභාවොති ආභ “වරණසම්පදා මහාකාරුණිකතං පුරෙත්වා යීතා”ති. යථා සත්තානං අනත්ථං පරිවජ්ජෙත්වා අත්ථෙ ච නියොජනං පඤ්ඤාය විතා න හොති, එවං නෙසං අත්ථානත්ථජානනං සත්ථු කරුණාය විතා න හොතීති උභයමිපි උභයත්ථ සකිච්චකමෙව සියා. යත්ථ පන යස්සා පධානභාවො, තං දස්සෙතුං “සො සබ්බඤ්ඤාතායා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ යථා තං විජ්ජාවරණසම්පත්තොති යථා අඤ්ඤොපි විජ්ජාවරණසම්පත්තො, තෙන විජ්ජාවරණසම්පත්තස්සෙවායං ආවෙණිකා පටිපත්තීති දස්සෙති. සා පනායං සත්ථු විජ්ජාවරණසම්පදා සාසනස්ස නියායානිකතාය සාවකානං සම්මාපටිපත්තියා එකත්තකාරණත්ති දස්සෙතුං “තෙනස්සා”තිආදි චුත්තං. තං සුච්ඤ්ඤොයංමෙව.

එත්ථ ච විජ්ජාසම්පදාය සත්ථු පඤ්ඤාමහත්තං පකාසිතං හොති, වරණසම්පදාය කරුණාමහත්තං. තෙසු පඤ්ඤාය භගවතො ධම්මරජ්ජජ්ජත්ති, කරුණාය ධම්මසංවිභාගො. පඤ්ඤාය සංසාරදුක්ඛනිබ්බිදා, කරුණාය සංසාරදුක්ඛසහනං. පඤ්ඤාය පරදුක්ඛපරිජානනං, කරුණාය පරදුක්ඛපතිකාරාරම්භො. පඤ්ඤාය පරිනිබ්බානාහිමුඛභාවො, කරුණාය තදධිගමො. පඤ්ඤාය සයං තරණං, කරුණාය පරෙසං තාරණං. පඤ්ඤාය බුද්ධභාවසිද්ධි, කරුණාය බුද්ධකිච්චසිද්ධි. කරුණාය චා බොධිසත්තභූමියං සංසාරාහිමුඛභාවො, පඤ්ඤාය තත්ථ අනභිරති. තථා කරුණාය පරෙසං අභිංසාපනං, පඤ්ඤාය සයං පරෙහි අභායනං. කරුණාය පරං රක්ඛන්තො අත්තානං රක්ඛති, පඤ්ඤාය අත්තානං රක්ඛන්තො පරං රක්ඛති. තථා කරුණාය අපරන්තපො, පඤ්ඤාය අනත්තන්තපො. තෙන අත්තභිතාය පටිපත්තාදීසු චතුසු පුග්ගලෙසු චතුත්ථපුග්ගලභාවො සිද්ධො හොති. තථා කරුණාය ලොකනාථතා, පඤ්ඤාය අත්තනාථතා. කරුණාය වස්ස නින්තනාභාවො, පඤ්ඤාය උන්තමාභාවො. තථා කරුණාය සබ්බසත්තෙසු ජනිතානුග්ගහො පඤ්ඤානුගතත්තා න ච න සබ්බත්ථ විරත්තවිත්තො, පඤ්ඤාය සබ්බධම්මෙසු විරත්තවිත්තො කරුණානුගතත්තා න ච න සබ්බසත්තානුග්ගහාය පචන්තො. යථා හි කරුණා භගවතො සිනෙහසොකවිරහිතා, එවං පඤ්ඤා අභංකාරමමංකාරවිනිමුත්තාති අඤ්ඤමඤ්ඤවිසොධිතා පරමචිසුද්ධා ගුණවිසෙසා විජ්ජාවරණසම්පදාහි පකාසිතාති දට්ඨබ්බං.

134. ගමනමපි හි ගතන්ති වුවවති “ගතෙ යිතෙ” තිආදිසු (දී. නි. 1.214; 2.376).

සොහනන්ති සුභං. සුභභාවො විසුද්ධතාය, විසුද්ධතා දොසවිගමෙනාති ආභ
“පරිසුද්ධමනවජ්ජ”න්ති. ගමනඤ්ච නාම ඛහුවිධන්ති ඉධාධිප්පෙතං ගමනං දස්සෙන්නො
“අරියමග්ගො”ති ආභ. සො හි නිබ්බානස්ස ගති අධිගමොති කත්වා “ගතං, ගමන”න්ති ව
වුවවති. ඉදානි තස්සෙව ගහණෙ කාරණං දස්සෙතුං “තෙන භෙසා”තිආදි වුත්තං. ඛෙමං
දිසන්ති නිබ්බානං. අසජ්ජමානොති පරිපන්ථාභාවෙන සුගතිගමනෙපි අසජ්ජන්තො සඬිගං
අකරොන්තො, පගෙව ඉතරත්ථ. අථ වා එකාසනෙ නිසීදිත්වා බිජ්ජහිඤ්ඤාවසෙනෙව
වතුන්තමපි මග්ගානං පටිලද්ධභාවතො අසජ්ජමානො අසජ්ජන්තො ගතො. යං ගමනං
ගච්ඡන්තො සබ්බමනත්ථං අපහරති, සබ්බඤ්ච අනුත්තරං සම්පත්තිං ආවහති, තදෙව
සොහනං නාම. තෙන ව භගවා ගතොති ආභ “ඉති සොහනගමනත්තා සුගතො”ති
සොහනත්ථො සු-සද්දොති කත්වා.

අසුන්දරානං දුක්ඛානං සඬිබාරජ්ජවත්තීනං අභාවතො අච්චන්තසුඛත්තා එකන්තතො
සුන්දරං නාම අසඬිඛතා ධාතුති ආභ “සුන්දරඤ්චෙස යානං ගතො අමතං නිබ්බාන”න්ති.
තෙනාභ භගවා “නිබ්බානං පරමං සුඛං”න්ති (ම. නි. 2.215; ධ. ප. 203-204). සම්මාති සුට්ඨු.
සුට්ඨු ගමනඤ්ච නාම පටිපක්ඛෙන අනභිභූතස්ස ගමනන්ති ආභ “පභීනෙ කිලෙසෙ පුන
අපච්චාගච්ඡන්තො”ති. ඉදඤ්ච සිඛාජ්ජත්තං සම්මාගමනං, යාය ආගමනීයපටිපදාය සිද්ධං,
සාපි සම්මාගමනමෙවාති එවමපි භගවා සුගතොති දස්සෙතුං “සම්මා වා ගතො”තිආදි වුත්තං.
සම්මාපටිපත්තියාති සම්මාසම්බොධියා සම්පාපනෙ අච්චරිතපටිපත්තියා. “සබ්බලොකස්ස
හිතසුඛමෙව කරොන්තො”ති එතෙන මහාබොධියා පටිපදා අච්චාගෙන සබ්බසත්තානං
සබ්බදා හිතසුඛාවභභාවෙනෙව පවත්තීති දස්සෙති. “සස්සතං උච්ඡේදන්ති ඉමෙ අන්තෙ
අනුපගච්ඡන්තො ගතො”ති එතෙන පටිච්චසමුප්පාදගති. දස්සෙති. “කාමසුඛං
අත්තකිලමථන්ති ඉමෙ අනුපගච්ඡන්තො ගතො”ති එතෙන අරියමග්ගගති. දස්සෙති.

තත්තාති යුත්තට්ඨානෙ යුත්තස්සෙව භාසනෙ නිජ්ජාදෙතබ්බෙ, සාධෙතබ්බෙ වෙතං
භුමිමං. අභූතන්ති අභූතත්ථං. අත්ථමුඛෙන හි වාචාය අභූතතා, භූතතා වා. අතච්ඡන්ති
තස්සෙව වෙච්චනං. අභූතන්ති වා අසන්තං අච්ඡ්ජමානං. අතච්ඡන්ති අතථාකාරං
අඤ්ඤථාසන්තං. අනත්ථසඤ්ඤිතන්ති දිට්ඨධම්මිකෙන, සම්පරාසිකෙන වා අනත්ථෙත
සඤ්ඤිතං, අනත්ථාවභං. න අත්ථොති අනත්ථො, අත්ථස්ස පටිපක්ඛො, අභාවො ව, තෙන

සඤ්චිතං, පිසුණුවාවං, සම්ඵප්පලාපඤ්චාති අත්ථො. එවමෙත්ථ චතුඛ්ඛිධස්සාපි
 චච්චුවරිතස්ස සඛිගහො දට්ඨබ්බො. එත්ථ ච පයමා වාවා සීලවත්තං “දුස්සීලො”ති,
 අවණ්ඩාලාදිමෙව “චණ්ඩාලො”තිආදිනා භාසමානස්ස දට්ඨබ්බො. දුතියා දුස්සීලං
 “දුස්සීලො”ති, චණ්ඩාලාදිමෙව “චණ්ඩාලො”තිආදිනා අවිනයෙන භාසමානස්ස. තතියා
 තෙරසිකාදිකස්ස තෙරසිකාදිභාවච්චාවතීකථා යථා “ආපායිකො දෙවදත්තො
 තෙරසිකො”තිආදිකා (චූළව. 348). චතුත්ථී “වෙදවිභිතෙන යඤ්ඤවිධිනා
 පාණාතිපාතාදිකතං සුගතිං ආවහතී”ති ලොකස්ස ඛ්‍යාමොභනකථා. පඤ්චමී භූතෙන
 පෙසුඤ්ඤපසංභාරාදිකථා. ඡට්ඨා යුත්තප්පත්තට්ඨානෙ පවත්තිතා දානසීලාදිකථා
 වෙදිතබ්බො. එවං සම්මා ගදත්තාති යථාචුත්තං අභූතාදිං වජ්ජේත්වා භූතං තච්ඡං
 අත්ථසඤ්චිතං පියං මනාපං තතො එව සම්මා සුට්ඨු ගදනතො සුගතො ද-කාරස්ස ත-කාරං
 කත්වා. ආපාඨගමනමත්තෙන කස්සචි අප්පියමිපි හි භගවතො චචනං පියං මනාපමෙව
 අත්ථසිද්ධියා ලොකස්ස හිතසුඛාවහත්තා.

අපිච සොභනං ගතං ගමනං එතස්සාති සුගතො. භගවතො හි වෙනෙයාඡනුපසඬිකමනං
 එකත්තෙන තෙසං හිතසුඛනිඡ්චාදනතො සොභනං හද්දකං. තථා
 ලක්ඛණානුඛ්‍යාඤ්ඡනපටිමණ්ඩිතරූපකායතාය
 දුතවිලම්ඛිතඛලිතානුකඬ්ච්චනනිඡ්චිලනුක්කුටිකකුටිලාකුලතාදිදොසරහිතවිලාසිතරාඡහංසවස
 හචාරණමිගරාඡගමනං කායගමනං, ඤාණගමනඤ්ච
 විපුලනිම්මලකරුණාසතිවීරියාදිගුණවිසෙසසහිතං අහිනීභාරතො යාව මහාබොධි
 අනවඡ්ඡතාය, සත්තානං හිතසුඛාවහතාය ච සොභනමෙව. අථ වා සයම්භුඤ්ඤාණෙන
 සකලමිපි ලොකං පරිඤ්ඤාහිසමයවසෙන පරිඡානත්තො සම්මා ගතො අවගතොති සුගතො.
 තථා ලොකසමුදයං පහානාහිසමයවසෙන පඡහත්තො අනුඡ්ඡත්තිධම්මතං ආපාදෙන්තො
 සම්මා ගතො අතීතොති සුගතො. ලොකනිරොධං නිබ්බානං සච්ඡිකිරියාහිසමයවසෙන සම්මා
 ගතො අධිගතොති සුගතො. ලොකනිරොධගාමිනිං පටිපදං භාවනාහිසමයවසෙන සම්මා
 ගතො පටිපන්නොති සුගතො. තථා යං ඉමස්ස සදෙවකස්ස ලොකස්ස දිට්ඨං සුතං මුතං
 විඤ්ඤාතං පත්තං පරියෙසිතං අනුච්චරිතං මනසා, සබ්බං තං හත්ථතලෙ ආමලකං විය සම්මා
 පච්චක්ඛතො ගතො අබ්භඤ්ඤාසීති සුගතො.

135. සබ්බථාති සබ්බඡ්ඡකාරෙන. යො යො ලොකො යථා යථා වෙදිතබ්බො, තථා
 තථා. තෙ පන පකාරෙ දස්සෙතුං “සභාවතො”තිආදි චුත්තං. තත්ථ සභාවතොති

දුක්ඛසභාවතො. සබ්බො හි ලොකො දුක්ඛසභාවො. යථාහ “සංඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා”ති (මහාව. 14; දී. නි. 2.387). සමුදයතොති යතො සො සමුදෙනි, තතො තණ්හාදිතො. නිරොධතොති යත්ථ සො නිරුජ්ඣති, තතො විසඬ්ඛිතො. නිරොධුපායතොති යෙන විධිනා සො නිරොධො පත්තබ්බො, තතො අරියමග්ගතො, ඉතො අඤ්ඤස්ස පකාරස්ස අභාවා.

ඉති “සබ්බො ලොකං අවෙදී”ති වත්ථා තදත්ථසාධකං සුත්තං දස්සෙත්තො “යත්ථ බො ආචුසො”ති ආදිමාහ. තත්ථ “න ජායතී”ති ආදිනා උජුකං ජාති ආදීනි පටික්ඛිපිත්ථා “න වචති න උපපජ්ජති”ති පදද්වයෙන අපරාපරං වචනුපපජ්ජනානි පටික්ඛිපති. කෙච්චි පන “න ජායතීති ආදි ගඛිභසෙයාකවසෙන චුත්තං, ඉතරං ඔපපාතිකවසෙනා”ති වදන්ති. තන්ති ජාති ආදිරහිතං. ගමනෙනාති පදසා ගමනෙන. ඤාතෙයාන්ති ජාතිතබ්බං. “ඤාතාය”න්ති වා පායො, ඤාතා අයං නිබ්බානත්ථිකොති අධිජ්ජායො.

කාමං පාදගමනෙන ගන්ත්ථා ලොකස්සන්තං ඤාතුං, දට්ඨුං, පත්තුං වා න සක්කා, අපිච පරිමිතපරිච්ඡින්නට්ඨානෙන තං පඤ්ඤාපෙත්ථා දස්සෙමිති දස්සෙත්තො “අපිචා”ති ආදිමාහ. තත්ථ සසඤ්ඤිමිහීති සඤ්ඤාසහිතෙ. තතො එව සමනකෙ සවිඤ්ඤාණකෙ. අවිඤ්ඤාණකෙ පන උතුසමුට්ඨානරූපසමුදායමත්තෙ පඤ්ඤාපෙතුං න සක්කාති අධිජ්ජායො. ලොකන්ති බන්ධාදිලොකං. ලොකනිරොධන්ති තස්ස ලොකස්ස නිරුජ්ඣනං, නිබ්බානමෙව වා. අදෙසමිපි හි තං යෙසං නිරොධො, තෙසං වසෙන උපචාරතො, දෙසතොපි නිද්දිසීයති යථා “වක්ඛුං ලොකෙ පියරූපං සාතරූපං, එත්ථෙසා තණ්හා පහීයමානා පහීයති, එත්ථ නිරුජ්ඣමානා නිරුජ්ඣති”ති (දී. නි. 2.401; ම. නි. 1.134; විහ. 204).

ගමනෙනාති පාකතිකගමනෙන. ලොකස්සන්තොති සඬ්ඛාරලොකස්ස අන්තො අන්තකිරියාහෙතුභූතං නිබ්බානං. කුදාවනන්ති කදාවිපි. අපත්ථාති අග්ගමග්ගෙන අනධිගන්ත්ථා. පමොචනන්ති පමුත්ති නිස්සරණං. තස්මාති යස්මා ලොකස්සන්තං අපත්ථා වට්ටදුක්ඛතො මුත්ති නත්ථි, තස්මා. භවෙති නිපාතමත්තං. ලොකවිදුති සභාවාදිතො සබ්බං ලොකං ජානන්තො. සුමෙධොති සුන්දරපඤ්ඤො. ලොකන්තගුති පරිඤ්ඤාහිසමයෙන ලොකං විදිත්ථා පභානාහිසමයෙන ලොකන්තගු. මග්ගබ්බමවරියවාසස්ස පරිනිට්ඨිතත්තා චුසිතබ්බමවරියො. සබ්බෙසං කිලෙසානං සමිතත්තා, වතුසච්චධම්මානං වා අහිසමිතත්තා සමිතාථී. නාසීසති න පත්ථෙති. යථා ඉමං ලොකං, එවං පරඤ්ච ලොකං අජ්ජට්ඨිතත්තා.

136. එවං යදි පි ලොකවිදුතා අනවසෙසතො දස්සිතා සභාවතො දස්සිතත්තා, ලොකො පන එකදෙසෙනෙව චුත්තොති තං අනවසෙසතො දස්සෙතුං “අපිව තයො ලොකා”ති ආදි චුත්තං. තත්ථ ඉන්ද්‍රියබද්ධානං බන්ධානං සමුහො, සන්තානො ච සත්තලොකො. රූපාදීසු සත්තවිසත්තතාය සත්තො, ලොකීයන්ති එත්ථ කුසලාකුසලං, තබ්බිපාකො චාති ලොකොති. අනින්ද්‍රියබද්ධානං රූපාදීනං සමුහො, සන්තානො ච ඔකාසලොකො ලොකීයන්ති එත්ථ තසා, ටාවරා ච, තෙසඤ්ච ඔකාසභුතොති. තදාධාරතාය හෙස “භාජනලොකො”ති පි චුච්චති. උභයෙපි බන්ධා සඛිබාරලොකො පච්චයෙහි සඛිබරියන්ති, ලුඡ්ජන්ති පලුඡ්ජන්ති චාති. ආභාරට්ඨිතිකාති පච්චයට්ඨිතිකා, පච්චයායත්තචුත්තිකාති අත්ථො. පච්චයත්ථො හෙත්ථ ආභාර-සද්දො “අයමාහාරො අනුජ්ජන්තස්ස චා කාමච්ඡන්දස්ස උජ්ජාදායා”ති ආදීසු (සං. නි. 5.232) විය. එවං හි “සබ්බෙ සත්තා”ති ඉමිනා අසඤ්ඤසත්තාපි පරිග්ගහිතා හොන්ති. සා පනායං ආභාරට්ඨිතිකතා නිජ්ජරියායතො සඛිබාරධම්මො, න සත්තධම්මොති ආභ “ආභාරට්ඨිතිකාති ආගතට්ඨානෙ සඛිබාරලොකො වෙදිතබ්බො”ති.

යදි එවං “සබ්බෙ සත්තා”ති ඉදං කථන්ති? පුග්ගලාධිට්ඨානා දෙසනාති නායං දොසො. යථා අඤ්ඤත්ථාපි “එකධම්මෙ, හික්ඛවෙ, හික්ඛු සම්මා නිබ්බන්දමානො සම්මා විරජ්ජමානො සම්මා විමුච්චමානො සම්මා පරියන්තදස්සාවී සම්මදන්ථං අභිසමෙච්ච දිට්ඨෙව ධම්මෙ දුක්ඛස්සත්තකරො හොති. කතමස්මිං එකධම්මෙ? සබ්බෙ සත්තා ආභාරට්ඨිතිකා”ති (අ. නි. 10.27). දිට්ඨිගතිකානං සස්සතාදිවසෙන “අත්තා, ලොකො”ති ච පරිකප්පනා යෙභුයොන සත්තවිසයා, න සඛිබාරවිසයාති ආභ “සස්සතො ලොකොති චා අසස්සතො ලොකොති චා ආගතට්ඨානෙ සත්තලොකො වෙදිතබ්බො”ති.

යාවතා චන්දිමසුරියා පරිහරන්තිති යත්තකෙ යානෙ චන්දිමසුරියා පරිචත්තන්ති පරිබ්භමන්ති. දිසා හන්ති විරොචමානාති තෙසං පරිබ්භමනෙනෙව තා දිසා පහස්සරා හුත්ථා විරොචන්ති. තාව සහස්සධා ලොකොති තත්තකං සහස්සජ්ජකාරො ඔකාසලොකො, සහස්සලොකධාතුයොති අත්ථො. “තාව සහස්සවා”ති චා පායො.

තම්පිති තං තිවිධම්පි ලොකං. තථා හිස්ස සබ්බථාපි විදිතොති සම්බන්ධො. එකො ලොකොති “සබ්බෙ සත්තා ආභාරට්ඨිතිකා”ති යාය පුග්ගලාධිට්ඨානාය කථාය සබ්බෙසං සඛිබාරානං පච්චයායත්තචුත්තිකා චුත්තා, තාය සබ්බො සඛිබාරලොකො එකො එකවිධො පකාරන්තරස්ස අභාවතො. ද්වෙ ලොකාති ආදීසුපි ඉමිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

නාම-ග්‍රහණයෙන් වෙන්ව නිබ්බානස්ස අග්‍රහණය, තස්ස අලොකසභාවත්තා. නනු ව “ආහාරට්ඨිකා” නි එත්ථ පච්චයායත්තචුත්තිතාය මග්ගඵලධම්මානම්පි ලොකතා ආපජ්ජති? නාපජ්ජති, පරිඤ්ඤායානං දුක්ඛසච්චධම්මානං ඉධ “ලොකො” නි අධිජ්ජෙතත්තා. අථ වා “න ලුජ්ජති න පලුජ්ජති” නි යො ගහිතො තථා න හොති, සො ලොකොති තංගහණරහිතානං ලොකුත්තරානං නත්ථි ලොකතා. උපාදානානං ආරම්මණභූතා ඛන්ධා උපාදානක්ඛන්ධා. දසායතනානීති දස රූපායතනානි.

එත්ථ ව “ආහාරට්ඨිකා” නි පච්චයායත්තචුත්තිතාවචනෙන සඬ්ඛාරානං අනිච්චතා. තාය ව “යදනිච්චං, තං දුක්ඛං. යං දුක්ඛං, තදනත්තා” නි (සං. නි. 3.15) වචනතො දුක්ඛානත්තතා ව පකාසිතා හොන්තිති තීණ්පි සාමඤ්ඤලක්ඛණානි ගහිතානි. නාමන්ති වත්තාරො අරුපිනො ඛන්ධා, තෙ ව අත්ථතො එස්සාදයො. රූපන්ති භූතූපාදායරූපානි, තානි ව අත්ථතො පථවීආදයොති අවිසෙසෙනෙව සලක්ඛණතො සඬ්ඛාරා ගහිතා. තග්ගහණෙනෙව යෙ තෙසං විසෙසා කුසලාදයො, හෙතුආදයො ව, තෙපි ගහිතා එව හොන්තිති ආහ “ඉති අයං සඬ්ඛාරලොකොපි සඬ්ඛථා විදිතො” නි.

ආගම්ම චිත්තං සෙති එත්ථාති ආසයො මිගාසයො විය. යථා මිගො ගොවරාය ගන්ත්වා පච්චාගන්ත්වා තත්ථෙව වනගහනෙ සයතිති සො තස්ස ආසයො, එවං අඤ්ඤථා පවත්තිත්වාපි චිත්තං ආගම්ම යත්ථ සෙති, සො තස්ස ආසයොති වුච්චති. සො පන සස්සතදිට්ඨිආදිවසෙන චතුබ්බිධො. චුත්තඤ්ච –

“සස්සතුවිජ්ජෙදිට්ඨි ව, ඛන්ති වෙචානුලොමිකා;
 යථාභූතඤ්ච යං ඤාණං, එතං ආසයසද්දිත” නිති.

තත්ථ සඬ්ඛදිට්ඨිතං සස්සතුවිජ්ජෙදිට්ඨිහි සඬ්ගහිතත්තා සඬ්ඛෙපි දිට්ඨිගතිකා සත්තා ඉමා එව ද්වෙ දිට්ඨියො සන්තිස්සිතා. යථාහ “ද්වයනිස්සිතො ඛ්වායං, කච්චාන, ලොකො යෙභුයොන අත්ථිතඤ්ච නත්ථිතඤ්චා” නි (සං. නි. 2.15). අත්ථිතානි හි සස්සතග්ගාහො අධිජ්ජෙතො, නත්ථිතානි උච්චෙදග්ගාහො. අයං තාව වට්ටනිස්සිතානං පුච්ඡ්ජනානං ආසයො. විවට්ටනිස්සිතානං පන සුද්ධසත්තානං අනුලොමිකා ඛන්ති, යථාභූතඤාණන්ති දුච්චො ආසයො.

ආසයං ජානාතීති චතුබ්බිධම්පි සත්තානං ආසයං ජානාති. ජානන්තො ච තෙසං දිට්ඨිගතානං, තෙසඤ්ච ඤාණානං අප්පචන්තික්ඛණෙපි ජානාති. චුත්තඤ්ඤෙහනං –

“කාමං සෙචන්තඤ්ඤෙච ජානාති ‘අයං පුග්ගලො කාමගරුකො කාමාසයො කාමාධිමුත්තො’ ති, කාමං සෙචන්තඤ්ඤෙච ජානාති ‘අයං පුග්ගලො නෙක්ඛම්මගරුකො නෙක්ඛම්මාසයො නෙක්ඛම්මාධිමුත්තො’ ති” ආදි (පටි. ම. 1.113).

අප්පච්චිනභාවෙන සත්තානෙ අනු අනු සයන්තීති අනුසයා, අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො. එතෙන තෙසං කාරණලාභෙ උප්පජ්ජනාරභනං දස්සෙති. අප්පච්චිනා හි කිලෙසා කාරණලාභෙ සති උප්පජ්ජන්ති. කෙ පන තෙ? රාගාදයො සත්ත අනාගතා කිලෙසා, අතීතා, පච්චුජ්ජන්තා ච තංසභාවත්තා තථා වුච්චන්ති. න හි ධම්මානං කාලභෙදෙන සභාවභෙදො අත්ථී. තං සත්තචිධං අනුසයං තස්ස තස්ස සත්තස්ස සත්තානෙ පරොපරභාවෙන පචන්තමානං ජානාති.

චරිතන්ති සුචරිතදුච්චරිතං. තං හි විභඤ්ඤෙ (විභ. 814, 817) චරිතනිද්දෙසෙ නිද්දිට්ඨං. අථ චා චරිතන්ති චරියා වෙදිතඛ්ඛා. තා පන රාගදොසමොහසද්ධාඤ්ඤාධිවිතක්කචසෙන ඡ මූලචරියා, තාසං අපරියන්තො අන්තරභෙදො, සංසග්ගභෙදො පන තෙසට්ඨිවිධො. තං චරිතං සභාවතො සංකිලෙසවොදානතො සමුට්ඨානතො ඵලතො නිස්සන්දතොති ඵචමාදිනා පකාරෙන ජානාති.

අධිමුත්ති අජ්ඣාසයධාතු. සා දුට්ඨා භීනාධිමුත්ති පණීනාධිමුත්තිති. යාය භීනාධිමුත්තිකා සත්තා භීනාධිමුත්තිකෙයෙව සෙචන්ති, පණීනාධිමුත්තිකා ච පණීනාධිමුත්තිකෙයෙව. සා අජ්ඣාසයධාතු අජ්ඣාසයසභාවො අධිමුත්ති. තං අධිමුත්තිං ජානාති “ඉමස්ස අධිමුත්ති භීනා, ඉමස්ස පණීනා” ති, තත්ථාපි “ඉමස්ස මුදු, ඉමස්ස මුදුතරා, ඉමස්ස මුදුතමා” තිආදිනා. ඉන්ද්‍රියානං හි තික්ඛමුදුභාවාදිනා යථාරභං අධිමුත්තියා තික්ඛමුදුභාවාදිකො වෙදිතඛ්ඛො. තථා හි චුත්තං සම්මොභවිනොදනීයං (විභ. අට්ඨ. 818, 820) “භෙට්ඨා ගහිතාපි අධිමුත්ති ඉධ සත්තානං තික්ඛන්ද්‍රියමුදුන්ද්‍රියභාවදස්සනත්ථං පුන ගහිතා” ති.

අප්පරජං අක්ඛං එතෙසන්ති අප්පරජක්ඛා, අප්පං වා රජං පඤ්ඤාමයෙ අක්ඛිමිහි එතෙසන්ති අප්පරජක්ඛා, අනුස්සදරාගාදිරජා සත්තා, තෙ අප්පරජක්ඛෙ. මහාරජක්ඛෙති එත්ථාපි එසෙව නයො. උස්සදරාගාදිරජා මහාරජක්ඛා.

තික්ඛන්ද්‍රියෙති තිබ්බෙහෙහි සද්ධාදීහි ඉන්ද්‍රියෙහි සමන්තාගතෙ. මුදින්ද්‍රියෙති මුදුකෙහි සද්ධාදීහි ඉන්ද්‍රියෙහි සමන්තාගතෙ. උපනිස්සයඉන්ද්‍රියානි නාම ඉධාධිප්පෙතානි.

ස්වාකාරෙති සුන්දරාකාරෙ කල්‍යාණපකතිකෙ, විචට්ටජ්ඣාසයෙති අත්ථො.

සුවිඤ්ඤාපයෙති සම්මන්තනියාමං විඤ්ඤාපෙතුං සුකරෙ සද්ධෙ, පඤ්ඤවන්තෙ ච. භබ්බෙ අභබ්බෙති එත්ථ භබ්බෙති කම්මාවරණකිලෙසාවරණවිපාකාවරණරහිතෙ.

චුත්තවිපරියායෙන ද්වාකාරදුච්ඤ්ඤාපයාභබ්බා වෙදිතබ්බා. එත්ථ ච “ඉමස්ස රාගරජො අප්පො, ඉමස්ස දොසරජො අප්පො” තිආදිනා අප්පරජක්ඛෙසු ජානනං වෙදිතබ්බං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. තස්මාති යස්මා භගවා අපරිමාණෙ සත්තෙ ආසයාදිතො අනවසෙසත්ථා ජානාති, තස්මා අස්ස භගවතො සත්තලොකොපි සබ්බථා විදිතො.

නනු ච සත්තෙසු පමාණාදිපි ජානිතබ්බො අත්ථීති? අත්ථී. තස්ස පන ජානනං න තිබ්බිදාය විරාගාය නිරොධායාති ඉධ න ගහිතං, භගවතො පන තම්පි සුවිදිතං සුවචත්ථාපිතමෙව, පයොජනාභාවා දෙසනං නාරුල්භං. තෙන චුත්තං –

“අථ බො භගවා පරිත්තං නබ්බිධායං පංසුං ආරොපෙත්ථා හික්ඛු ආමන්තෙසි ‘තං කිං මඤ්ඤථ, හික්ඛවෙ, කතමං නු බො බහුතරං – යො වායං මයා පරිත්තො නබ්බිධායං පංසු ආරොපිතො, අයං වා මහාපථවී’” තිආදි (සං. නි. 5.1121).

137. ඔකාසලොකොපි සබ්බථා විදිතොති සම්බන්ධො. වක්කවාළන්ති ලොකධාතු. සා හි තෙමිමණ්ඩලසදිසෙන වක්කවාළපබ්බතෙන සමන්තතො පරික්ඛිත්තත්තා “වක්කවාළ”න්ති වුවවති. චතුතිංසසතානි වාති චතුඅධිකානි තිංසසතානි, තිංසසහස්සානි, වත්තාරිසතානි වාති අත්ථො. අඩ්චුඩ්චානීති උපඩ්චවතුත්ථානි, තිංසසතානි, පඤ්ඤාසඤ්චානි අත්ථො. නහුතානීති දසසහස්සානි. සඩ්ධාතානි කථිතා. සණ්ඨිතීති හෙට්ඨා, උපරිතො වාති සබ්බසො ධීති.

එවං සන්ධිතෙති එවමවට්ඨිතෙ. එත්ථාති චක්කවාලෙ. අච්චුග්ගතො තාවදෙචාති තත්තකමෙව චතුරාසීති යොජනසහස්සානියෙව උඛ්ඛෙධො. න කෙවලං චෙත්ථ උඛ්ඛෙධොව, අථ ඛො ආයාමචිත්ථාරාපිස්ස තත්තකායෙව. චුත්තඤ්ඤෙතං -

“සිනෙරු, භික්ඛවෙ, පඛ්ඛතරාජා චතුරාසීති යොජනසහස්සානි ආයාමෙන, චතුරාසීති යොජනසහස්සානි චිත්ථාරෙනා”ති (අ. නි. 7.66).

තතොති සිනෙරුස්ස හෙට්ඨා, උපරි ච චුත්තජ්ජමාණතො. උපධිච්චුපධිසේනාති උපධිසේන උපධිසේන. ඉදං චුත්තං හොති - ද්වාචත්තාලීස යොජනසහස්සානි සමුද්දෙ අජ්ඣොගාල්ලො තත්තකමෙව ච උපරි උග්ගතො යුගන්ධරපඛ්ඛතො, එකච්ච යොජනසහස්සානි සමුද්දෙ අජ්ඣොගාල්ලො තත්තකමෙව ච උපරි උග්ගතො ඊසධරො පඛ්ඛතොති ඉමිනා නයෙන සෙසෙසුපි උපධිච්චුපධිසමාණතා වෙදිතඛ්ඛා. යථා මහාසමුද්දො යාව චක්කවාලපාදමුලා අනුපුඛ්ඛනිත්තො, එවං යාව සිනෙරුපාදමුලාති හෙට්ඨා සිනෙරුපමාණතො උපධිසමාණොපි යුගන්ධරපඛ්ඛතො පථවියං සුජ්ජතිට්ඨිතො, එවං ඊසධරාදයොපිති දට්ඨඛ්ඛං. චුත්තං හෙතං “මහාසමුද්දො, භික්ඛවෙ, අනුපුඛ්ඛනිත්තො අනුපුඛ්ඛපොණො අනුපුඛ්ඛපඛ්ඛාරො”ති (උදා. 45; චූළව. 384; අ. නි. 8.19). සිනෙරුයුගන්ධරාදීනං අන්තරෙ සීදන්තරසමුද්දා නාම. තෙ චිත්ථාරතො යථාක්කමං සිනෙරුආදීනං අච්චුග්ගතසමානපරිමාණාති වදන්ති. බුහාති මහන්තො.

සිනෙරුස්ස සමන්තතොති පරික්ඛිපනවසෙන සිනෙරුස්ස සමන්තතො ඨිතා. සිනෙරුං තාව පරික්ඛිපිත්වා ඨිතො යුගන්ධරො, තං පරික්ඛිපිත්වා ඊසධරො. එවං තං තං පරික්ඛිපිත්වා ඨිතා “සිනෙරුස්ස සමන්තතො”ති චුත්තා.

යොජනානං සනානුවචො, භිමවා පඤ්ච පඛ්ඛතොති භිමවා පඛ්ඛතො පඤ්ච යොජනානං සනානි උච්චො උඛ්ඛෙධො. නගච්චයාති නග-සද්දෙන අච්චාතඛ්ඛා රුක්ඛාභිධානා. පඤ්ඤාසයොජනක්ඛන්ධසාඛායාමාති’ උඛ්ඛෙධොතො පඤ්ඤාසයොජනක්ඛන්ධායාමා, උඛ්ඛෙධොතො, සමන්තතො ච පඤ්ඤාසයොජනසාඛායාමා ච. තතො එව සතයොජනචිත්ථිණ්ණො, තාවදෙව ච උග්ගතා. යස්සානුභාවෙනාති යස්සා මහන්තතා කජ්ජට්ඨායිතාදිජ්ජකාරෙන පභාවෙන.

ගරුලානං සිම්ඛලිරුක්ඛො සිනෙරුස්ස දුතියපරිභණ්ඨෙව පතිට්ඨිතො.

සිරිසෙනානි පව්වත්තෙ කරණවචනං. සත්තමනී ලිඛිතවිපල්ලාසෙන චුත්තං, සිරිසො
භවති සත්තමොති අත්ථො.

තත්ථ වණ්ඨමණ්ඨලං හෙට්ඨා, සුරියමණ්ඨලං උපරි. තස්ස ආසන්නභාවෙන
වන්දමණ්ඨලං අත්තනො ඡායාය විකලභාවෙන උපට්ඨාති. තානි යොජනන්තරිකානි
යුගන්ධරග්ගපමාණෙ ආකාසෙ විචරන්ති. අසුරභවනං සිනෙරුස්ස හෙට්ඨා. අවීච්චි
ජම්බුදීපස්ස. ජම්බුදීපො සකට්ඨණ්ඨානො. අපරගොයානං ආදාසසණ්ඨානො. පුබ්බවිදෙහො
අද්ධවන්දසණ්ඨානො. උත්තරකුරු පියසණ්ඨානො. තංතංනිවාසිනං,
තංතංපරිවාරදීපවාසිනස්ථ මනුස්සානං මුඛමිපි තංතංසණ්ඨානන්ති වදන්ති. තදන්තරෙසුති
තෙසං වක්කවාලානං අන්තරෙසු. තිණ්ණං හි පත්තානං අඤ්ඤමඤ්ඤආසන්නභාවෙන
යපිතානං අන්තරසදිසෙ තිණ්ණං තිණ්ණං වක්කවාලානං අන්තරෙ එකෙකො
ලොකන්තරනිරයො.

අනන්තානීති අපරිමාණානි, “එත්තකානී” ති අඤ්ඤෙහි මිනිතුං අසක්කුණෙයානි.
භගවා අනන්තෙන බුද්ධඤාණෙන අවෙදී “අනන්තො ආකාසො, අනන්තො
සත්තනිකායො, අනන්තානි වක්කවාලානී” ති තිවිධමිපි අනන්තං බුද්ධඤාණං පරිච්ඡින්නදති
සයමිපි අනන්තත්තා. යාවතකං හි ඤෙයාං, තාවතකං ඤාණං. යාවතකං ඤාණං, තාවතකං
ඤෙයාං. ඤෙයාපරියන්තිකං ඤාණං, ඤාණපරියන්තිකං ඤෙයාන්ති. තෙන චුත්තං
“අනන්තෙන බුද්ධඤාණෙන අවෙදී” ති. අනන්තතා වස්ස
අනන්තඤෙයාපරිච්ඡිකුතෙනෙව වෙදිතබ්බා තත්ථ අප්පට්ඨතවාරත්තා. නනු චෙත්ථ
විචට්ටාදීනමිපි විදිතතා වත්තබ්බාති? සච්චං වත්තබ්බං, සා පන පරතො අභිඤ්ඤාකථායං
ආගමිස්සතීති ඉධ න ගහිතා.

138. අත්තනානි නිස්සක්කවචනමෙතං. ගුණෙහි අත්තනා විසිට්ඨතරස්සානි සම්බන්ධො.
තර-ග්ගහණං චෙත්ථ “අනුත්තරො” ති පදස්ස අත්ථනිද්දෙසතාය කතං, න විසිට්ඨස්ස
කස්සචි අත්ථිතාය. සදෙවකෙ හි ලොකෙ සදිසකප්පොපි නාම කොචි තථාගතස්ස නත්ථි,
කුතො සදිසො. විසිට්ඨෙය පන කා කථා. කස්සචීති කස්සචිපි. අභිභවතීති සීලසම්පදාය
උපනිස්සයභුතානං හිරොත්තප්පමෙත්තාකරුණානං, විසෙසපච්චයානං
සද්ධාසනිවිරියපඤ්ඤානස්ථ උක්කංසප්පත්තියා සමුදාගමතො පට්ඨාය අනඤ්ඤසාධාරණො
සවාසනපට්ඨස්ස පහිනත්තා උක්කංසපාරමිප්පත්තො සත්ථු සීලගුණො. තෙන භගවා

සදෙවකං ලොකං අඤ්ඤදත්ථු අභිභුයා පවත්තති, න සයං කෙනචි අභිභුයාතීති අධිප්පායො. එවං සමාධිගුණාදිසුපි යථාරහං වත්තබ්බං. සීලාදයො වෙනෙ ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා වෙදිතබ්බා. විමුක්තිඤ්ඤාණදස්සනං පන ලොකියං කාමාවචරමෙව.

යදි එවං, කථං තෙන සදෙවකං ලොකං අභිභවතීති? තස්සාපි ආනුභාවතො අසදිසත්තා. තමිපි හි විසයතො, පවත්තීතො, පවත්ති ආකාරතො ච උත්තරිතරමෙව. තං හි අනඤ්ඤසාධාරණං සත්ථු විමුක්තිගුණං ආරබ්භ පවත්තති, පවත්තමානඤ්ච අතක්කාවචරං පරමගම්භීරං සණ්ඨසුබ්බමං සවිසයං පටිපක්ඛධම්මානං සුඡ්පභීනත්තා සුචුද්ධ පාකටං විභූතතරං කත්වා පවත්තති, සම්මදෙව ච වසීභාවස්ස පාපිතත්තා, භවභිගපරිවාසස්ස ච අතිපරිත්තකත්තා ලහුං ලහුං පවත්තතීති.

එවං සීලාදිගුණෙහි භගවතො උත්තරිතරස්ස අභාවං දස්සෙත්වා ඉදානි සදිසස්සාපි අභාවං දස්සෙතුං “අසමො”තිආදි වුත්තං. තත්ථ අසමොති එකස්මිං කාලෙ නත්ථි එකස්ස සීලාදිගුණෙන සමා සදිසාති අසමො. තථා අසමෙහි අතීතානාගතබුද්ධෙහි සමො, අසමා චා සමා එකස්සාති අසමසමො. සීලාදිගුණෙන නත්ථි එකස්ස පටිමාති අප්පටිමො. සෙසපදද්වයෙපි එසෙව නයො. තත්ථ උපමාමත්තං පටිමා, සදිසුපමා පටිභාගො, යුගඟ්ගාභවසෙන ධීතො පටිපුග්ගලො වෙදිතබ්බො.

න ඛො පනාහං සමනුපස්සාමීති මම සමන්තවක්ඛුනා හත්ථතලෙ ආමලකං විය සබ්බලොකං පස්සන්තොපි තත්ථ සදෙවකෙ...පෙ... පජාය අත්තනා අත්තතො සීලසම්පන්නතරං සම්පන්නතරසීලං කඤ්චි පුග්ගලං න ඛො පන පස්සාමි, තාදිසස්ස අභාවතොති අධිප්පායො. අග්ගප්පසාදසුත්තාදීනීති එත්ථ –

“යාවතා, භික්ඛවෙ, සත්තා අපදා චා ද්විපදා චා චතුප්පදා චා බහුප්පදා චා රුපිතො චා අරුපිතො චා සඤ්ඤිතො චා අසඤ්ඤිතො චා නෙවසඤ්ඤිනාසඤ්ඤිතො චා, තථාගතො තෙසං අග්ගමක්ඛායති අරහං සම්මාසම්බුද්ධො. යෙ, භික්ඛවෙ, බුද්ධො පසන්තා, අග්ගෙ තෙ පසන්තා. අග්ගෙ ඛො පන පසන්තානං අග්ගො විපාකො හොතී”ති (අ. නි. 4.34; 5.32; 10.15; ඉතිවු90) –

ඉදං අග්ගප්පසාදසුත්තං. ආදි-සද්දෙන –

“සදෙවකෙ...පෙ.... සදෙවමනුස්සාය තථාගතො අභිභූ අනභිභූතො
 අඤ්ඤදන්ථුදසො වසවත්තී, තස්මා ‘තථාගතො’ති වුච්චති”ති (අ. නි. 4.24; දී. නි.
 3.188) –

එවමාදීනි සුත්තපදානි වෙදිතඛ්ඛානි. ආදිකා ගාථායොති එත්ථ –

“අහං හි අරහා ලොකෙ, අහං සත්ථා අනුත්තරො;
 එකොමිහි සම්මාසම්බුද්ධො, සීතිභූතොස්මි නිබ්බුතො. (මහාව. 11; ම. නි. 1.285;
 2.341);

“දන්තො දමයනං සෙට්ඨො, සන්තො සමයනං ඉසී;
 මුත්තො මොවයනං අග්ගො, තිණ්ණො තාරයනං වරො. (ඉතිවු. 112);

“නයිමස්මිං ලොකෙ පරස්මිං වා පන,
 බුද්ධෙන සෙට්ඨො සදිසො ව විජ්ජති;
 යමාහු දක්ඛිණෙයානං අග්ගනං ගතො,
 පුඤ්ඤත්ථිකානං විපුලඵලෙසින”න්ති. (වි. ව. 1047; කථා. 799) –

එවමාදිකා ගාථා විත්ථා රෙතඛ්ඛා.

139. දමෙතීති සමෙති, කායසමාදීහි යොජෙතීති අත්ථො. තං පන කායසමාදීහි යොජනං
 යථාරහං තදඛිඛවිනයාදීසු පතිට්ඨාපනං හොතීති ආහ “විනෙතීති වුත්තං හොතී”ති. දමෙතුං
 යුත්තාති දමනාරහා. අමනුස්සපුරිසානි එත්ථ න මනුස්සානි අමනුස්සා. තංසදිසතා එත්ථ
 ජොතීයති, තෙන මනුස්සත්තමත්තං නත්ථි, අඤ්ඤං සමානන්ති යක්ඛාදයො “අමනුස්සා”ති
 අධිජ්ජෙතා, න යෙ කෙච්චි මනුස්සෙහි අඤ්ඤෙ. තථා හි තිරච්ඡානපුරිසානං විසුං ගහණං කතං,
 යක්ඛාදයො එව ව නිද්දිට්ඨා. අපලාලො හිමවන්තවාසී. වුළොදරමහොදරා නාගදීපවාසිනො.
 අග්ගිසිඛධුමසිඛා සිහලදීපවාසිනො. නිබ්බිසා කතා දොසවිසස්ස විනොදනෙන. තෙනාහ
 “සරණෙසු ව සීලෙසු ව පතිට්ඨාපිතා”ති. කුටදන්තාදයොති ආදි-සද්දෙන
 සොට්ඨුඛලපාලිගහපතිආදීනං සඛිගහො දට්ඨඛ්ඛො. සක්කදෙවරාජාදයොති ආදි-සද්දෙන
 අජකලාපයක්ඛකඛුභ්මාදීනං සඛිගහො දට්ඨඛ්ඛො. ඉදං වෙත්ථ සුත්තන්ති ඉදං

කෙසිසුත්තං. විනීතා විචිත්‍රෙහි විනයනුපායෙහීති එතස්මිං අත්ථෙ විත්ථාරෙතඛ්ඛං යථාරහං සණ්භාදීහි උපායෙහි විනයස්ස දීපනතො.

විසුද්ධසීලාදීනං පයමජ්ඣානාදීනීති “විසුද්ධසීලස්ස පයමජ්ඣානං, පයමජ්ඣානලාභිනො දුතියජ්ඣාන”න්තිආදීනා තස්ස තස්ස උපරුපරි විසෙසං ආවික්ඛන්තොති සම්බන්ධො. සොතාපන්තාදීනන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. “දන්තෙපි දමෙතියෙවා”ති ඉදං පුබ්බෙ “සබ්බෙන සබ්බං දමථං අනුපගතා පුරිසදම්මා”ති වුත්තාති කත්වා වුත්තං. යෙ පන විජපකතදම්මභාවා සබ්බථා දමෙතඛ්ඛතං නාතිවත්තා, තෙ සත්තෙ සන්ධාය “දන්තෙපි දමෙතියෙවා”ති වුත්තං. තෙපි හි පුරිසදම්මා එවාති, යතො නෙ සත්ථා දමෙති.

අත්ථපදන්ති අත්ථාභිඛ්ඛාඤ්ජකපදං, වාක්‍යන්ති අත්ථො. වාක්‍යෙන හි අත්ථාභිඛ්ඛන්ති, න නාමාදිපදමත්තෙන. එකපදභාවෙන ව අනඤ්ඤසාධාරණො සත්ථු පුරිසදම්මසාරථිභාවො දස්සිතො භොති. තෙනාහ “භගවා හී”තිආදී. අට්ඨ දිසාති අට්ඨ සමාපන්තියො. තා හි අඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධාපි අසංකිණ්ණභාවෙන දිස්සන්ති අපදිස්සන්තීති දිසා, දිසා වියාති වා දිසා. අසජ්ජමානාති න සජ්ජමානා වසිභාවජ්ජන්තියා නිස්සඬගවාරා. ධාවන්ති ජවනවුත්තියොගතො. එකංයෙව දිසං ධාවති, අත්තනො කායං අපරිවත්තෙන්තොති අධිජ්ජායො. සත්ථාරා පන දම්මා පුරිසදම්මා එකිරියාපට්ඨෙනෙව අට්ඨ දිසා ධාවන්ති. තෙනාහ “එකපල්ලඬකෙනෙව නිසින්තා”ති. අට්ඨ දිසාති ව නිදස්සනමත්තමෙතං, ලොකියෙහි අගතපුබ්බං නිරොධසමාපන්තිදිසං, අමතදිසඤ්ච පක්ඛන්දනතො.

140. දිට්ඨධම්මො වුච්චති පච්චක්ඛො අත්තභාවො, තත්ථ නියුත්තොති දිට්ඨධම්මිකො, ඉධලොකත්ථො. කම්මකිලෙසවසෙන සම්පරෙතඛ්ඛතො සම්මා ගන්තඛ්ඛතො සම්පරායො, පරලොකො, තත්ථ නියුත්තොති සම්පරායිකො, පරලොකත්ථො. පරමො උත්තමො අත්ථො පරමත්ථො, නිබ්බානං. තෙහි දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකපරමත්ථෙහි. යථාරහන්ති යථානුරූපං. තෙසු අත්ථෙසු යො යො පුග්ගලො යං යං අරහති, තදනුරූපං. අනුසාසනීති විනෙති තස්මිං අත්ථෙ පතිට්ඨපෙති, සහ අත්ථෙවන වත්තතීති සත්ථො, හණ්ඩමුලෙන වාණිජ්ජාය දෙසන්තරං ගච්ජන්තො ජනසමුභො. හිතුපදෙසාදිවසෙන පරිපාලෙතඛ්ඛො සාසිතඛ්ඛො සො එතස්ස අත්ථීති සත්ථා, සත්ථවාභො. සො විය භගවාති ආහ “සත්ථා වියාති සත්ථා, භගවා සත්ථවාභො”ති.

ඉදානි තමන්ට නිද්දෙසපාලිනයෙන දස්සෙතුං “යථා සත්ථවාහො”තිආදි වුත්තං. තත්ථ සත්ථෙති සත්ථිකෙ ජනෙ. කං තාරෙන්නි එත්ථාති කන්තාරො, නිරුදකො අරඤ්ඤප්පදෙසො. රුළුභිවසෙන පන ඉතරොපි අරඤ්ඤප්පදෙසො තථා වුවිවති. වොරකන්තාරන්ති වොරෙහි අධිට්ඨිතකන්තාරං. තථා වාලකන්තාරං. දුබ්භික්ඛකන්තාරන්ති දුල්ලභහික්ඛං කන්තාරං. තාරෙතීති අබෙමන්තට්ඨානං අතික්කාමෙති. උත්තාරෙතීතිආදි උපසග්ගෙන පදං වඩ්ඪෙත්ථා වුත්තං. අථ වා උත්තාරෙතීති බෙමන්තභූමිං උපනෙන්නො තාරෙති. නිත්තාරෙතීති අබෙමන්තට්ඨානතො නික්ඛාමෙන්නො තාරෙති. පතාරෙතීති පරිග්ගහෙත්ථා තාරෙති, හත්ථෙන පරිග්ගහෙත්ථා විය තාරෙතීති අත්ථො. සබ්බමපෙතං තාරණුත්තාරණාදිබෙමට්ඨානෙ යපනමෙවාති ආහ “බෙමන්තභූමිං සම්පාපෙතී”ති. සත්තෙති වෙනෙය්‍යසත්තෙ. මහාගහනතාය, මහානත්ථතාය, දුන්නිත්ථරණතාය ව ජාතියෙව කන්තාරො ජාතිකන්තාරො, තං ජාතිකන්තාරං.

උක්කට්ඨපරිච්ඡේදවසෙනාති උක්කට්ඨසත්තපරිච්ඡේදවසෙන. දෙවමනුස්සා එව හි උක්කට්ඨසත්තා, න තිරච්ඡානාදයො. හබ්බපුග්ගලපරිච්ඡේදවසෙනාති සම්මන්තනියාමොක්කමනස්ස යොග්‍යපුග්ගලස්ස පරිච්ඡින්නවසෙන. එතන්ති “දෙවමනුස්සාන”න්ති එතං වචනං. හගවතොති නිස්සක්කවචනං යථා “උපජ්ඣායතො අජ්ඣෙතී”ති, හගවතො සන්තිකෙති වා අත්ථො. උපනිස්සයසම්පත්තින්ති තිහෙතුකපට්ඨිආදිකං මග්ගඵලාධිගමස්ස බලවකාරණං.

ගග්ගරායාති ගග්ගරාය නාම රඤ්ඤො දෙවියා, තාය වා කාරිත්තා “ගග්ගරා”ති ලද්ධනාමාය. සරෙ නිමිත්තං අග්ගහෙසීති “ධම්මො එසො වුවිවතී”ති ධම්මසඤ්ඤාය සරෙ නිමිත්තං ගණ්හි, ගණ්හන්තො ව පසන්නචිත්තො පරිසපරියන්තෙ නිපජ්ජි. සන්තිරුමිහිත්ථා අට්ඨාසීති තස්ස සීසෙ දණ්ඩස්ස යපිතභාවං අපස්සන්තො තත්ථ දණ්ඩං උජ්ජිලෙත්ථා අට්ඨාසී. මණ්ඩුකොපි දණ්ඩෙ යපිතෙපි උජ්ජිලිතෙපි ධම්මගතෙන පසාදෙන විස්සරමකරොන්තොව කාලමකාසී. දෙවලොකෙ නිබ්බන්තසත්තානං අයං ධම්මතා, යා “කුතොහං ඉධ නිබ්බන්තො, තත්ථ කිං නු බො කම්මකාසී”න්ති ආවජ්ජනා. තස්මා අත්තනො පුරිමභවස්ස දිට්ඨන්තා ආහ “අරෙ අහමිපි නාම ඉධ නිබ්බන්තො”ති. හගවතො පාදෙ වන්දි කතඤ්ඤතාසංවඩ්ඪිතෙන පෙමගාරවබ්භුමානෙන.

හගවා ජානන්තොව මහාජනස්ස කම්මඵලං, බුද්ධානුභාවඤ්ච පච්චක්ඛං කාතුකාමො “කො මෙ වන්දතී” ති ගාථාය පුච්ඡි. තත්ථ කොති දෙවනාගයක්ඛගන්ධබ්බාදීසු කො, කතමොති අත්ථො. මෙති මම. පාදානීති පාදෙ. ඉද්ධියාති ඉමාය ඵවරුපාය දෙවිද්ධියා. “යසසා” ති ඉමිනා ඵදිසෙන පරිවාරෙන, පරිච්ඡෙදෙන ච. ජලන්ති විජ්ජොතමානො. අභික්කන්තෙනාති අතිවිය කන්තෙන කමතියෙන සුන්දරෙන. වණ්ණෙනාති ඡව්චණ්ණෙන සරීරවණ්ණනිභාය. සබ්බා ඔභාසයං දිසාති සබ්බා දසපි දිසා පභාසෙන්තො, වන්දො විය, සුරියො විය ච ඵකොභාසං ඵකාලොකං කරොන්තොති අත්ථො.

ඵවං පන හගවතා පුච්ඡන්තො දෙවපුත්තො අත්තානං පවෙදෙන්තො “මණ්ඩුකොභං පුරෙ ආසි”න්ති ගාථමාභ. තත්ථ පුරෙති පුරිමජාතියං. “උදකෙ” ති ඉදං තදා අත්තනො උජ්ජන්තිට්ඨානදස්සනං. “උදකෙ මණ්ඩුකො” ති ඵතෙන උද්ධමායිකාදිකස්ස ඵලෙ මණ්ඩුකස්ස නිවත්තනං කතං හොති. ගාවො වරන්ති ඵත්ථාති ගොචරො, ගුන්තං සාසෙසනට්ඨානං. ඉධ පන ගොචරො වියාති ගොචරො, වාරි උදකං ගොචරො ඵත්ථාසාති වාරිගොචරො. උදකවාරිපි හි කොචි කච්ඡපාදි අවාරිගොචරොපි හොතීති “වාරිගොචරො” ති විසෙසෙත්වා චුත්තං. තච ධම්මං සුඤ්ඤාන්තස්සාති බ්‍රහ්මස්සරෙන කරචිකරුතමඤ්ජුනා දෙසෙන්තස්ස තච ධම්මං “ධම්මො ඵසො චුච්චතී” ති සරෙ නිමිත්තග්ගාභවසෙන සුඤ්ඤාන්තස්ස. අනාදරෙ චෙන සාමිච්චනං. අචධි වච්ඡපාලකොති වච්ඡෙ රක්ඛන්තො ගොපාලදාරකො මම සමීපං ආගන්ත්වා දණ්ඩමොලුබ්භ නිට්ඨන්තො මම සීසෙ දණ්ඩං සන්තිරුමිහිත්වා මං මාරෙසීති අත්ථො.

සිතං කත්ථාති “තථා පරිත්තතරෙනාපි පුඤ්ඤානුභාවෙන ඵවං අතිවිය උළාරා ලොකියලොකුත්තරා සම්පත්තියො ලබ්භන්තී” ති පීතියොමනස්සජානො භාසුරතරධවලවිජ්ජුරන්තදස්සනකිරණාවලීහි හියොයාසො මත්තාය තං පදෙසං ඔභාසෙන්තො සිතං කත්ථා. පීතියොමනස්සවසෙන හි සො –

“මුහුත්තං චිත්තපසාදස්ස, ඉද්ධිං පස්ස යසඤ්ච මෙ;
ආනුභාවඤ්ච මෙ පස්ස, වණ්ණං පස්ස ජුතිඤ්ච මෙ.

“යෙ ච තෙ දීසමද්ධානං, ධම්මං අස්සොසුං ගොතම;
පත්තා තෙ අවලට්ඨානං, යත්ථ ගන්ත්වා න සොචරෙ” ති. (වි. ව. 859-860);

ඉමා ද්වෙ ගාථා වත්වා පක්කාමි.

141. යං පන කිඤ්චීති එත්ථ යන්ති අනියමිතවචනං. තථා කිඤ්චීති. පනාති වචනාලභිකාරමත්තං. තස්මා යං කිඤ්චීති ඤෙය්‍යස්ස අනවසෙසපරියාදානං කතං හොති. පනාති වා විසෙසත්ථදීපකො නිපාතො. තෙන “සම්මාසම්බුද්ධො”ති ඉමිනා සඬබ්බෙපතො, විත්ථාරතො ච සත්ථු චතුසච්චාභිසම්බොධො චුත්තො. “බුද්ධො”ති පන ඉමිනා තදඤ්ඤස්සපි ඤෙය්‍යස්සාවබොධො. පුරිමෙන වා සත්ථු පටිවෙධඤාණානුභාවො, පච්ඡිමෙන දෙසනාඤාණානුභාවො. පීති උපරි වුච්චමානො විසෙසො ජොතීයති. සබ්බසො පටිපක්ඛෙහි විමුච්චතීති විමොක්ඛො, අග්ගමග්ගො. තස්ස අන්තො අග්ගඵලං, තත්ථ භවං තස්මිං ලද්ධෙ ලද්ධබ්බතො විමොක්ඛන්තිකඤාණං, සබ්බඤ්ඤාඤාණාණෙන සද්ධිං සබ්බමිපි බුද්ධඤාණං. එවං පවත්තොති එත්ථ –

“සබ්බඤ්ඤාතාය බුද්ධො, සබ්බදස්සාවිතාය බුද්ධො, අනඤ්ඤනෙය්‍යාතාය බුද්ධො, විසවිතාය බුද්ධො, බිණාසපසඬබ්බාතෙන බුද්ධො, නිරුපලෙපසඬබ්බාතෙන බුද්ධො, එකන්තචීතරාගොති බුද්ධො, එකන්තචීතදොසොති බුද්ධො, එකන්තචීතමොහොති බුද්ධො, එකන්තනික්කිලෙසොති බුද්ධො, එකායනමග්ගං ගතොති බුද්ධො, එකො අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිං අභිසම්බුද්ධොති බුද්ධො, අබුද්ධිවිහතත්තා බුද්ධිපටිලාභා බුද්ධො. බුද්ධොති නෙතං නාමං මාතරා කතං, න පිතරා කතං, න භාතරා කතං, න භගිනියා කතං, න මිත්තාමච්චෙහිකතං, න ඤාතිසාලොහිතෙහි කතං, න සමණඛ්‍යාභ්මණෙහි කතං, න දෙවතාහි කතං. විමොක්ඛන්තිකමෙන බුද්ධානං භගවන්තානං බොධියා මූලෙ සභ සබ්බඤ්ඤාඤාණස්ස පටිලාභා සච්ඡිකා පඤ්ඤන්ති යදිදං බුද්ධො”ති (මහානි. 192) –

අයං නිද්දෙසපාළිනෙයො. යස්මා චෙත්ථ තස්සා පටිසම්භිදාපාළියා භෙදො නත්ථී, තස්මා ද්විසු එකෙනාපි අත්ථසිද්ධිති දස්සනත්ථං “පටිසම්භිදානෙයො වා”ති අනියමත්ථො වා-සද්දො චුත්තො.

තත්ප යථා ලොකෙ අවගන්තා “අවගතො”ති වුවවති, එවං බුද්ධිකා සච්චානීති බුද්ධො සුද්ධකත්තුවසෙන. යථා පණ්ණසොසා වාතා “පණ්ණසුසා”ති වුවවන්ති, එවං බොධෙනා පජායාති බුද්ධො හෙතුකත්තුවසෙන, හෙතුඅත්ථො චෙත්ථ අන්තොනීතො.

සබ්බඤ්ඤාතාය බුද්ධොති සබ්බධම්මබුද්ධිකාසමත්ථාය බුද්ධියා බුද්ධොති අත්ථො. සබ්බදස්සාවිතාය බුද්ධොති සබ්බධම්මානං ඤාණවක්ඛුනා දිට්ඨත්තා බුද්ධොති අත්ථො. අනඤ්ඤනෙයාතාය බුද්ධොති අඤ්ඤෙන අබොධනීතො සයමෙව බුද්ධත්තා බුද්ධොති අත්ථො. විසච්චතාය බුද්ධොති නානාගුණවිසචනතො පදුමමිව විකසනට්ඨෙන බුද්ධොති අත්ථො. බීණාසවසච්චානෙන බුද්ධොති එවමාදිහි ඡහි පරියායෙහි නිද්දක්ඛයවිබුද්ධො පුරිසො විය සබ්බකිලෙසනිද්දක්ඛයවිබුද්ධත්තා බුද්ධොති වුත්තං හොති. එකායනමග්ගං ගතොති බුද්ධොති ගමනත්ථානං බුද්ධිඅත්ථතාය බුද්ධිඅත්ථානමපි ගමනත්ථතා ලබ්හතීති එකායනමග්ගං ගතත්තා බුද්ධොති වුවවතීති අත්ථො. එකො අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිං අභිසම්බුද්ධොති බුද්ධොති න පරෙහි බුද්ධත්තා බුද්ධො, අථ බො සයමෙව අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිං අභිසම්බුද්ධත්තා බුද්ධොති අත්ථො. අබුද්ධිවිහතත්තා බුද්ධිපටිලාභා බුද්ධොති බුද්ධි බුද්ධං බොධොති අනත්ථත්තරං. තත්ප යථා රත්තගුණයොගතො රත්තො පටො, එවං බුද්ධගුණයොගතො බුද්ධොති ඤාපනත්ථං වුත්තං. තතො පරං බුද්ධොති නෙතං නාමන්තිආදි අත්ථානුගතායං පඤ්ඤත්තීති බොධනත්ථං වුත්තන්ති එවමෙත්ථ ඉමිනාපි කාරණෙන භගවා බුද්ධොති චෙදිතබ්බං.

142. අස්සාති භගවතො. ගුණවිසිට්ඨසබ්බසත්තූත්තමගරුභාරවාධිවචනන්ති සබ්බෙහි සීලාදිගුණෙහි විසිට්ඨස්ස තතො එව සබ්බසත්තෙහි උත්තමස්ස ගරුතො ගාරවචසෙන වුත්තවචනමිදං භගවාති. තථා හි ලොකනාටො අපරිමිතනිරුපමප්පභාවසීලාදිගුණවිසෙසසමච්චිතාය සබ්බානත්ථපරිභාරපුබ්බචගමාය නිරවසෙසහිතසුඛවිධානතප්පරාය නිරතිසයාය පයොගසම්පත්තියා සදෙවමනුස්සාය පජාය, අච්චන්තූපකාරිතාය ව අපරිමාණාසු ලොකධාතූසු අපරිමාණානං සත්තානං උත්තමගාරවට්ඨානන්ති.

භගවාති වචනං සෙට්ඨන්ති සෙට්ඨවාචකං වචනං සෙට්ඨගුණසභවරණතො “සෙට්ඨ”න්ති වුත්තං. අථ වා වුවවතීති වචනං, අත්ථො. තස්මා යො “භගවා”ති වචනෙන වචනීයො අත්ථො, සො සෙට්ඨොති අත්ථො. භගවාති වචනමුත්තමන්ති එත්ථාපි එසෙව

නයො. ගාරවයුත්තොති ගරුභාවයුත්තො ගරුගුණයොගතො, ගරුකරණං වා සාතිසයං අරහතීති ගාරවයුත්තො, ගාරවාරහොති අත්ථො.

ගුණවිසෙසහෙතුකං “භගවා”ති ඉදං භගවතො නාමන්ති සඬබ්බෙපතො චුත්තමත්ථං විත්ථාරතො විහජ්ඣකාමො නාමංයෙව තාව අත්ථුද්ධාරවසෙන දස්සෙන්තො “චතුබ්බිධං වා නාම”න්තිආදිමාහ. තත්ථ ආවත්ථිකන්ති අවත්ථාය විදිතං තං තං අවත්ථං උපාදාය පඤ්ඤත්තං වොහරිතං. තථා ලිඬ්භිකං තෙන තෙන ලිඬ්භගෙන වොහරිතං. නෙමිත්තිකන්ති නිමිත්තතො ආගතං. අධිවචසමුප්පන්තන්ති යදිච්ඡාය පවත්තං, යදිච්ඡාය ආගතං යදිච්ඡකං. පයමෙන ආදි-සද්දෙන බාලො, යුවා, වුඬ්චොති ඵවමාදිං සඬගණ්භාති, දුතියෙන මුණ්ඬි, ජට්ඨි ඵවමාදිං, තතියෙන බහුස්සුතො, ධම්මකථිකො, ඤායීති ඵවමාදිං, චතුත්ථෙත අසමරිසනං පාවචනන්ති ඵවමාදිං සඬගණ්භාති. “නෙමිත්තික”න්ති චුත්තමත්ථං බ්‍යාතිරෙකවසෙන පතිට්ඨාපෙතුං “න මහාමායායා”තිආදි චුත්තං. “විමොක්ඛන්තික”න්ති ඉමිනා ඉදං නාමං අරියාය ජාතියා ජාතක්ඛණෙයෙව ජාතන්ති දස්සෙති. යදි විමොක්ඛන්තිකං, අථ කස්මා අඤ්ඤෙහි බිණාසවෙහි අසාධාරණන්ති ආහ “සහ සබ්බඤ්ඤාඤාණස්ස පටිලාභා”ති. බුද්ධානඤ්ඤි අරහත්තඵලං නිජ්ඣජ්ජමානං සබ්බඤ්ඤාඤාණාදිහි සබ්බෙහි බුද්ධගුණෙහි සද්ධිංයෙව නිජ්ඣජ්ජති. තෙන චුත්තං “විමොක්ඛන්තික”න්ති. සච්ඡිකා පඤ්ඤත්තීති සබ්බධම්මානං සච්ඡිකිරියානිමිත්තා පඤ්ඤත්ති. අථ වා සච්ඡිකා පඤ්ඤත්තීති පච්චක්ඛසිද්ධා පඤ්ඤත්ති. යංගුණනිමිත්තා හි සා, තෙ සත්ථු පච්චක්ඛභූතාති ගුණා විය සාපි සච්ඡිකතා ඵව නාම හොති, න පරෙසං වොහාරමත්තෙනාති අධිජ්ජායො.

143. වදන්තීති මහාථෙරස්ස ගරුභාවතො බහුවචනෙනාහ, සඬ්භිතිකාරෙහි වා කතමනුවාදං සන්ධාය. ඉස්සරියාදිහෙදො භගො අස්ස අත්ථිති හගී. අකාසි හග්ගන්ති රාගාදිපාපධම්මං හග්ගං අකාසි, හග්ගවාති අත්ථො. බහුහි ඤායෙහීති කායභාවනාදිකෙහි අනෙකෙහි භාවනාක්කමෙහි. සුභාවිතත්තනොති සම්මදෙව භාවිතසභාවස්ස. පච්චත්තෙ වෙතං සාමිච්චනං.

නිද්දෙසෙ චුත්තනසෙනාති ඵත්ථායං නිද්දෙසනසො –

“භගවාති ගාරවාධිච්චනමෙතං. අපිච හග්ගරාගොති භගවා, හග්ගදොසොති භගවා, හග්ගමොහොති භගවා, හග්ගමානොති භගවා, හග්ගදිට්ඨිති භගවා,

හග්ගතඤ්ඤානි හගවා, හග්ගකිලෙසොති හගවා, හජ් විහජ් පවිහජ් ධම්මරතනන්ති
 හගවා, හවානං අන්තකරොති හගවා, භාවිතකායො භාවිතසීලො භාවිතචිත්තො
 භාවිතපඤ්ඤොති හගවා, හජ් වා හගවා අරඤ්ඤවනපත්ථානි පන්තානි සෙනාසනානි
 අජ්පසද්දානි අජ්පනිග්ගොසානි විජනවාතානි මනුස්සරාහස්සෙයාකානි
 පටිසල්ලානසාරුජ්ජානීති හගවා, භාගී වා හගවා
 චීවරපිණ්ඩපාතසෙනාසනගිලානපච්චයහෙසජ්ජපරික්ඛාරානන්ති හගවා, භාගී වා
 හගවා අත්ථරසස්ස ධම්මරසස්ස විමුක්තිරසස්ස අධිසීලස්ස අධිචිත්තස්ස
 අධිපඤ්ඤායාති හගවා, භාගී වා හගවා චතුන්තං කුමාරානං චතුන්තං අජ්ජමඤ්ඤානං
 චතුන්තං අරුපසමාපත්තිනන්ති හගවා, භාගී වා හගවා අට්ඨන්තං විමොක්ඛානං
 අට්ඨන්තං අභිභායතනානං නවන්තං අනුපුබ්බවිභාරසමාපත්තිනන්ති හගවා, භාගී වා
 හගවා දසන්තං සඤ්ඤාභාවනානං දසන්තං කසිණසමාපත්තිනං
 ආනාපානස්සතිසමාධිස්ස අසුභසමාපත්තියාති හගවා, භාගී වා හගවා චතුන්තං
 සතිපට්ඨානානං චතුන්තං සම්මජ්ජධානානං චතුන්තං ඉද්ධිපාදානං පඤ්චන්තං
 ඉන්ද්‍රියානං පඤ්චන්තං බලානං සත්තන්තං බොජ්ඣංගානං අරියස්ස අට්ඨංගිකස්ස
 මග්ගස්සාති හගවා, භාගී වා හගවා දසන්තං තථාගතබලානං චතුන්තං වෙසාරජ්ජානං
 චතුන්තං පටිසම්භිදානං ඡන්තං අභිඤ්ඤානං ඡන්තං බුද්ධධම්මානන්ති හගවා,
 හගවාති තෙනං නාමං...පෙ.... සච්ඡිකා පඤ්ඤත්ති යදිදං හගවා''ති (මහානි. 83).

එත්ථ ච “ගාරවාධිචචන”න්තිආදීනි යදිපි ගාථායං ආගතපදානුක්කමෙන න නිද්දිට්ඨානි,
 යථාරහං පන තෙසං සබ්බෙසම්පි නිද්දෙසභාවෙන වෙදිතබ්බානි. තත්ථ ගාරවාධිචචනන්ති
 ගරුනං ගරුභාවචාවකං චචනං. හජ්ති භාගසො කට්ඨෙසි. තෙනාහ “විහජ්”ති. ධම්මරතනන්ති
 මග්ගඵලාදිඅරියධම්මරතනං. පුන හජ්ති සෙවි. භාගීති භාගධෙයාවා. පුන භාගීති හජනසීලො.
 අත්ථරසස්සාති අත්ථසන්තිස්සයස්ස රසස්ස. විමුක්තායතනසීසෙ හි යත්වා ධම්මං.
 කට්ඨන්තස්ස, සුඤ්ඤන්තස්ස ච තදත්ථං ආරබ්භ උජ්ජජනකපීතිසොමනස්සං අත්ථරසො.
 ධම්මං ආරබ්භ ධම්මරසො. යං සන්ධාය චුත්තං “ලහති අත්ථවෙදං, ලහති ධම්මවෙද”න්ති
 (අ. නි. 6.10). විමුක්තිරසස්සාති විමුක්තිභූතස්ස, විමුක්තිසන්තිස්සයස්ස වා රසස්ස.
 සඤ්ඤාභාවනානන්ති අනිච්චසඤ්ඤාදීනං දසන්තං සඤ්ඤාභාවනානං. ඡන්තං
 බුද්ධධම්මානන්ති ඡ අසාධාරණඤ්ඤාණානි සන්ධාය චුත්තං. තත්ථ තත්ථ “හගවා”ති
 සද්දසිද්ධි නිරුත්තිනෙයෙන වෙදිතබ්බා.

144. යදිපි “භාග්‍යවා” තිආදිහි පදෙහි වුවුවමානො අත්ථො “හභී හජී” ති

නිද්දෙසගාථාය සඬගහිතො එව, තථාපි පදසිද්ධි අත්ථවිභාගඅත්ථයොජනාදිසහිතො සංවණ්ණනානායො තතො අඤ්ඤාකාරොති වුත්තං “අයං පන අපරො නයො” ති. ආදිකන්ති ආදි-සද්දෙන වණ්ණවිකාරො, වණ්ණලොපො, ධාතුඅත්ථෙත නියොජනඤ්චාති ඉමං නිවිධං ලක්ඛණං සඬගණ්හාති. සද්දනායොනාති ධ්‍යාකරණනායෙන. පිසොදරාදිනං සද්දානං ආකතිගණ්හාවතො වුත්තං “පිසොදරාදිපක්ඛෙපලක්ඛණං ගහෙත්වා” ති. පක්ඛිපනමෙව ලක්ඛණං. තජ්ජරියාපන්තනාකරණං හි පක්ඛිපනං. පාරජ්ජත්තන්ති පරමුක්කංසගතං පාරමිභාවජ්ජත්තං. භාග්‍යන්ති කුසලං. තත්ථ මග්ගකුසලං ලොකුත්තරසුඛනිඛිඛත්තකං, ඉතරං ලොකියසුඛනිඛිඛත්තකං, ඉතරමිපි වා විචට්ඨපනිස්සයං පරියායතො ලොකුත්තරසුඛනිඛිඛත්තකං සියා.

ලොභාදයො එකකවසෙන ගහිතා. තථා විපරිතමනසිකාරො විපල්ලාසභාවසාමඤ්ඤෙන, අහිරිකාදයො දුකවසෙන. ලොභාදයො ච පුන “තිවිධාකුසලමුල”න්ති තිකවසෙන ගහිතා. කායදුච්චරිතාදි- තණ්හාසංකිලෙසාදිරාගමලාදිරාගවිසමාදිකාමසඤ්ඤාදිකාමචිතක්කාදිතණ්හාපපඤ්චාදයො තිවිධදුච්චරිතාදයො. සුභසඤ්ඤාදිකා චතුඛිඛිධවිපරියෙසා. “විචරහෙතු වා හික්ඛුනො තණ්හා උජ්ජජ්ජමානා උජ්ජජ්ජති, පිණ්ඩපාන, සෙනාසන, ඉතිහවාහවහෙතු වා” ති (අ. නි. 4.9) එවමාගතා චත්තාරො තණ්හුජ්ජාදා. “බුද්ධෙ කඬඛති, ධම්මෙ, සඬසෙ, සික්ඛාය, සබ්බමචාරිසු කුපිතො හොති අනත්තමනො ආහනචිත්තො ඛිලජාතො” ති (දී. නි. 3.319; ම. නි. 1.185; අ. නි. 5.205; 9.71; විහ. 941) එවමාගතානි පඤ්ච වෙතොඛිලානි. “කාමෙ අචිතරාගො හොති, කායෙ අචිතරාගො, රූපෙ අචිතරාගො, යාවදත්ථං උදරාවදෙහකං භුඤ්ජිත්වා සෙයාසුඛං පස්සසුඛං මිද්ධසුඛං අනුයුත්තො විහරති, අඤ්ඤතරං දෙවනිකායං පණ්ඩාය බ්‍රහ්මචරියං වරතී” ති (දී. නි. 3.320; ම. නි. 1.186) ආගතා පඤ්ච විනිඛන්ධා. රූපාහිනන්දනාදයො පඤ්චාහිනන්දනා. කොධො, මක්ඛො, ඉස්සා, සාධෙයාං, පාපිච්ඡතා, සන්දිට්ඨිපරාමාසොති ඉමානි ජ විවාදමුලානි. රූපතණ්හාදයො ජ තණ්හාකායා.

කාමරාගපටිසදිට්ඨිවිකිච්ඡාහවරාගමානාවිජ්ජා සත්තානුසයා. මිච්ඡාදිට්ඨිආදයො අට්ඨ මිච්ඡත්තා. “තණ්හං පටිච්ච පරියෙසනා, පරියෙසනං පටිච්ච ලාභො, ලාභං පටිච්ච විනිච්ඡයො, විනිච්ඡයං පටිච්ච ඡන්දරාගො, ඡන්දරාගං පටිච්ච අජ්ඣෙකාසානං, අජ්ඣෙකාසානං

පටිච්ච පරිඤ්ඤා, පරිඤ්ඤා පටිච්ච මච්ඡරියං, මච්ඡරියං පටිච්ච ආරක්ඛා, ආරක්ඛාධිකරණං දණ්ඩාදානාදයෝ”ති (දී. නි. 2.103; 3.359) එතෙ නව තණ්හාමූලකා. වත්තාරො සස්සතවාදා, වත්තාරො එකච්චසස්සතවාදා, වත්තාරො අන්තානන්තිකා, වත්තාරො අමරාවික්ඛෙපිකා, ද්වෙ අධිච්චසමුප්පන්තිකා, සොළස සඤ්ඤීවාදා, අට්ඨ අසඤ්ඤීවාදා, අට්ඨ නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීවාදා, සත්ත උච්ඡෙදවාදා, පඤ්ච පරමදිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදානි එතානි ද්වාසට්ඨී දිට්ඨිගතානි. අප්ඤ්ඤානිකස්ස උපාදාය “අස්මී”ති හොති, “ඉත්ථස්මී”ති, “එවස්මී”ති, “අඤ්ඤාථාස්මී”ති, “භවිස්ස”න්ති, “ඉත්ථං භවිස්ස”න්ති, “එවං භවිස්ස”න්ති, “අඤ්ඤා භවිස්ස”න්ති, “අසස්මී”ති, “සාතස්මී”ති, “සිය”න්ති, “ඉත්ථං සිය”න්ති, “එවං සිය”න්ති, “අඤ්ඤා සිය”න්ති, “අපාහං සිය”න්ති, “අපාහං ඉත්ථං සිය”න්ති, “අපාහං එවං සිය”න්ති, “අපාහං අඤ්ඤා සිය”න්ති හොතීති අට්ඨාරස, බාහිරස්සුපාදාය “ඉමිනා අස්මී”ති හොති, “ඉමිනා ඉත්ථස්මී”ති, “ඉමිනා එවස්මී”ති, “ඉමිනා අඤ්ඤාථාස්මී”ති ආදිකා (විහ. 975-976) චුත්තනායා අට්ඨාරසානි ඡත්තිංස, අතීතා ඡත්තිංස, අනාගතා ඡත්තිංස, පච්චුප්පන්තා ඡත්තිංසානි අට්ඨසතතණ්හාවිචරිතානි.

පහෙද-සද්දො පච්චෙකං සම්බන්ධිතබ්බො. තත්ථායං යොජනා – ලොහජ්ජහෙදා දොසජ්ජහෙදා යාව අට්ඨසතතණ්හාවිචරිතජ්ජහෙදානි. සබ්බානි සත්තානං දරථපරිලාභකරානි කිලෙසානං අනෙකානි සතසහස්සානි අහඤ්ඤීති යොජනා. ආරම්මණාදිවිභාගතො හි පවත්තිආකාරවිභාගතො ච අනන්තජ්ජහෙදා කිලෙසානි. සච්චෙපතොති එත්ථ සමුච්ඡෙදජ්ජහානවසෙන සබ්බසො අප්පවත්තිකරණෙන කිලෙසමාරං, සමුදයජ්ජහානපරිඤ්ඤාවසෙන බන්ධමාරං, සභායවෙකල්ලකරණවසෙන සබ්බථා අප්පවත්තිකරණෙන අභිසච්චාරමාරං, බලවිධිමනවිසයානික්කමනවසෙන දෙවපුත්තමච්චුමාරඤ්ච අහඤ්ඤී හග්ගෙ අකාසි. පරිස්සයානන්ති උපද්දවානං. සම්පති, ආයතිඤ්ච සත්තානං අනත්ථාවහත්තා මාරණට්ඨෙත විබාධනට්ඨෙත කිලෙසාව මාරොති කිලෙසමාරො. වධකට්ඨෙත බන්ධාව මාරොති බන්ධමාරො. තථා හි චුත්තං “වධකං රූපං ‘වධකං රූප’න්ති යථාභූතං නජ්ජජානාතී”ති ආදි (සං. නි. 3.85). ජාතිජරාදිමහාබ්බසනනිබ්බත්තනෙන අභිසච්චාරොව මාරොති අභිසච්චාරමාරො. සංකිලෙසනිමිත්තං හුත්වා ගුණමාරණට්ඨෙත දෙවපුත්තොව මාරොති දෙවපුත්තමාරො. සත්තානං ජීවිතස්ස, ජීවිතපරික්ඛාරානඤ්ච ජාතිකරණෙන මහාබාධරූපත්තා මච්චු එව මාරොති මච්චුමාරො.

සතපුඤ්ඤලක්ඛණධරස්සාති අනෙකසතපුඤ්ඤනිබ්බන්තමභාපුරිසලක්ඛණවහනො රූපකායසම්පත්ති දීපිතා හොති, ඉතරාසං ඵලසම්පදානං මූලභාවතො, අධිට්ඨානභාවතො ච. ධම්මකායසම්පත්ති දීපිතා හොති, පභානසම්පදාපුබ්බකත්තා ඤාණසම්පදාදීනං. භාග්‍යවතාය ලොකියානං බහුමතභාවො. භග්ගදොසතාය පරික්ඛකානං බහුමතභාවොති යොජනා. ඵචං ඉතො පරෙසුපි යථාසඬ්ඛ්‍යං යොජෙතබ්බං. පුඤ්ඤවන්තං හි ගභට්ඨා ඛත්තියාදයො අභිගච්ඡන්ති, පභීනදොසං පබ්බජිතතාපසපරිබ්බාජකාදයො “දොසචිතයාය ධම්මං දෙසෙති” ති. අභිගතානඤ්ච තෙසං කායචිත්තදුක්ඛාපනයනෙ පටිබලභාවො, ආම්සදානධම්මදානෙහි උපකාරසබ්භාවතො. රූපකායං තස්ස පසාදවක්ඛුනා, ධම්මකායං පඤ්ඤාවක්ඛුනා දිස්වා දුක්ඛද්වයස්ස පටිප්පස්සම්භනතො උපගතානඤ්ච තෙසං ආම්සදානධම්මදානෙහි උපකාරිතා, “පුබ්බෙ ආම්සදානධම්මදානෙහි මයා අයං ලොකග්ගභාවො අධිගතො, තස්මා තුම්භෙහිපි ඵචමෙච පටිපජ්ජිතබ්බ” න්ති ඵචං සම්මාපටිපත්තියං නියොජනෙන අභිගතානං ලොකියලොකුත්තරසුඛෙහි සංයොජනසමත්ථතා ච දීපිතා හොති.

සකච්ඡන්තෙ ඉස්සරියං අත්තනො චිත්තස්ස වසිභාවාපාදනං, යෙන පටික්කුලාදීසු අප්පටික්කුලසඤ්ඤිතාදිච්චාරසිද්ධි, අධිට්ඨානිද්ධිආදිකො ඉද්ධිවිධොපි චිත්තිස්සරියමෙච චිත්තභාවතාය වසිභාවප්පත්තියා ඉජ්ඣනතො. අණිමාලසිමාදිකන්ති ආදි-සද්දෙන මහිමා පත්ති පාකම්මං ඊසිතා වසිතා යත්ථකාමාවසායිතාති ඉමෙ ඡපි සඬ්ගහිතා. තත්ථ කායස්ස අණුභාවකරණං අණිමා. ලහුභාවො ලසිමා ආකාසෙ පදසා ගමනාදිතා. මහත්තං මහිමා කායස්ස මහත්තතාපාදනං. ඉට්ඨදෙසප්පත්ති පත්ති. අධිට්ඨානාදිවසෙන ඉච්ඡිතනිප්ථාදනං පාකම්මං. සයංවසිතා ඉස්සරභාවො ඊසිතා. ඉද්ධිවිධෙ වසිභාවො වසිතා. ආකාසෙන චා ගච්ඡතො, අඤ්ඤං චා කිඤ්චි කරොතො යත්ථ කත්ථචි වොසානප්පත්ති යත්ථකාමාවසායිතා. “කුමාරකරුපාදිදස්සන” න්තිපි වදන්ති. ඵචමීදං අට්ඨවිධං ලොකියසම්මතං ඉස්සරියං. තං පන භගවතො ඉද්ධිවිධන්තොගධං, අනඤ්ඤසාධාරණඤ්චාති ආහ “සබ්බාකාරපරිපූරං අත්ථී” ති.

කෙසඤ්චි පදෙසචුත්ති, අයථාභූතගුණසන්නිස්සයත්තා අපරිසුද්ධො ච යසො හොති, න ඵචං තථාගතස්සාති දස්සෙතුං “ලොකත්තයඛ්‍යාපකො” තිආදි චුත්තං. තත්ථ ඉධ අධිගතසත්ථුගුණානං ආරුප්පෙ උප්පත්තානං “ඉතිපි සො භගවා” තිආදිතා භගවතො ගුණ

අනුස්සරන්තානං යසො පාකටො හොතීති ආහ “ලොකත්තයඛ්‍යාපකො”ති.

යථාභූච්චගුණාධිගතත්තා එව අතිවීය පරිසුද්ධො.

අනවසෙසලක්ඛණානුඛ්‍යඤ්ජනාදිසම්පත්තියා සඛ්ඛාකාරපරිපූරා. සඛ්ඛධිගපච්චධිගසිරි සඛ්ඛෙසං අඛ්ඛපච්චධිගානං සොහා. “තිණ්ණො තාරෙය්‍යා”න්තිආදිනා යං යං එතෙන ලොකනාටෙන ඉච්ඡිතං මනොච්චිපණ්ඩානවසෙන, පත්ථිතං කායපණ්ඩානවසෙන. තටෙචාති පණ්ඩානානුරූපමෙව. චිරියපාරමිභාවජ්ජත්තො, අරියමග්ගපරියාපන්තො ච සම්මාචායාමසඛ්ඛාතො පයත්තො.

හෙදෙහීති සඛ්ඛත්තිකදුකපදසංහිතෙහි පහෙදෙහි. පට්චවසමුප්පාදාදීහීති ආදි-සද්දෙන න කෙවලං විභවිගපාලියං ආගතා සතිපට්ඨානාදයොව සඛ්ඛහිතා, අථ ඛො සඛ්ඛභාදයො, සමයවිමුත්තාදයො, ය්පනාදයො, තිකපට්ඨානාදයො ච සඛ්ඛහිතාති වෙදිතඛ්ඛං. දුක්ඛසච්චස්ස පීළනාටියො තංසමඛ්ඛිතො සත්තස්ස හිංසනං අච්ඡ්චාරිකතාකරණං. සඛ්ඛතටියො සමෙච්චසම්භූයපච්චයෙහි කතභාවො. සන්තාපටියො දුක්ඛදුක්ඛතාදීහි සන්තජ්ජනං පරිදහනං. විපරිණාමටියො ජරාය, මරණෙන චාති ද්විධා විපරිණාමෙතඛ්ඛතා. සමුදයස්ස ආයුහනටියො දුක්ඛස්ස නිඛ්ඛත්තනවසෙන සම්පිණ්ඩනං. නිදානටියො “ඉදං තං දුක්ඛ”න්ති නිදදන්තස්ස වීය සමුට්ඨාපනං. සංයොගටියො සංසාරදුක්ඛෙන සංයොජනං. පලිබොධටියො මග්ගාධිගමස්ස නිචාරණං. නිරොධස්ස නිස්සරණටියො සඛ්ඛුපධීනං පටිනිස්සග්ගසභාවත්තා තතො විනිස්සටතා, තන්තිස්සරණනිමිත්තතා චා. විචෙකටියො සඛ්ඛසඛ්ඛාරවිසංයුත්තතා. අසඛ්ඛතටියො කෙනවිපි පච්චයෙන අනනිසඛ්ඛතතා. අමතටියො නිච්චසභාවත්තා මරණභාවො, සත්තානං මරණභාවහෙතුතා චා. මග්ගස්ස නියානටියො චට්ටදුක්ඛතො නිග්ගමනටියො. හෙතුඅත්ථො නිඛ්ඛානස්ස සම්පාපකභාවො. දස්සනටියො අච්චන්තසුඛුමස්ස නිඛ්ඛානස්ස සච්ඡිකරණං. ආධිපතෙය්‍යාටියො චතුසච්චදස්සෙන සම්පයුත්තානං ආධිපච්චකරණං, ආරම්මණාධිපතිභාවො චා විසෙසතො මග්ගාධිපතිච්චනතො. සතිපි හි ඤානාදීනං ආරම්මණාධිපතිභාවෙ “ඤානාධිපතිනො ධම්මා”ති එවමාදිං අචත්ථා “මග්ගාධිපතිනො ධම්මා” ඉච්චෙච චුත්තං, තස්මා විඤ්ඤායති “අත්ථි මග්ගස්ස ආරම්මණාධිපතිභාවෙ විසෙසො”ති. එතෙ ච පීළනාදයො සොළසාකාරා නාම. කස්මා පනෙත්ථ අඤ්ඤෙසු රොගගණ්ඨාදිආකාරෙසු විජ්ජමානෙසු එතෙච පරිග්ගස්හන්තීති? සලක්ඛණතො ච සච්චන්තරදස්සනතො ච ආවිභාවතො. ස්වායමත්ථො පරතො සච්චකථායමෙව ආචි හච්ඡසති.

දිබ්බවිභාරො කසිණාදිආරම්මණානි රූපාවචරජ්ඣානානි. මෙත්තාදිජ්ඣානානි බ්‍රහ්මවිභාරො. එලසමාපත්ති අරියවිභාරො. කාමෙහි විවෙකට්ඨකායතාවසෙන එකීභාවො කායවිවෙකො. පට්ඨමජ්ඣානාදිනා නීවරණාදීහි විචිත්තචිත්තතා චිත්තවිවෙකො. උපධිවිවෙකො නිබ්බානං. අඤ්ඤාති ලොකියාහිඤ්ඤාදිකෙ.

කිලෙසාහිසඬිබාරවසෙන භවෙසු පරිබ්භමනං, සො ච තණ්හාජපධානොති චූත්තං “තණ්හාසඬිබාතං ගමන”න්ති. වත්තන්ති අරියමග්ගමුඛෙන උග්ගිරිතං පුන අපච්චාවමනවසෙන ඡඩ්ඬිතං. භගවාති චූච්චති නිරුත්තිතයෙනාති දස්සෙන්තො ආභ “යථා...පෙ.... මෙබ්ලා”ති.

අපරො නයො – භාගවාති භගවා, භතවාති භගවා, භාගෙ චනීති භගවා, භගෙ චනීති භගවා, භත්තවාති භගවා, භගෙ චමීති භගවා. භාගෙ චමීති භගවා.

භාගවා භතවා භාගෙ, භගෙ ච චනි භත්තවා;
භගෙ චමී තථා භාගෙ, චමීති භගවා ජීනො.

තත්ථ කථං භාගවාති භගවා? යෙ තෙ සීලාදයො ධම්මක්ඛන්ධා ගුණකොට්ඨාසා, තෙ අනඤ්ඤසාධාරණා නිරතිසයා තථාගතස්ස අත්ථි උපලබ්භන්ති. තථා හිස්ස සීලං සමාධි පඤ්ඤා විමුක්ති විමුක්තිඤ්ඤාණදස්සනං, හිරි ඔත්තජ්ජං, සද්ධා චිරියං, සති සම්පජඤ්ඤං, සීලවිසුද්ධි දිට්ඨිවිසුද්ධි, සමථො විපස්සනා, තීණි කුසලමූලානි, තීණි සුවරිතානි, තයො සම්මාවිතක්කා, තිස්සො අනවජ්ජසඤ්ඤා, තිස්සො ධාතුයො, චත්තාරො සතිපට්ඨානා, චත්තාරො සම්මජ්ජධානා, චත්තාරො ඉද්ධිපාදා, චත්තාරො අරියමග්ගා, චත්තාරි අරියඵලානි, චතස්සො පටිසම්භිදා, චතුයොනිපට්ඨචෙදකඤ්ඤාණානි, චත්තාරො අරියවංසා, චත්තාරි වෙසාරජ්ජඤ්ඤාණානි, පඤ්ච පධානියඬිගානි, පඤ්චඬිගිකො සම්මාසමාධි, පඤ්චඤ්ඤාණිකො සම්මාසමාධි, පඤ්චන්ද්‍රියානි, පඤ්ච බ්ලානි, පඤ්ච නිස්සාරණීයා ධාතුයො, පඤ්ච විමුක්තායතනඤ්ඤාණානි, පඤ්ච විමුක්තිපරිපාවනීයා සඤ්ඤා, ඡ අනුස්සතිට්ඨානානි, ඡ ගාරවා, ඡ නිස්සාරණීයා ධාතුයො, ඡ සතතවිභාරා, ඡ අනුත්තරියානි, ඡ නිබ්බේධභාගියා සඤ්ඤා, ඡ අභිඤ්ඤා, ඡ අසාධාරණඤ්ඤාණානි, සත්ත අපරිභානියා ධම්මා, සත්ත අරියධම්මා, සත්ත අරියධනානි, සත්ත බොජ්ඣංගිගා, සත්ත සජ්ජුරිසධම්මා, සත්ත නිජ්ජරචත්ථුනි, සත්ත සඤ්ඤා, සත්තදක්ඛිණෙයාපුග්ගලදෙසනා, සත්තවිඤ්ඤාණට්ඨිතිදෙසනා, සත්තඛිණාසවබ්ලදෙසනා, අට්ඨපඤ්ඤාපට්ඨාභගෙතුදෙසනා, අට්ඨ සම්මත්තානි,

අට්ඨලොකධම්මානික්කමා, අට්ඨ ආරම්භවත්ථුනි, අට්ඨඅක්ඛණදෙසනා, අට්ඨ මහාපුරිසවිතක්කා, අට්ඨඅභිභායතනදෙසනා, අට්ඨ විමොක්ඛා, නව යොනිසොමනසිකාරමූලකා ධම්මා, නව පාරිසුද්ධිපධානියඬිගානි, නවසත්තාවාසදෙසනා, නව ආසාතපට්ඨිනියා, නව සඤ්ඤා, නව නානත්තා, නව අනුපුබ්බවිභාරා, දස නාථකාරණා ධම්මා, දස කසිණායතනානි, දස කුසලකම්මපථා, දස සම්මත්තානි, දස අරියවාසා, දස අසෙක්ඛධම්මා, දස තථාගතබලානි, එකාදස මෙන්තානිසංසා, ද්වාදස ධම්මවක්කාකාරා, තෙරස ධුතගුණා, චුද්දස බුද්ධඤාණානි, පඤ්චදස විමුක්තිපරිපාවනීයා ධම්මා, සොළසවිධා ආනාපානස්සති, සොළස අපරන්තපනීයා ධම්මා, අට්ඨාරස බුද්ධධම්මා, එකුනවීසති පච්චවෙක්ඛණඤාණානි, චතුරත්තලීස ඤාණවත්ථුනි, පඤ්ඤාස උදයබ්බයඤාණානි, පරොපඤ්ඤාස කුසලධම්මා, සත්තසත්තතිඤාණවත්ථුනි, චතුරවීසතිකොට්ඨසතසහස්සසමාපත්තිසඤ්චාරිමභාවජීරඤාණං, අනන්තනයසමන්තපට්ඨානපච්චයපච්චවෙක්ඛණදෙසනාඤාණානි, තථා අනන්තාසු ලොකධාතුසු අනන්තානං සත්තානං ආසයාදිවිභාවනඤාණානි වානි එවමාදයො අනන්තාපරිමාණභෙදා අනඤ්ඤසාධාරණා නිරතිසයා ගුණභාගා ගුණකොට්ඨාසා සංවිජ්ජන්ති උපලබ්භන්ති. තස්මා යථාචුත්තවිභාගා ගුණභාගා අස්ස අත්ථීති භාගවානි චත්තබ්බෙ ආ-කාරස්ස රස්සත්තං කත්වා “භගවා” ති චුත්තො. එවං තාව භාගවානි භගවා.

යස්මා සීලාදයො සබ්බෙ, ගුණභාගා අසෙසතො;
විජ්ජන්ති සුගතෙ තස්මා, “භගවා” ති පචුච්චති.

කථං භතවානි භගවා? යෙ තෙ සබ්බලොකභිතාය උස්සුක්කමාපන්තෙහි මනුස්සත්තාදිකෙ අට්ඨ ධම්මෙ සමොධානෙන්වා සම්මාසම්බොධියා කතමභාහිනීභාරෙහි මහාබොධිසත්තෙහි පරිපුරෙතබ්බා දානපාරමී, සීලනෙක්ඛම්මපඤ්ඤාවීරියඛන්තිසච්චඅධිට්ඨානමෙන්තාඋපෙක්ඛාපාරමීති දස පාරමියො, දස උපපාරමියො, දස පරමත්ථපාරමියොනි සමතිංස පාරමියො, දානාදීනි චත්තාරි සඬිගභවත්ථුනි, සච්චාදීනි චත්තාරි අධිට්ඨානානි, අත්තපරිච්චාගො, නයන, ධන, රජ්ජ, පුත්තදාරපරිච්චාගොනි පඤ්ච මහාපරිච්චාගා, පුබ්බයොගො, පුබ්බවරියා, ධම්මක්ඛානං, ඤාතත්ථවරියා, ලොකත්ථවරියා, බුද්ධත්ථවරියානි එවමාදයො, සඬිබෙපතො වා සබ්බෙ පුඤ්ඤසම්භාරඤාණසම්භාරබුද්ධකාරකධම්මා, තෙ මභාහිනීභාරතො පට්ඨාය කප්පානං සතසහස්සාධිකානි චත්තාරි අසඬිබොයානි යථා භානභාගියා, සංකිලෙසභාගියා, ධීතිභාගියා

වා න භොන්ති, අථ ඛො උත්තරුත්තරි විසෙසභාගියාව භොන්ති, එවං සක්කච්චං නිරන්තරං අනවසෙසතො භතා සම්භතා අස්ස අත්ථිති භතවාති වත්තඛිබ්බෙ “භගවා” ති චුත්තො නිරුත්තිනසෙන ත-කාරස්ස ග-කාරං කත්වා. අථ වා භතවාති තෙසෙව යථාචුත්තෙ බුද්ධකාරකධම්මෙ චුත්තනසෙන හරි සම්භරි, පරිපුරෙසීති අත්ථො. එවම්පි භතවාති භගවා.

සම්මාසම්බොධියා සඛිබ්බෙ, දානපාරම්භාදිකෙ;
සම්භාරෙ භතවා නාථො, තස්මාපි භගවා මතො.

කථං භාගෙ වනීති භගවා? යෙ තෙ චතුච්ඡිකොට්ඨසතසහස්සසඬ්ඛා දෙවසිකං වළඤ්ජනකසමාපත්තිභාගා, තෙ අනවසෙසතො ලොකභිතත්ථං, අත්තතො ව දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථං නිච්චකප්පං නිච්චකප්පං වනි හජ් සෙවි බහුලමකාසීති භාගෙ වනීති භගවා. අථ වා අභිඤ්ඤෙයාධම්මෙසු, කුසලාදීසු, බන්ධාදීසු ව යෙ තෙ පරිඤ්ඤෙයාදිවසෙන සඬ්ඛෙපතො වා චතුඛිබ්බා අභිසම්යභාගා, විත්ථාරතො පන “චක්ඛුං පරිඤ්ඤෙයාං...පෙ.... ජරාමරණං පරිඤ්ඤෙයා” න්තිභාදිනා අනෙකපරිඤ්ඤෙයාභාගා, “චක්ඛුස්ස සමුදයො පහාතඛිබ්බො...පෙ.... ජරාමරණස්ස සමුදයො පහාතඛිබ්බො” තිභාදිනා පහාතඛිබ්බාගා, “චක්ඛුස්ස නිරොධො...පෙ.... ජරාමරණස්ස නිරොධො සච්ඡිකාතඛිබ්බො” තිභාදිනා (පටි. ම. 1.21) සච්ඡිකාතඛිබ්බාගා, “චක්ඛුස්ස නිරොධගාමිනී පටිපදා” තිභාදිනා, “චත්තාරො සතිපට්ඨානා” තිභාදිනා ව අනෙකභෙදා භාවෙතඛිබ්බාගා ව ධම්මා, තෙ සඛිබ්බෙ වනි හජ් යථාරභං ගොචරභාවනාසෙවනානං වසෙන සෙවි. එවම්පි භාගෙ වනීති භගවා. අථ වා යෙ ඉමෙ සීලාදයො ධම්මක්ඛන්ධා සාවකෙහි සාධාරණා ගුණකොට්ඨාසා ගුණභාගා, “කිත්ති නු ඛො තෙ වෙනෙයාසන්තානෙසු පතිට්ඨපෙයා” න්ති මහාකරුණාය වනි අභිපත්ථයි, සා වස්ස අභිපත්ථනා යථාධිජ්ජෙතඵලාවභා අහොසි. එවම්පි භාගෙ වනීති භගවා.

යස්මා ඤෙයාසමාපත්ති-ගුණභාගෙ තථාගතො;
හජ් පත්ථයි සත්තානං, භිතාය භගවා තතො.

කථං භගෙ වනීති භගවා? සමාසතො තාව කතපුඤ්ඤෙහි පයොගසම්පත්තෙහි යථාවිභවං හජ්ජන්තීති භගා, ලොකියලොකුත්තරසම්පත්තියො. තත්ථ ලොකියෙ තාව තථාගතො සම්බොධිතො පුඛිබ්බෙ බොධිසත්තභූතො පරමුක්කංසගතෙ වනි හජ් සෙවි, යත්ථ පතිට්ඨාය නිරවසෙසතො බුද්ධකාරකධම්මෙ සමන්තානෙත්තො බුද්ධධම්මෙ පරිපාවෙසි.

බුද්ධභූතො පන තෙ නිරවජ්ජසුබුපසංභිතෙ අනඤ්ඤසාධාරණෙ ලොකුත්තරෙපි වනි හජී සෙවි. විත්ථාරතො පන පදෙසරජ්ජඉස්සරියවක්කවත්තිසම්පත්තිදෙවරජ්ජසම්පත්තිආදිවසෙන, ක්කානවිමොක්ඛසමාධිසමාපත්තිඤාණදස්සනමග්ගභාවනාඵලසච්ඡිකිරියාදිඋත්තරිමනුස්සධම්මවසෙන ව අනෙකවිභිතෙ අනඤ්ඤසාධාරණෙ භගෙ වනි හජී සෙවි. ඵවම්පි භගෙ වනිති භගවා.

යා තා සම්පත්තියො ලොකෙ, යා ව ලොකුත්තරා පුචු;
සබ්බා තා හජී සම්බුද්ධො, තස්මාපි භගවා මනො.

කථං භත්තවාති භගවා? භත්තා දළ්භභත්තිකා අස්ස බහු අත්ථිති භත්තවා. තථාගතො හි මහාකරුණාසබ්බඤ්ඤාඤාණාදිඅපරිමිතනිරුපමජ්ජභාවගුණවිසෙසසමඤ්ඤි භාවතො සබ්බසත්තත්තමො සබ්බානත්ථපරිභාරපුබ්බධිගමාය නිරවසෙසභිතසුබ්බධානතජ්ජපරාය නිරතිසයාය පයොගසම්පත්තියා සදෙවමනුස්සාය පජාය අච්චන්තූපකාරිතාය ද්වන්තිංසමභාපුරිසලක්ඛණඅසිතිඅනුබ්බාඤ්ජනබ්බාමජ්ජභාවදිඅනඤ්ඤසාධාරණගුණවිසෙසපටි මණ්ඩිතරුපකායතාය යථාභුච්චගුණාධිගතෙන “ඉතිපි සො භගවා” තිආදිනායජ්ජවත්තෙන ලොකත්තයබ්බාපිනාසුච්චුලෙන, සුච්චුද්ධෙන ව ටුතිසොසෙන සමන්තාගතත්තා, උක්කංසපාරමිජ්ජත්තාසු අජ්ජිච්ඡතාසන්තූට්ඨිආදීසු සුපතිට්ඨිතභාවතො, දසබලවතුචෙසාරජ්ජාදිනිරතිසයගුණවිසෙසසමඤ්ඤිභාවතො ව “රුපජ්ජමාණො රුපජ්ජසන්තො, සොසජ්ජමාණො සොසජ්ජසන්තො, ලුඛජ්ජමාණො ලුඛජ්ජසන්තො, ධම්මජ්ජමාණො ධම්මජ්ජසන්තො” ති ඵවං චතුජ්ජමාණිකෙ ලොකසන්තිවාසෙ සබ්බථාපි පසාදාවභභාවෙන සමන්තපාසාදිකත්තා අපරිමාණානං සත්තානං සදෙවමනුස්සානං ආදරබහුමානගාරවායතනතාය පරමපෙමසම්භත්තිට්ඨානං. යෙ තස්ස ඔවාදෙ පතිට්ඨිතා අච්චචජ්ජසාදෙන සමන්තාගතා භොන්ති, කෙනවි අසංභාරියා තෙසං සම්භත්ති සමණෙන වා බ්‍රාහ්මණෙන වා දෙවෙන වා මාරෙන වා බ්‍රහ්මුනා වාති. තථා හි තෙ අත්තනො ජීවිතපරිච්චාගෙපි තත්ථ පසාදං න පරිච්චජන්ති, තස්ස වා ආණං දළ්භභත්තිභාවතො. තෙනෙවාහ –

“යො චෙ කතඤ්ඤ කතචෙදි ධීරො,
කල්‍යාණමිත්තො දළ්භභත්ති ව භොති” ති. (ජා. 2.17.78);

“සෙය්‍යාලාපි, හික්බවෙ, මහාසමුද්දො ධීතධම්මො වෙලං නාතිවත්තති, එවමෙව
බො, හික්බවෙ, යං මයා සාවකානං සික්ඛාපදං පඤ්ඤත්තං, තං මම සාවකා
ජීවිතහෙතුපි නාතික්කමන්තී”ති (උදා. 45; චූළව. 385) ව.

එවං භත්තවාති භගවා නිරුත්තිනායෙන එකස්ස ත-කාරස්ස ලොපං කත්වා ඉතරස්ස ග-
කාරං කත්වා.

ගුණාතිසයයුත්තස්ස, යස්මා ලොකහිතෙසිනො;
සම්භත්තා බහවො සත්ථු, භගවා තෙන චූචිවති.

කථං භගෙ වමීති භගවා? යස්මා තථාගතො බොධිසත්තභූතොපි පූරිමාසු ජාතීසු
පාරමියො පුරෙන්නො භගසඬ්ඛාතං සිරිං, ඉස්සරියං, යසඤ්ච වමී උග්ගිරි බෙළපිණ්ඩං විය
අනපෙක්ඛො ජඬ්ඛයි. තථා හිස්ස සොමනස්සකුමාරකාලෙ (ජා. 1.15.211 ආදයො)
භත්ථීපාලකුමාරකාලෙ (ජා. 1.15.337 ආදයො) අයොසරපණ්ඩිතකාලෙ (ජා. 1.15.363
ආදයො) මුග්ගපක්ඛපණ්ඩිතකාලෙ (ජා. 2.22.1 ආදයො) චූළසුතසොමකාලෙති (ජා. 2.17.195
ආදයො) එවමාදීසු නෙක්ඛම්මපාරමිපුරණවසෙන දෙවරජ්ජසදිසාය රජ්ජසිරියා
පරිච්චත්තඅත්තභාවානං පරිමාණං නත්ථී. වරිමත්තභාවෙපි භත්ථගතං වක්කවත්තිසිරිං
දෙවලොකාධිපච්චසදිසං චතුදීපිස්සරියං, වක්කවත්තිසම්පත්තිසන්තිස්සයං
සත්තරතනසමුජ්ජලං යසඤ්ච තිණායපි අමඤ්ඤමානො නිරපෙක්ඛො පභාය
අහිනික්ඛමීත්වා සම්මාසම්බොධිං අහිසම්බුද්ධො, තස්මා ඉමෙ සිරිආදිකෙ භගෙ වමීති භගවා.
අථ වා භානි නාම නක්ඛත්තානි, තෙහි සමං ගච්ඡන්ති පවත්තන්තීති භගා,
සිනෙරුයුගන්ධරඋත්තරකුරුහිමවත්තාදිභාජනලොකවිසෙසසන්තිස්සයා සොභා
කජ්ජට්ඨියභාවතො. තෙපි භගවා වමී තන්තිවාසසත්තවාසසමතික්කමනතො
තජ්ජට්ඨිඤ්ඤන්දරාගජ්ජභානෙන පජහීති. එවමිපි භගෙ වමීති භගවා.

වක්කවත්තිසිරිං යස්මා, යසං ඉස්සරියං සුඛං;
පභාසි ලොකචිත්තඤ්ච, සුගතො භගවා තතො.

කථං භාගෙ වමීති භගවා? භාගා නාම සභාවධම්මකොට්ඨාසා, තෙ
බන්ධායතනධාතාදිවසෙන, තත්ථාපි රූපවෙදනාදිවසෙන, අතීතාදිවසෙන ව අනෙකවිධා, තෙ
ව භගවා “සබ්බං පපඤ්චං, සබ්බං යොගං, සබ්බං ගන්ථං, සබ්බං සංයොජනං සමුච්ඡන්දිත්වා

අමතං ධාතුං සමධිගච්ඡන්තො වමී උග්ගිරි අනපෙක්ඛො ඡඩ්ඛයි න පච්චාවමී. තථා භෙස සබ්බත්ථකමෙව පථවිං ආපං තෙජං වායං, චක්ඛුං සොතං ඝාතං ජීවිහං කායං මනං, රූපෙ සද්දෙ ගන්ධෙ රසෙ ඵොට්ඨනිබ්බෙ ධම්මෙ, චක්ඛුවිඤ්ඤාණං...පෙ.... මනොවිඤ්ඤාණං, චක්ඛුසම්ඵස්සං...පෙ.... මනොසම්ඵස්සං, චක්ඛුසම්ඵස්සජං වෙදනං...පෙ....

මනොසම්ඵස්සජං වෙදනං, චක්ඛුසම්ඵස්සජං සඤ්ඤං...පෙ.... මනොසම්ඵස්සජං සඤ්ඤං, චක්ඛුසම්ඵස්සජං චෙතනං...පෙ.... මනොසම්ඵස්සජං චෙතනං, රූපතණ්හං ...පෙ....

ධම්මතණ්හං, රූපචිතක්කං...පෙ.... ධම්මචිතක්කං, රූපච්චාරං...පෙ....

ධම්මච්චාරං”න්තිආදීනා අනුපදධම්මචිභාගවසෙනපි සබ්බෙව ධම්මකොට්ඨාසෙ

අනවසෙසතො වමී උග්ගිරි අනපෙක්ඛපරිච්චාගෙන ඡඩ්ඛයි. චුත්තං භෙනං -

“යං තං, ආනන්ද, චත්තං චත්තං මුත්තං පභීතං පටිනිස්සට්ඨං, තං තථාගතො පුත පච්චාවමීස්සතීති තෙනං යානං විජ්ජතී”ති (දී. නි. 2.183).

එවමිපි භාගෙ වමීති භගවා. අථ වා භාගෙ වමීති සබ්බෙපි කුසලාකුසලෙ සාවජ්ජානවජ්ජෙ භීතපණීතෙ කණ්හසුක්කසප්පට්ඨාගෙ ධම්මෙ අරියමග්ගඤ්ඤාණමුඛෙන වමී උග්ගිරි අනපෙක්ඛො පරිච්චජි පජ්භි, පරෙසඤ්ච තථත්තාය ධම්මං දෙසෙසි. චුත්තමිපි චෙනං -

“ධම්මාපි වො, භික්ඛවෙ, පහාතබ්බා, පගෙව අධම්මා (ම. නි. 1.240). කුල්ලුපමං වො, භික්ඛවෙ, ධම්මං දෙසෙස්සාමි නිත්ථරණත්ථාය, නො ගහණත්ථායා”තිආදී (ම. නි. 1.240).

එවමිපි භාගෙ වමීති භගවා.

ඛන්ධායතනධාතාදි-ධම්මහෙදා මහෙසිනා;
කණ්හා සුක්කා යතො චත්තා, තතොපි භගවා මනො.

තෙන චුත්තං -

“භාගවා භතවා භාගෙ, භගෙ ච වනි භත්තවා;
භගෙ වමී තථා භාගෙ, වමීති භගවා ජීනො”ති.

එත්ථ ව යස්මා සඬබ්බෙපතො අත්තභිතසම්පත්තිපරභිතපට්ඨපත්තිවසෙන දුට්ඨා බුද්ධගුණා, තාසු අත්තභිතසම්පත්ති පහාතසම්පදාඤ්ඤාණසම්පදාහෙදතො දුට්ඨා, ආනුභාවසම්පදාදීනං

තදවිනාභාවෙන තදන්තොගධක්තා. පරහිතපටිපත්ති පයොගාසයභෙදතො දුවිධා. තත්ථ පයොගතො ලාභසක්කාරාදිනිරපෙක්ඛවිත්තස්ස සබ්බදුක්ඛනියායානිකධම්මුපදෙසො, ආසයතො පටිවිරුද්ධෙසුපි නිච්චං හිතෙසිතා, ඤාණපරිපාකකාලාගමනාදිපරහිතපටිපත්ති ච, ආමිසපටිග්ගභණාදිනාපි අත්ථවරියා පරහිතපටිපත්ති භොතියෙව. තස්මා තෙසං විභාවනවසෙන පාළියං “අරහ”න්තිආදීනං පදානං ගභණං වෙදිතබ්බං.

තත්ථ “අරහ”න්ති ඉමිනා පදෙන පහානසම්පදාවසෙන භගවතො අත්තහිතසම්පත්ති විභාවිතා. “සම්මාසම්බුද්ධො, ලොකවිදු”ති ච ඉමෙහි පදෙහි ඤාණසම්පදාවසෙන. නනු ච “ලොකවිදු”ති ඉමිනාපි සම්මාසම්බුද්ධතා විභාවීයතීති? සච්චං විභාවීයති, අත්ථි පන විසෙසො, “සම්මාසම්බුද්ධො”ති ඉමිනා සබ්බඤ්ඤාඤාණානුභාවො විභාවිතො, “ලොකවිදු”ති පන ඉමිනා ආසයානුසයඤාණාදීනම්පි ආනුභාවො විභාවිතොති. “විජ්ජාවරණසම්පන්නො”ති ඉමිනා සබ්බාපි භගවතො අත්තහිතසම්පත්ති විභාවිතා. “සුගතො”ති පන ඉමිනා සමුදාගමතො පටියාය භගවතො අත්තහිතසම්පත්ති, පරහිතපටිපත්ති ච විභාවිතා. “අනුත්තරො පුරිසදම්මසාරථී සත්ථා දෙවමනුස්සාන”න්ති ඉමෙහි පදෙහි භගවතො පරහිතපටිපත්ති විභාවිතා. “බුද්ධො”ති ඉමිනා භගවතො අත්තහිතසම්පත්ති, පරහිතපටිපත්ති ච විභාවිතා. එවඤ්ච කත්වා “සම්මාසම්බුද්ධො”ති චත්වා “බුද්ධො”ති චචනං සමත්ථිතං භොති. තෙනෙවාහ “අත්තනාපි බුජ්ඣ අඤ්ඤෙපි සත්තෙ බොධෙසී”තිආදි. “භගවා”ති ච ඉමිනාපි සමුදාගමතො පටියාය භගවතො සබ්බා අත්තහිතසම්පත්ති, පරහිතපටිපත්ති ච විභාවිතා.

අපරො නයො – හෙතුඵලසත්තුපකාරවසෙන සඬ්ඛෙපතො තිවිධා බුද්ධගුණා. තත්ථ “අරහං සම්මාසම්බුද්ධො විජ්ජාවරණසම්පන්නො ලොකවිදු”ති ඉමෙහි පදෙහි ඵලසම්පත්තිවසෙන බුද්ධගුණා විභාවිතා. “අනුත්තරො පුරිසදම්මසාරථී සත්ථා දෙවමනුස්සාන”න්ති ඉමෙහි සත්තුපකාරවසෙන බුද්ධගුණා පකාසිතා. “බුද්ධො”ති ඉමිනා ඵලවසෙන, සත්තුපකාරවසෙන ච බුද්ධගුණා විභාවිතා. “සුගතො භගවා”ති පන ඉමෙහි පදෙහි හෙතුඵලසත්තුපකාරවසෙන බුද්ධගුණා විභාවිතාති වෙදිතබ්බං.

145. තස්සාති බුද්ධානුස්සතිකම්මට්ඨානිකස්ස යොගිතො. එවන්ති “තත්තායං නයො”තිආදිනා චුත්තස්පකාරෙන. තස්මීං සමයෙති බුද්ධගුණානුස්සරණසමයෙ. රාගපරියුට්ඨිතන්ති රාගෙන පරියුට්ඨිතං, පරියුට්ඨානස්පත්තෙහි රාගෙහි සහිතං විත්තං.

අරඤ්ඤමිච වොරෙහි තෙන පරියුට්ඨිතන්ති චුත්තං, තස්ස පරියුට්ඨානට්ඨානභාවතො,
 පරියුට්ඨිතරාගන්ති අත්ථො. යං වා රාගස්ස පරියුට්ඨානං, තං තංසහිතෙ චිත්තෙ උපවර්තන්ති
 දට්ඨබ්බං. එතස්මිං පක්ඛෙ රාගෙනාති රාගෙන හෙතුනාති අත්ථො. උජුගතමෙවාති පගෙව
 කායවච්ඡාදීනං අපනීතත්තා, චිත්තස්ස ච අනුජුභාවකරානං මායාදීනං අභාවතො,
 රාගාදිපරියුට්ඨානභාවෙන වා ඔනතිඋන්තතිවිරහතො උජුභාවමෙව කතං. අථ වා
 උජුගතමෙවාති කම්මට්ඨානස්ස වීථිං ඔතිණ්ණතාය ලීනුද්ධච්චවිගමනතො
 මජ්ඣිමසමථනිමිත්තපට්ඨපත්තියා උජුභාවමෙව ගතං. තථාගතං ආරබ්භාති තථාගතගුණෙ
 ආරම්මණං කත්වා.

ඉච්චස්සාති ඉති අස්ස. “සො භගවා ඉතිපි අරහ”න්තිආදිනා පුබ්බෙ චුත්තජ්ජකාරෙන
 බුද්ධගුණෙ අනුචිතක්කයතොති සම්බන්ධො. එවන්ති “නෙව තස්මිං සමයෙ”තිආදිනා
 චුත්තනයෙන. බුද්ධගුණපොණාති බුද්ධගුණනින්නා. “චිතක්කච්චාරා පවත්තන්ති”ති
 එතෙන බුද්ධගුණසඬබ්බාතං කම්මට්ඨානං චිතක්කාහතං, චිතක්කපරියාහතං, පුනස්පුනං
 අනුමජ්ජනඤ්ච කරොතීති දස්සෙති. පීති උජ්ජප්පතීති භාවනාවසෙන
 උපචාරජ්ඣානනිජ්ජාදිකා බලවතී පීති උජ්ජප්පතී. පීතිමනස්ස
 චුත්තජ්ජකාරපීතිසහිතචිත්තස්ස. කායචිත්තදරථාති කායචිත්තපස්සද්ධිතං පට්ඨකඬභුතා
 සුබ්බමාවත්ථා උද්ධච්චසහගතා කිලෙසා. පට්ඨපස්සම්භන්තීති සන්තිසිද්ධන්ති. අනුක්කමෙන
 එකක්ඛණෙති යදා බුද්ධගුණාරම්මණා භාවනා උපරුපරි විසෙසං ආවහන්තී පවත්තති, තදා
 නීවරණාති වික්ඛම්භිතානෙව හොන්ති, කිලෙසා සන්තිසින්නාව හොන්ති, සුච්චසදාති
 සද්ධාදීති ඉන්ද්‍රියාති හොන්ති, භාවනාය පගුණතාය චිතක්කච්චාරා සාතිසයං පටුකිච්චාව
 හොන්ති, බලවතී පීති උජ්ජප්පතී, පීතිපදට්ඨානා පස්සද්ධි සවිසෙසා ජායති, පස්සද්ධකායස්ස
 සමාධිපදට්ඨානං සුඛං ථීරතරං හුත්වා පවත්තති, සුඛෙන අනුබුභිතං චිත්තං කම්මට්ඨානෙ
 සම්මදෙව සමාධියති. එවං අනුක්කමෙන පුබ්බභාගෙ චිතක්කාදයො උපරුපරි
 පටුපටුතරභාවෙන පවත්තිත්වා භාවනාය මජ්ඣිමසමථපට්ඨපත්තියා ඉන්ද්‍රියානඤ්ච
 එකරසභාවෙන පටුතමාති හුත්වා එකක්ඛණෙ ක්කානඬිගාති උජ්ජප්පතී. යං සන්ධාය
 චුත්තං භගවතා –

“යස්මිං, මහානාම, සමයෙ අරියසාවකො තථාගතං අනුස්සරති, නෙවස්ස තස්මිං සමයෙ රාගපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති...පෙ.... සුඛිනො චිත්තං සමාධියතී”ති (අ. නි. 6.10).

කස්මා පනෙත්ථ ඤානං අප්පනාපත්තං න හොතීති ආහ “බුද්ධගුණානං පන ගම්භීරතායා”ති ආදි. ගම්භීරෙ හි ආරම්මණෙ ගම්භීරෙ උදකෙ පතිතනාවා විය සමථභාවනා පතිට්ඨං න ලභති, “ගම්භීරතායා”ති ච ඉමිනා සභාවධම්මතාපි සඬගහිතා. සභාවධම්මො හි ගම්භීරො න පඤ්ඤත්ති. නනු ච තප්පාපඤ්ඤත්තිවසෙන සභාවධම්මො ගස්හතීති? සච්චං ගස්හති පුඛිඛහාගෙ, භාවනාය පන වඬ්ඨමානාය පඤ්ඤත්තිං සමතික්කමිත්වා සභාවෙයෙව චිත්තං තිට්ඨති. නනු ච සභාවධම්මෙපි කත්ථවි අප්පනා සමිජ්ඣති දුතියාරුප්ප්ඣානාදීති? සච්චං සමිජ්ඣති, තඤ්ච ඛො එකප්පකාරෙ ආරම්මණෙ, ඉදං පන නානප්පකාරත්ති දස්සෙන්තො “නානප්පකාරගුණානුස්සරණාධිමුත්තතායා”ති ආහ. එවමිපි යථා නානප්පකාරෙසු කෙසාදිකොට්ඨාසෙසු මනසිකාරං පචත්තෙන්තස්ස එකස්මිංයෙව කොට්ඨාසෙ අප්පනාවසෙන භාවනා අවතිට්ඨති, එවමිධ කස්මා න හොතීති? විසමොයං උපඤ්ඤාසො. තත්ථ හි සතිපි කොට්ඨාසඛහුභාවෙ එකප්පකාරෙනෙව භාවනා චත්තති පටික්කුලාකාරස්සෙව ගහණතො, ඉධ පන නානප්පකාරෙන ගුණානං නානප්පකාරත්තා, න අයමෙකස්මිංයෙව ගුණෙ යාතුං සක්කොති භාවනාබලෙන පච්චක්ඛතො බුද්ධගුණෙසු උපට්ඨහන්තෙසු සද්ධාය බලවභාවතො. තෙනෙව හි “අධිමුත්තතායා”ති වුත්තං. යදි උපචාරප්පත්තං ඤානං හොති, කථං බුද්ධානුස්සතීති වුත්තන්ති ආහ “තදෙත”න්ති ආදි.

සඟාරවො හොති සප්පතිස්සො, සත්ථු ගුණසරීරස්ස පච්චක්ඛතො උපට්ඨහනතො. තතොයෙව සද්ධාවෙපුල්ලං අවෙච්චප්පසාදසදිසං සද්ධාමහත්තං. බුද්ධගුණානං අනුස්සරණවසෙන භාවනාය පචත්තත්තා සතිවෙපුල්ලං. තෙසං පරමගම්භීරතාය, නානප්පකාරතාය ච පඤ්ඤාවෙපුල්ලං. තෙසං උළාරපුඤ්ඤක්ඛේත්තතාය පුඤ්ඤවෙපුල්ලඤ්ච අධිගච්ඡති. පීතිපාමොප්පඛහුලො හොති පීතිසම්බොජ්ඣධිගට්ඨානීයත්තා බුද්ධානුස්සතියා. භයභෙරවසභො බුද්ධගුණාරම්මණාය සතියා භයභෙරවාහිභවනතො. තෙනාහ භගවා “අනුස්සරෙථ සම්බුද්ධං, භයං තුම්භාක තො සියා”ති (සං. නි. 1.249 ටොකං විසදිසං). දුක්ඛාධිවාසනසමත්ථො බුද්ධානුස්සතියා සරීරදුක්ඛස්ස පදුමපලාසෙ උදකස්ස විය විනිවට්ටනතො. සංවාසසඤ්ඤත්ති

සභවාසසඤ්ඤා. බුද්ධභූමිය. චිත්තං නමති බුද්ධගුණානං මහත්තභාවස්ස පච්චක්ඛතො උපට්ඨානතො. බුද්ධානුස්සතිභාවනාය සබ්බදා බුද්ධගුණානං චිත්තෙ විපරිවත්තනතො චුත්තං “සම්මුඛා සත්ථාරං පස්සතො වියා”ති. උත්තරි අප්පට්ච්ඡ්ඤාත්තොති ඉමාය භාවනාය උපරි තං අධිට්ඨානං කත්වා සච්චාති අප්පට්ච්ඡ්ඤාත්තො. සුගතිපරායණොති සුගතිසම්පරායො.

අප්පමාදන්ති අප්පමජ්ජනං සක්කච්චං අනුයොගං. කයිරාථාති කරෙය්‍ය. සුමෙධසොති සුන්දරපඤ්ඤො. එවං මහානුභාවායාති චුත්තප්පකාරෙන නිවරණවික්ඛම්භනාදිසමත්ථෙන සත්ථරි සගාරවභාවාදිහෙතුභූතෙන මහතා සාමත්ථියෙන සමන්තාගතාය.

2. ධම්මානුස්සතිකථාවණ්ණනා

146. ධම්මානුස්සතින්ති එත්ථ පදත්ථො, සභාවත්ථො ච ආදිතො චුත්තොයෙවාති තං අනාමසිත්වා භාවනාවිධානමෙව දස්සෙතුං “ධම්මානුස්සතිං භාවෙතුකාමෙනාපී”තිආදි ආරද්ධං. කස්මා පනෙත්ථ බුද්ධානුස්සතියං විය “අවෙච්චප්පසාදසමන්තාගතෙනා”ති න චුත්තං. නනු එතා පටිපාටියා ඡ අනුස්සතියො අරියසාවකානං වසෙන දෙසනං ආරුල්භාති? සච්චමෙතං, එවං සන්තෙපි “පරිසුද්ධසීලාදිගුණානං පුච්ඡ්ජනානම්පි ඉජ්ඤන්ති”ති දස්සනත්ථං “අවෙච්චප්පසාදසමන්තාගතෙනා”ති ඉධ න චුත්තං, අරියසාවකානං පන සුඛෙන ඉජ්ඤන්තිති. තථාපි පාළියං ආගතත්තා ච බුද්ධානුස්සතිනිද්දෙසෙ චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං, අයඤ්ච විචාරො පරතො ආගමීස්සතෙව.

147. පරියත්තිධම්මොපිති පි-සද්දෙන ලොකුත්තරධම්මං සම්පිණ්ඨෙති. ඉතරෙසුති සන්දිට්ඨිකාදිපදෙසු. ලොකුත්තරධම්මොවාති අවධාරණං නිප්පරියායෙන සන්දිට්ඨිකාදිඅත්ථං සන්ධාය චුත්තං, පරියායතො පනෙතෙ පරියත්තිධම්මෙපි සම්භවත්තෙව. තථා හි පරියත්තිධම්මො බහුස්සුතෙන ආගතාගමෙන පරමෙන සනිනෙපක්කෙන සමන්තාගතෙන පඤ්ඤවතා ආදිකල්‍යාණතාදිවිසෙසතො සයං දට්ඨබ්බොති සන්දිට්ඨිකො. ආචරියපයිරුපාසනාය විනා න ලබ්භාති වෙ? ලොකුත්තරධම්මෙපි සමානෙ කල්‍යාණමිත්තසන්තිස්සයෙනෙව සිජ්ඤනතො, තථා සත්ථුසන්දස්සනෙපි. “සන්දිට්ඨියා ජයති”ති අයං පනත්ථො තිත්ථියනිම්මද්දෙනෙ නිප්පරියායතොව ලබ්භති, කිලෙසජයෙ පරියායතො පරම්පරාහෙතුභාවතො. “සන්දිට්ඨං අරහති”ති අයම්පි අත්ථො ලබ්භතෙව,

සබ්බසො සංකිලෙසධම්මානං පහානං, වොදානධම්මානං පරිබුහනඤ්ච උද්දිස්ස පවත්තත්තා. අයඤ්ච අත්ථො “යෙ ඛො ත්වං, ගොතමී, ධම්මෙ ජානෙය්‍යාසී, ඉමෙ ධම්මා සරාගාය සංවත්තන්ති නො විරාගාය, සඤ්ඤොගාය සංවත්තන්ති නො විසඤ්ඤොගාය, සඋපාදානාය සංවත්තන්ති නො අනුපාදානාය. එකංසෙන, ගොතමී, ධාරෙය්‍යාසී ‘නෙසො ධම්මො, නෙසො විනයො, නෙතං සත්ථුසාසන’”න්ති (චූළව. 406; අ. නි. 8.53), “ධම්මාපි වො, භික්ඛවෙ, පහාතඛිඛා, පගෙව අධම්මා”ති (ම. නි. 1.240) ව එවමාදීහි සුත්තපදෙහි විභාවෙනඛිඛො. අකාලිකාධිගමුපායනාය අකාලිකො. විජ්ජමානතාපරිසුද්ධතාහි එහිපස්සවිධිං අරහතීති එහිපස්සිකො. තතො එව වට්ටදුක්ඛනිත්ථරණත්ථිකෙහි අත්තනො විත්තෙ උපනායනං, විත්තස්ස වා තත්ථ උපනායනං අරහතීති ඔපනෙය්‍යිකො. විමුත්තායතනසීසෙ යත්වා පරිවයෙන සම්මදෙව අත්ථවෙදං, ධම්මවෙදඤ්ච ලහන්තෙහි පච්චත්තං වෙදිතඛිඛො විඤ්ඤුහීති. එවං සන්දිට්ඨිකාදිපදෙසු පරියත්තිධම්මමපි පක්ඛිපිත්වා මනසිකාරො යුජ්ජතෙව.

සාති ගාථා. සමන්තභද්‍රකත්තාති සබ්බභාගෙහි සුන්දරත්තා. ධම්මස්සාති සාසනධම්මස්ස. කිඤ්චාපි අවයවවිනිමුත්තො සමුදායො නාම පරමත්ථතො කොචි නත්ථි, යෙසු පන අවයවෙසු සමුදායරූපෙන අවෙක්ඛිතෙසු “ගාථා”ති සමඤ්ඤා, තං තතො හින්තං විය කත්වා සංසාම්චොභාරං ආරොපෙත්වා දස්සෙත්තො “පයමෙන පාදෙන ආදිකල්‍යාණා”ති ආදිමාභ. “එකානුසන්ධික”න්ති ඉදං නාතිඛහ්‍රවිභාගං යථානුසන්ධිතා එකානුසන්ධිකං සන්ධාය චුත්තං, ඉතරස්ස පන තෙනෙව දෙසෙතඛිඛධම්මවිභාගෙන ආදිමජ්ඣපරියොසානභාගා ලඛිහන්තීති. නිදානෙනාති කාලදෙසදෙසකපරිසාදිඅපදිසනලක්ඛණෙන නිදානගන්ථෙත. නිගමනෙනාති “ඉදමචොවා”ති ආදිකෙන (සං. නි. 1.249), “ඉති යං තං චුත්තං, ඉදමෙනං පටිච්ච චුත්ත”න්ති (අ. නි. 10.27) වා යථාචුත්තත්ථනිගමනෙන.

අයං කථා විසෙසතො සුත්තපිටකසංවණ්ණනාති කත්වා සුත්තපිටකවසෙන ධම්මස්ස ආදිකල්‍යාණාදිකං දස්සෙත්වා ඉදාහි සුත්තපිටකවිනයපිටකානං වසෙන තං දස්සෙතුං “සනිදානසඋජ්ජත්තිකත්තා”ති ආදි චුත්තං. තත්ථ සනිදානසඋජ්ජත්තිකත්තාති යථාචුත්තනිදානෙන සනිදානතාය, සඅට්ඨුජ්ජත්තිකතාය ව. වෙනෙය්‍යානං අනුරූපතොති සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියා, ධම්මදෙසනාය ව තංතංසික්ඛාපදභාවෙන පඤ්ඤාපියමානස්ස වෙනෙය්‍යාජ්ඣාසයානුරූපං පවත්තියමානස්ස අනුරූපතො. අත්ථස්සාති දෙසියමානස්ස ව

සීලාදිඅත්ථස්ස. ‘‘තං කිස්ස හෙතු (සං. නි. 1.249)? සෙය්‍යාථාපි, හික්ඛවෙ’’ තිආදිනා (සං. නි. 3.95) තත්ථ තත්ථ හෙතුපමාගහණෙන හෙතුදාහරණසුත්තතො.

එවං සුත්තවිනයවසෙන පරියත්තිධම්මස්ස ආදිමජ්ඣපරියොසානකල්‍යාණතං දස්සෙත්වා ඉදානි තිණි පිටකානි එකජ්ඣං ගහෙත්වා තං දස්සතුං ‘‘සකලොපී’’ තිආදි වුත්තං. තත්ථ සාසනධම්මොති –

‘‘සබ්බපාපස්ස අකරණං, කුසලස්ස උපසම්පදා;
සචිත්තපරියොදපනං, එතං බුද්ධාන සාසන’’න්ති. (ධ. ප. 183; දී. නි. 2.90) –

එවං වුත්තස්ස සත්ථුසාසනස්ස පකාසකො පරියත්තිධම්මො. සීලෙන ආදිකල්‍යාණො සීලමූලකත්තා සාසනස්ස. සමථාදිහි මජ්ඣකල්‍යාණො තෙසං සාසනසම්පත්තියා වෙමජ්ඣභාවතො. නිබ්බානෙන පරියොසානකල්‍යාණො තදධිගමතො උත්තරිකරණියාභාවතො. සාසනෙ සම්මාපටිපත්ති නාම පඤ්ඤාය හොති, තස්සා ච සීලං, සමාධි ච මූලන්ති ආහ ‘‘සීලසමාධිහි ආදිකල්‍යාණො’’ති. පඤ්ඤා පන අනුබොධපටිවෙධවසෙන දුච්ඛානි තදුභයමපි ගණ්හන්තො ‘‘චිපස්සනාමග්ගෙහි මජ්ඣකල්‍යාණො’’ති ආහ. තස්ස නිජ්චත්ති ඵලං, කිච්චං නිබ්බානසච්ඡිකිරියා, තතො පරං කත්තබ්බං නත්ථීති දස්සෙත්තො ආහ ‘‘ඵලනිබ්බානෙහි පරියොසානකල්‍යාණො’’ති. ඵලග්ගහණෙන චා සඋපාදිසෙසනිබ්බානමාහ, ඉතරෙන ඉතරං, තදුභයඤ්ච සාසනසම්පත්තියා ඔසානන්ති ආහ ‘‘ඵලනිබ්බානෙහි පරියොසානකල්‍යාණො’’ති.

බුද්ධස්ස සුබොධිතා සම්මාසම්බුද්ධතා, තාය ආදිකල්‍යාණො තප්පභවත්තා. සබ්බසො සංකිලෙසප්පහානං වොදානං, පාරිපුරි ච ධම්මසුධම්මතා, තාය මජ්ඣකල්‍යාණො තංසරීරත්තා. සත්ථාරා යථානුසිට්ඨං තථා පටිපත්ති සඬ්ඝසුඤ්චපටිපත්ති, තාය පරියොසානකල්‍යාණො, තාය සාසනස්ස ලොකෙ සුඤ්චපතිට්ඨිතභාවතො. තන්ති සාසනධම්මං. තථත්තායාති යථත්තාය භගවතා ධම්මො දෙසිතො, තථත්තාය තථභාවාය. සො පන අහිසම්බොධි පච්චෙකබොධි සාවකබොධිති තිවිධො, ඉතො අඤ්ඤා ආදි නිබ්බානාධිගමස්ස අභාවතො. තත්ථ සබ්බගුණෙහි අග්ගභාවතො, ඉතරබොධිද්වයමූලතාය ච පඨමාය බොධියා ආදිකල්‍යාණතා, ගුණෙහි වෙමජ්ඣභාවතො දුතියාය

මජ්ඣිමනිකායා, තද්දුහයාවරතය, තදොසානතය ව සාසනධම්මස්ස තතියාය පරියොසානකලායානා වුත්තා.

එසොති සාසනධම්මො. නීවරණවික්ඛම්භනතොති විමුත්තයතනසීසෙ යත්වා සද්ධම්මං සුණන්තස්ස නීවරණානං වික්ඛම්භනසම්භවතො. වුත්තං හෙතං -

“යථා යථාවුසො, භික්ඛුනො සත්ථා වා ධම්මං දෙසෙති, අඤ්ඤතරො වා ගරුට්ඨානියො සබ්බමචාරී, තථා තථා සො තත්ථ ලහති අත්ථවෙදං ලහති ධම්මවෙද”න්ති (අ. නි. 5.26).

“යස්මිං, භික්ඛවෙ, සමයෙ අරියසාවකො ඔහිතසොතො ධම්මං සුණාති, පඤ්චස්ස නීවරණානි තස්මිං සමයෙ පහීනානි හොන්ති”ති (සං. නි. 5.219) -

ව ආදි. සමථවිපස්සනාසුඛාවහනතොති සමථසුඛස්ස ව විපස්සනාසුඛස්ස ව සම්පාදනතො. වුත්තම්පි වෙතං -

“සො විච්චිවෙව කාමෙහි විච්චිව අකුසලෙහි ධම්මෙහි සවිතක්කං සච්චාරං විවෙකජං පිතිසුඛ”න්තිආදි (දී. නි. 1.279; ම. නි. 2.138).

තථා -

“යතො යතො සම්මසති, ඛන්ධානං උදයබ්බයං;
ලහති පිතිපාමොජ්ජං, අමතං තං විජානතං;
අමානුසී රතී හොති, සම්මා ධම්මං විපස්සතො”ති ව. (ධ. ප. 374, 373);

තථාපට්ඨන්තොති යථා සමථවිපස්සනාසුඛං ආවහති, යථා වා සත්ථාරා අනුසීට්ඨං, තථා පට්ඨන්තො සාසනධම්මො. තාදිභාවාවහනතොති ඡළඬිගුපෙක්ඛාවසෙන ඉට්ඨාදීසු තාදිභාවස්ස ලොකධම්මෙහි අනුපලෙපස්ස ආවහනතො. එස හගවා වුත්තනසෙන තිව්ධකලායානං ධම්මං දෙසෙන්තො යං සාසනබ්බමචරියං, මග්ගබ්බමචරියඤ්ච පකාසෙති, තං යථානුරූපං අත්ථසම්පත්තියා සාත්ථං, බ්‍යඤ්ජනසම්පත්තියා සබ්‍යඤ්ජනන්ති යොජනා.

තත්ථ අවිසෙසෙන තිස්සො සික්ඛා, සකලො ව තන්තිධම්මො සාසනබ්බමචරියං. යං සන්ධාය වුත්තං “කතමෙසානං බො, හන්තෙ, බුද්ධානං හගවන්තානං බ්බමචරියං

නවීර්විකිකං අහොසී” තිආදි (පාරා. 18). සබ්බසක්ඛානං මණ්ඩභූතසික්ඛත්තයසඬගහිතො අරියමග්ගො මග්ගඛුන්මවරියං. යං සන්ධාය චුත්තං “බිණ්ණා ජාති, චුසිතං ඛුන්මවරියං, කතං කරණිය” න්ති (මහාව. 23; සං. නි. 5.186). යථානුරූපන්ති යථාරහං. සික්ඛත්තයසඬගහං හි සාසනඛුන්මවරියං අත්ථසම්පත්තියා සාත්ථං. මග්ගඛුන්මවරියෙ චත්තබ්බමෙව නත්ථී. අත්ථසම්පත්තියාති සම්පන්නත්ථතාය. සම්පත්තීඅත්ථො හි ඉධ සහ-සද්දො. ඉතරං පන යථාචුත්තෙනත්ථෙත සාත්ථං, සබ්බසක්ඛානං. යෙ පනෙත්ථ “චචනසභාවං සාත්ථං, අත්ථසභාවං සබ්බසක්ඛානං” න්ති විහජිත්වා වදන්ති, තං න සුන්දරං, තථා විහත්තස්ස පරියත්තිධම්මස්ස අභාවතො. සද්දත්ථා හි අහින්තරූපා විය හුත්වා විනියොගං ගච්ඡන්ති. තථා හි තෙසං ලොකියාමිස්සිභාවං පටිජානන්ති. සතිපි වා හෙදෙ “සබ්බසක්ඛානං” න්ති එත්ථ යදි තුල්යයොගො අධිජ්ජෙතො “සපුත්තො ආගතො” තිආදීසු විය, එවං සති “අත්ථපටිසරණා, හික්ඛවෙ, හොථ, මා බ්බසක්ඛානපටිසරණා” ති අත්ථජ්ජධානවාදො බාධිතො සියා, අථ විජ්ජමානතාමත්තං “සලොමකො සපක්ඛකො” තිආදීසු විය බ්බසක්ඛානසම්පත්ති අග්ගහිතා සියා. තස්මා අට්ඨකථායං චුත්තනෙයෙනෙව අත්ථො ගහෙතබ්බො.

සාත්ථං සබ්බසක්ඛානන්ති එත්ථ නෙත්තිනෙයෙනාපි අත්ථං දස්සෙතුං “සඬකාසන...පෙ.... සබ්බසක්ඛානං” න්ති චුත්තං. තත්ථ යදිපි නෙත්තියං බ්බසක්ඛානමුඛෙන බ්බසක්ඛානත්ථග්ගහණං හොතිති “අක්ඛරං පද” න්තිආදිනා (නෙත්ති. 4 ද්වාදසපද) බ්බසක්ඛානපදානි පයමං උද්දිට්ඨානි, ඉධ පන පාළියං “සාත්ථං සබ්බසක්ඛානං” න්ති ආගතත්තා අත්ථපදානියෙව පයමං දස්සෙතුං “සඬකාසනපකාසනා” තිආදි චුත්තං. තත්ථ සඬබ්බෙපතො කාසනං දීපනං සඬකාසනං “මඤ්ඤමානො හික්ඛු බද්ධො මාරස්ස, අමඤ්ඤමානො මුත්තො” තිආදීසු (සං. නි. 3.64) විය. තත්තකෙන හි තෙන හික්ඛුනා පටිච්චිදං. තෙනාහ “අඤ්ඤාතං හගවා” තිආදි. පයමං කාසනං පකාසනං. ආදිකම්මස්මිං හි අයං පසද්දො “පඤ්ඤපෙති පට්ඨපෙති” තිආදීසු (සං. නි. 2.20) විය. තික්ඛිත්තිදියාපෙක්ඛං වෙතං පදද්වයං උද්දෙසභාවතො. තික්ඛිත්තිදියො හි සඬබ්බෙපතො පයමඤ්ඤ චුත්තමත්ථං පටිපජ්ජති. සංඛිත්තස්ස විත්ථාරවචනං, සකිං චුත්තස්ස පුන වචනඤ්ඤ විචරණවිභජනානි. යථා “කුසලා ධම්මා” ති සඬබ්බෙපතො සකිංයෙව ච චුත්තස්ස අත්ථස්ස “කතමෙ ධම්මා කුසලා? යස්මිං සමයෙ කාමාවචරං කුසලං විත්ත” න්තිආදිනා (ධ. ස. 1) විත්ථාරතො විචරණවසෙන, විභජනවසෙන ච පුන වචනං. මජ්ඣිමිත්තිදියාපෙක්ඛමෙතං පදද්වයං නිද්දෙසභාවතො. විචටස්ස විත්ථාරතරාහිධානං,

විභක්තස්ස ච පකාරෙහි ඤාපනං වෙනෙය්‍යානං වික්තපරිතොසනං

උත්තානීකරණපඤ්ඤාපනානි. යථා “එස්සො හොති” තිආදිනා (ධ. ස. 2) විචච්චිභක්තස්ස අත්ථස්ස “කතමො තස්මිං සමයෙ එස්සො? යො තස්මිං සමයෙ එස්සො චුසනා සම්චුසනා” තිආදිනා (ධ. ස. 2) උත්තානීකරියා, පඤ්ඤාපනා ච. මුදිනදියාපෙක්ඛමෙනං පදද්වයං පටිනිද්දෙසභාවතො.

“පඤ්ඤාපනපට්ඨපනවිචරණවිභජනඋත්තානීකරණපකාසනඅත්ථපදසමායොගතො” තිපි පාඨො.

කථං පනායං පාඨවිකප්පො ජාතොති? චුච්චතෙ – නෙත්තිපාළියං ආගතනෙයෙන පුරිමපාඨො. තත්ථ හි –

“සඬිකාසනා පකාසනා,
විචරණා විභජනුත්තානීකම්මපඤ්ඤත්ති;
එතෙහි ඡහි පදෙහි,
අත්ථො කම්මඤ්ච නිද්දිට්ඨ” ති. (නෙත්ති. 4 ද්වාදසපද) –

දෙසනාභාරයොජනාය ච එතස්සෙවත්ථස්ස “සඬිකාසනා පකාසනා” තිආදිනා ආගතං. පවිඡ්මො පන “පඤ්ඤපෙති පට්ඨපෙති විචරති විභජති උත්තානීකරොති ‘පස්සථා’ ති වාහා” ති (සං. නි. 2.20) සුත්තෙ ආගතනෙයෙන ඛාඤ්ජනමත්තකතො. එවඤ්ච නෙසං ද්විත්තං පාඨානං විසෙසො, න අත්ථතො. තථා හි සඬිබෙපතො “පය්මං ඤාපනං පඤ්ඤාපනං, පය්මමෙව ය්පනං පට්ඨපන” ති ඉමානි පදානි සඬිකාසනපකාසනපදෙහි අත්ථතො අවිසිට්ඨානි. යඤ්ච පුරිමපාඨෙ ඡට්ඨං පදං “පකාරතො ඤාපන” ති පඤ්ඤාපනං චුත්තං, තං දුතියපාඨෙ පකාසනපදෙන “නිබ්බිසෙසං පකාරතො කාසන” ති කත්වා. යස්මා ඤාපනකාසනානි අත්ථාවභාසනසභාවතාය අභින්නානි, සබ්බෙසඤ්ච වෙනෙය්‍යානං වික්තස්ස තොසනං, බුද්ධියා ච නිසානං යථාවතො වත්ථුසභාවාවභාසනෙ ජායතීති. එවං අත්ථපදරූපත්තා පරියත්තිඅත්ථස්ස යථාචුත්තඡඅත්ථපදසමායොගතො සාත්ථං සාසනං.

අක්ඛරපදඛාඤ්ජනාකාරනිරුත්තිනිද්දෙසසම්පත්තියානි එත්ථ උච්චාරණවෙලායං අපරියොසිතෙ පදෙ වණ්ණො අක්ඛරං. “එකක්ඛරං පදං අක්ඛර” ති එකෙ “ආ එවං කිර ත” තිආදීසු ආ-කාරාදයො විය. “විසුද්ධකරණානං මනසා දෙසනාවාචාය අක්ඛරණතො අක්ඛර” ති අඤ්ඤෙ. විභක්තියත්තං අත්ථඤාපනතො පදං. සබ්බෙපතො චුත්තං පදාභිනිතං

අත්ථං ඛාසද්දෙවනි ඛාසද්දෙනං, වාකායං. “කිරියාපදං අඛාසකාරකවිසෙසනායුත්තං වාකාය”න්ති හි වදන්ති. පකාරතො වාකායවිභාගො ආකාරො. ආකාරාහිනිතං නිබ්බවනං නිරුත්ති. නිබ්බවනවිත්ථාරො නිස්සෙසුපදෙසතො නිද්දෙසො. එතෙසං අක්ඛරාදීනං ඛාසද්දෙනපදානං සම්පත්තියා සම්පන්නතාය සඛාසද්දෙනං.

තත්‍රායමස්ස අත්ථපදසමායොගො, ඛාසද්දෙනසම්පත්ති ව – අක්ඛරෙහි සඬකාසෙති, පදෙහි පකාසෙති, ඛාසද්දෙනෙහි විවරති, ආකාරෙහි විභජති, නිරුත්තීහි උත්තානිකරොති, නිද්දෙසෙහි පඤ්ඤපෙති, තථා අක්ඛරෙහි උග්ගොටත්ථා පදෙහි විනෙති උග්ගොටිකඤ්ඤං, ඛාසද්දෙනෙහි විපඤ්ඤවත්ථා ආකාරෙහි විනෙති විපඤ්ඤිකඤ්ඤං, නිරුත්තීහි නෙත්ථා නිද්දෙසෙහි විනෙති නෙයායං. එවඤ්ඤායං ධම්මො උග්ගොටියමානො උග්ගොටිකඤ්ඤං විනෙති, විපඤ්ඤියමානො විපඤ්ඤිකඤ්ඤං, නියාමානො නෙයායං. තත්ථ උග්ගොටනා ආදී, විපඤ්ඤනා මජ්ඣෙ, නයනමන්තෙ. එවං තීසු කාලෙසු තිධා දෙසිතො දොසත්තයවිධමනො ගුණත්තයාවහො තිවිධවෙනෙයාවිනයනොති. එවමපි තිවිධකල්‍යාණොයං ධම්මො අත්ථඛාසද්දෙනපාරිපුරියා “සාත්ථො සඛාසද්දෙනො”ති වෙදිතබ්බො “පරිපුණ්ණො, පරිපුද්ධො”ති ව.

අත්ථගම්භීරතානිආදීසු අත්ථො නාම තන්තිඅත්ථො. ධම්මො තන්ති. පටිච්චෙධො තන්තියා, තන්තිඅත්ථස්ස ව යථාභුතාවබ්බොධො. දෙසනා මනසා වචන්ථාපිතාය තන්තියා දෙසනා. තෙ පනෙතෙ අත්ථාදයො යස්මා සසාදීහි විය මහාසමුද්දො මන්දබුද්ධීහි දුක්ඛොගාහා, අලබ්භනෙයාපතිට්ඨා ව, තස්මා ගම්භීරා. අථ වා අත්ථො නාම හෙතුඵලං. ධම්මො හෙතු. දෙසනා පඤ්ඤත්ති, යථාධම්මං ධම්මාහිලාපො, අනුලොමපටිලොමසඬබ්බෙපවිත්ථාරාදීවසෙන වා කථනං. පටිච්චෙධො අහිසමයො, අත්ථානුරූපං ධම්මෙසු, ධම්මානුරූපං අත්ථෙසු, පඤ්ඤත්තිපථානුරූපං පඤ්ඤත්තීසු අවබ්බොධො, තෙසං තෙසං වා ධම්මානං පටිච්චිකම්මනබ්බො සලක්ඛණසඬබ්බාතො අවිපරිතසභාවො. තෙපි වෙනෙ අත්ථාදයො යස්මා අනුපවිතකුසලසම්භාරෙහි දුප්පඤ්ඤෙහි සසාදීහි විය මහාසමුද්දො දුක්ඛොගාහා, අලබ්භනෙයාපතිට්ඨා ව, තස්මා ගම්භීරා. තෙසු පටිච්චෙධස්සාපි අත්ථසන්තිස්සිතත්තා චුත්තං “අත්ථගම්භීරතාපටිච්චෙධගම්භීරතාහි සාත්ථ”න්ති අත්ථගුණදීපනතො. තාසං ධම්මදෙසනානං ඛාසද්දෙනසන්තිස්සිතත්තා චුත්තං “ධම්මගම්භීරතාදෙසනාගම්භීරතාහි සඛාසද්දෙන”න්ති තාසං ඛාසද්දෙනසම්පත්තීදීපනතො.

අත්වෙසු පහෙදගතං ඤාණං අත්වපට්ඨසම්භිදා. අත්වධම්මනිරුත්තිපට්ඨසම්භිදාසු පහෙදගතං ඤාණං පටිභානපට්ඨසම්භිදාති ඉමිස්සාපි පට්ඨසම්භිදාය අත්වච්ඡයත්තා ආහ “අත්වපට්ඨානපට්ඨසම්භිදාවිසයතො සාත්ථ”න්ති, අත්වසම්පත්තියා අසති තදභාවතො. ධම්මොති තන්ති. නිරුත්තීති තන්තිපදානං නිද්ධාරෙත්වා වචනං. තත්ථ පහෙදගතාති ඤාණාති ධම්මනිරුත්තිපට්ඨසම්භිදාති ආහ “ධම්මනිරුත්තිපට්ඨසම්භිදාවිසයතො සබ්බාසුච්ඡන්ති, අසති බ්බාසුච්ඡන්තියා තදභාවතො. පරික්ඛකජනප්පසාදකන්ති එත්ථ ඉති-සද්දො හෙතුඅත්ථො. යස්මා පරික්ඛකජනානං කිංකුසලගවෙසීනං පසාදාවහං, තස්මා සාත්ථං. අත්වසම්පන්නන්ති එලෙන හෙතුතො අනුමානං නදීපුරෙන විය උපරි වුට්ඨිප්පවත්තියා. සාත්ථකතා පනස්ස පණ්ඩිතවෙදනීයතාය, සා පරමගම්භීරසණ්ඨසුබ්බමභාවතො වෙදිතබ්බා. වුත්තඤ්ඤතං “ගම්භීරො දුද්දසො” තිආදි (මභාව. 8). ලොකීයජනප්පසාදකන්ති සබ්බාසුච්ඡන්ති යස්මා ලොකීයජනස්ස පසාදාවහං, තස්මා සබ්බාසුච්ඡන්තං. ලොකීයජනො හි බ්බාසුච්ඡන්තියා තුස්සති, ඉධාපි එලෙන හෙතුතො අනුමානං. සබ්බාසුච්ඡන්තා පනස්ස සද්ධෙය්‍යතාය, සා ආදිකල්‍යාණාදිභාවතො වෙදිතබ්බා.

අථ වා පණ්ඩිතවෙදනීයතො සාත්ථ”න්ති පඤ්ඤාපදට්ඨානතාය අත්වසම්පන්නතං ආහ, තතො පරික්ඛකජනප්පසාදකං. සද්ධෙය්‍යතො සබ්බාසුච්ඡන්ති සද්ධාපදට්ඨානතාය බ්බාසුච්ඡන්තියා, තතො ලොකීයජනප්පසාදකන්ති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. ගම්භීරාධිප්පායතො සාත්ථන්ති අධිප්පායතො අගාධාපාරතාය අත්වසම්පන්නං අඤ්ඤටා තදභාවතො. උත්තානපදතො සබ්බාසුච්ඡන්ති සුබ්බාසුච්ඡන්තියා බ්බාසුච්ඡන්තියා, පරමගම්භීරස්සපි අත්වස්ස වෙනෙය්‍යානං සුච්ඤ්ඤායාභාවාපාදනතො. සබ්බොපෙස පඨමස්ස අත්වද්වයස්ස පහෙදො දට්ඨබ්බො, තථා වෙච තත්ථ තත්ථ සංවණ්ණිතං. තථා හෙත්ථ විකප්පස්ස, සමුච්චයස්ස වා අග්ගහණං. උපනෙතබ්බස්සාති පක්ඛිපිතබ්බස්ස වොදානත්ථස්ස අවුත්තස්ස අභාවතො. සකලපරිපුණ්ණභාවනාති සබ්බභාගෙහි පරිපුණ්ණතාය. අපනෙතබ්බස්සාති සංකිලෙසධම්මස්ස.

පට්ඨසම්පන්නතාති සීලවිසුද්ධියාදිසම්මාපට්ඨසම්පන්නතා, තන්තිමිත්තං. අධිගමබ්බත්තීතොති සච්චපට්ඨවෙධෙන අධිගමවෙය්‍යත්තියසබ්බභාවතො සාත්ථං කපිලවතාදි විය තුච්ඡං නිරත්ථකං අහුත්වා අත්වසම්පන්නන්ති කත්වා. පරියත්තියාති පරියත්තිධම්මපරිචයෙන.

ආගමඛ්‍යත්තීතොති දුරක්ඛාතධම්මෙසු පරිවයං කරොන්තස්ස විය සම්මොහං අජනෙත්වා
 බාහුසච්චවෙය්‍යත්තියසබ්භාවතො සබ්‍යඤ්චනං. බ්‍යඤ්ජනසම්පත්තියා හි සති
 ආගමඛ්‍යත්තීති. සීලාදිපඤ්චධම්මක්ඛන්ධයුත්තතොති සීලාදීහි පඤ්චහි ධම්මකොට්ඨාසෙහි
 අචිරහිත්තා. කෙවලපරිපුණ්ණං අනවසෙසෙන සමන්තතො පුණ්ණං පුරිතං.
 නිරුපක්කිලෙසතොති දිට්ඨිමානාදිඋපක්කිලෙසාභාවතො. නිත්ථරණත්ථායාති
 වට්ටදුක්ඛතො නිස්සරණාය. ලොකාමිසනිරපෙක්ඛතොති කථඤ්චිපි තණ්හාසන්තිස්සයස්ස
 අනිස්සයනතො.

එවං ආදිකල්‍යාණතාදිඅපදෙසෙන සත්ථු පුරිමවෙසාරජ්ජද්වයවසෙන ධම්මස්ස
 ස්වාක්ඛාතතං විභාවෙත්වා ඉදානි පච්ඡිමවෙසාරජ්ජද්වයවසෙනාපි තං දස්සෙතුං
 “අත්ථවිපල්ලාසාභාවතො වා සුට්ඨු අක්ඛාතොති ස්වාක්ඛාතො”ති වත්ථා තමත්ථං
 බ්‍යතිරෙකමුඛෙන විභාවෙත්තො “යථා හී”තිආදිමාහ. තත්ථ විපල්ලාසමාපජ්ජතීති තෙසං
 ධම්මෙ “අන්තරාසිකා”ති වුත්තධම්මානං විපාකාදීනං අන්තරාසිකත්තාභාවතො එකංසෙන
 අපායුපපත්තිහෙතුතාය අභාවතො. නිය්‍යානිකත්තාභාවතොති අතම්මයතාභාවතො,
 සංසාරතො ච නිය්‍යානිකාති වුත්තධම්මානං
 එකච්චයඤ්ඤකිරියාපකතිපුරිසන්තරඤ්ඤාණාදීනං තතො නිය්‍යානිකත්තාභාවතො විපරිතො
 එව හොති. තෙනාති අත්ථස්ස විපල්ලාසාපජ්ජනෙන. තෙ අඤ්ඤතිත්ථියා.
 තථාභාවානතික්කමනතොති කම්මන්තරායාදීනං පඤ්චන්තං අන්තරාසිකභාවස්ස
 අරියමග්ගධම්මානං නිය්‍යානිකභාවස්ස කදාවිපි අනතිවත්තනතො.

නිබ්බානානුරූපාය පටිපත්තියාති අධිගන්තබ්බස්ස සබ්බසඬ්ඛතවිනිස්සටස්ස
 නිබ්බානස්ස අනුරූපාය සබ්බසඬ්ඛාරනිස්සරණුපායභූතාය සපුබ්බභාගාය සම්මාපටිපත්තියා
 අක්ඛාතත්තාති යොජනා. පටිපදානුරූපස්සාති සබ්බදුක්ඛනිය්‍යානිකභූතා
 ආරම්මණකරණමත්තෙනාපි කිලෙසෙහි අනාමසනීයා යාදිසී පටිපදා, තදනුරූපස්ස.
 සුපඤ්ඤත්තාති සීලාදික්ඛන්ධත්තයසඬ්ඛහිතා සම්මාදිට්ඨිආදිජ්ජපහෙදා මිච්ඡාදිට්ඨිආදීනං
 පභාසිකභාවෙන සුට්ඨු සම්මදෙව විහිතා. සංසන්දනී කිලෙසමලවිසුද්ධිතාය සමෙති. එවං
 මග්ගනිබ්බානානං පටිපදාපටිපජ්ජනීයභාවෙහි අඤ්ඤමඤ්ඤානුරූපතාය ස්වාක්ඛාතතං
 දස්සෙත්වා ඉදානි තිවිධස්සාපි ලොකුත්තරධම්මස්ස පච්චෙකං ස්වාක්ඛාතතං දස්සෙතුං
 “අරියමග්ගො වෙත්ථා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ අන්තද්වයන්ති සස්සතුච්ඡෙදං,

කාමසුඛඅත්තකිලමථානුයොගං, ලීනුද්ධවචං, පතිට්ඨානායුහනන්ති ඵලං පහෙදං අත්තද්වයං.
 අනුපගම්මාති අනුපගන්ත්වා, අනුපගමනහෙතු වා. පටිපස්සද්ධකිලෙසානීති සුට්ඨ
 වූපසන්තකිලෙසානි, පටිපස්සද්ධිප්පභානවසෙන සම්මදෙව පහීනදොසානි.
 සස්සතාදිසභාවවසෙනාති “සස්සතඤ්ච වො, භික්ඛවෙ, ධම්මං දෙසෙස්සාමි අමතඤ්ච
 තාණඤ්ච ලෙණඤ්චා” තිආදිනා තෙසු තෙසු සුත්තෙසු සස්සතාදිභාවකිත්තනවසෙන.

148. “රාගාදීනං අභාවං කරොන්තෙන අරියපුත්තලෙන සාමං දට්ඨබ්බො” ති ඉම්නා
 “අරියමග්ගෙන මම රාගාදයො පහීනා” ති සයං අත්තනා අනඤ්ඤතෙයොන දට්ඨබ්බොති
 සන්දිට්ඨි, සන්දිට්ඨි ඵල සන්දිට්ඨිකො.

තෙන තෙන අරියසාවකෙන පරසද්ධාය පරස්ස සද්දහනෙන පරතෙයොන ගන්තබ්බතං
 හිත්වා ඤාපෙතබ්බතං පභාය පච්චවෙක්ඛණඤාණෙන කරණභූතෙන. පසත්ථා දිට්ඨි
 සන්දිට්ඨි යථා සම්බොජ්ඣසිගො. අරියමග්ගො අත්තනා සම්පයුත්තාය සන්දිට්ඨියා
 කිලෙසෙ ජයති, අරියඵලං තාය ඵල අත්තනො කාරණභූතාය, නිබ්බානං ආරම්මණකරණෙන
 අත්තනො විසයිභූතාය සන්දිට්ඨියා කිලෙසෙ ජයතිති යොජනා.

භාවනාහිසමයවසෙන මග්ගධම්මො. සච්ඡිකිරියාහිසමයවසෙන නිබ්බානධම්මො. ඵලම්පි
 හෙට්ඨිමං සකදාගාමිවිපස්සනාදීනං පච්චයභාවෙන උපරි මග්ගාධිගමස්ස උපනිස්සයභාවතො
 පරියායතො “දිස්සමානො වට්ටභයං නිවත්තෙති” ති වත්තබ්බතං ලහති.

149. නාස්ස කාලොති නාස්ස ආගමෙතබ්බො කාලො අත්ථි. යථා හි ලොකියකුසලස්ස
 “උපපජ්ජෙ, අපරපරියායෙ” තිආදිනා ඵලදානං පති ආගමෙතබ්බො කාලො අත්ථි, න
 ඵලමෙතස්සාති අත්ථො. තෙනාහ “න පඤ්චාහා” තිආදි. පකට්ඨොති දුරො. ඵලදානං පති
 කාලො පකට්ඨො අස්සාති කාලිකො, කාලන්තරඵලදායී. තෙනාහ “අත්තනො ඵලදානෙ” ති.
 පත්තොති උපනිතො. ඉදන්ති “අකාලිකො” ති පදං.

150. විධිත්ති විධානං, “ඵහි පස්සා” ති ඵලං පවත්තවිධිවචනං. විජ්ජමානත්තාති
 පරමත්ථතො උපලබ්භමානත්තා. පරිසුද්ධත්තාති කිලෙසමලවිරහෙන සබ්බථා විසුද්ධත්තා.
 අමනුඤ්ඤම්පි කදාවි පයොජනවසෙන යථාසභාවප්පකාසනෙන දස්සෙතබ්බං භවෙයානාති
 තදභාවං දස්සෙත්තො ආහ “මනුඤ්ඤභාවප්පකාසනෙනා” ති.

151. උපනෙතබ්බොති උපනෙයො, උපනෙයොච ඔපනෙයයිකොති ඉමස්ස අත්ථස්ස අධිජ්ජෙතත්තා ආහ “උපනෙතබ්බොති ඔපනෙයයිකො”ති. චිත්තෙ උපනයනං උජ්ජාදනන්ති ආහ “ඉදං සඬබ්බෙ ලොකුත්තරධම්මෙ යුජ්ජති”ති. චිත්තෙ උපනයනන්ති පන ආරම්මණභූතස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණභාවුපනයනෙ අධිජ්ජෙතෙ අසඬබ්බෙපි යුජ්ජෙයා “ආරම්මණකරණසඬබ්බාතං උපනයනං අරහතීති ඔපනෙයයිකො”ති. අල්ලියනන්ති චූසනං. නිබ්බාතං උපනෙති අරියපුග්ගලන්ති අධිජ්ජායො.

152. විඤ්ඤුභීති විදුහි, පටිච්චද්ධසච්චෙහීති අත්ථො. තෙ පන එකංසතො උග්ගච්චිතඤ්ඤආදෙයො භොන්තිති ආහ “උග්ගච්චිතඤ්ඤආදීහී”ති. “පච්චත්ත”න්ති එතස්ස “පති අත්තනී”ති භූමිමච්චෙසන අත්ථො ගහෙතබ්බොති ආහ “අත්තනී අත්තනී”ති. චෙදිතබ්බොති චුත්තං, කථං චෙදිතබ්බොති ආහ “භාවිතො මෙ”තිආදි. තත්ථ “මෙ”ති ඉමිනා “පච්චත්ත”න්ති පදෙන චුත්තමත්ථං අත්ථයතො දස්සෙත්වා පුන බ්බාතිරෙකෙන දස්සෙතුං “න හී”තිආදි චුත්තං, තං සුච්ඤ්ඤෙයාමෙච. “විඤ්ඤුභී”ති ඉදං අත්තොගධාවධාරණන්ති දස්සෙත්තො “බාලානං පන අවිසයො චෙසා”ති ආහ.

එචං ආදිකල්‍යාණතාදිනා අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අනුරූපදෙසනාය ධම්මස්ස ස්වාක්ඛාතනං දස්සෙත්වා ඉදානි පුරිමස්ස පුරිමස්ස පච්ඡිමං පච්ඡිමං පදං කාරණචචනන්ති දස්සෙත්තො “අපිචා”තිආදිමාහ. තත්ථ සන්දිට්ඨිකත්තාති යස්මා අයං ධම්මො චුත්තනයෙන සාමං දට්ඨබ්බො, සන්දිට්ඨියා කිලෙසෙ විද්ධංසෙති, සන්දස්සනඤ්ච අරහති, තස්මා ස්වාක්ඛාතො දුරක්ඛාතෙ තිත්ථියධම්මෙ තදභාවතො. ඉමිනා නයෙන සෙසපදෙසුපි යථාරහං අත්ථො දට්ඨබ්බො.

153. තස්සෙචන්තිආදිසු යං චත්තබ්බං, තං බුද්ධානුස්සතියං චුත්තනයෙන චෙදිතබ්බං.

3. සඬසානුස්සතිකථාවණ්ණනා

154. අරියසඬසගුණාති ආරකත්තා කිලෙසෙහි, අනයෙ න ඉරියනතො, අයෙ ච ඉරියනතො, සදෙචකෙන ච ලොකෙන “සරණ”න්ති අරණියතො අරියො ච සො සඬසො ච, අරියානං චා සඬසො අරියසඬසො, තස්ස ගුණා.

155. යං සම්මාපට්ඨපදං පට්ඨපන්තො “සුට්ඨ පට්ඨපන්තො”ති වුච්චති. සා අරියමග්ගපට්ඨපදා පට්ඨපක්ඛධම්මෙ අනිචත්තිධම්මෙ කත්වා පජ්ඣනතො පයොජනාභාවා සයම්පි අනිචත්තිධම්මා, අධිගන්තබ්බස්ස ච නිබ්බානස්ස එකංසතො අනුලොචීති. තතො එව අපච්චනීකා, අනුධම්මභූතා ච, තස්සා ච පට්ඨපන්තත්තා අරියසඬ්ඝො “සුඡ්පට්ඨපන්තො”ති වුත්තොති දස්සෙතුං “සුට්ඨ පට්ඨපන්තො”තිආදි වුත්තං. තත්ථ “අනිචත්තිපට්ඨපද”න්ති ඉමිනා උජුඡ්පට්ඨපත්තිං දස්සෙති. පුනඡ්පුනං නිචත්තනෙ හි සති උජුඡ්පට්ඨපත්ති න හොති. “අනුලොමපට්ඨපදං අපච්චනීකපට්ඨපද”න්ති ඉමිනා ඤායජ්ජපට්ඨපත්තිං. පට්ඨපජ්ජිතබ්බස්ස හි නිබ්බානස්ස අනුලොමනෙන, අපච්චනීකතාය චස්සා ඤායතො. “ධම්මානුධම්මපට්ඨපද”න්ති ඉමිනා සාමීච්ජ්ජපට්ඨපත්තිං අනුච්ඡවිකභාවදීපනතො. එතෙන පඨමපදස්ස පපඤ්චනීද්දෙසො, ඉතරානි තීණි පදානීති දස්සෙති. තෙනාහ “යස්මා පනා”තිආදි.

යථානුසිට්ඨං පට්ඨපජ්ජනෙන කිච්චසිද්ධිතො අරියභාවාවහං සවනං සක්කච්චසවනං නාමාති වුත්තං “සක්කච්චං සුඤ්ඤන්තීති සාවකා”ති, තෙන අරියා එව නිජ්ජරියායතො සත්ථු සාවකා නාමාති දස්සෙති. සීලදිට්ඨියාමඤ්ඤතායාති අරියෙන සීලෙන, අරියාය ච දිට්ඨියා සමානභාවෙන. අරියානඤ්ඤි සීලදිට්ඨියො මජ්ඣෙ භින්නසුචණ්ණං විය නින්තානාකරණං මග්ගෙනාගතත්තා. තෙන තෙ යත්ථ කත්ථවි ධීතාපි සංභතාව. තෙනාහ “සඬ්ඝානභාවමාපන්තො”ති. මායාසායෙයාදිපාපධම්මසමුච්ඡෙදෙන උජු. තතො එව ගොමුත්තවඬ්ඤාභාවෙන අවඬ්ඤා. චන්දලොච්චඬ්ඤාභාවෙන අකුට්ඨො. නඬ්ඤලකොට්ඨඬ්ඤාභාවෙන අජ්ඣිභා. අවඬ්ඤාදිභාවෙන චා උජු. පරිසුද්ධට්ඨෙයන අරියා. අපණ්ණකභාවෙන ඤායති කමති නිබ්බානං, තං චා ඤායති පට්ඨිජ්ඣියති එතෙනාති ඤායො. වට්ඨදුක්ඛනියානාය අනුච්ඡවිකත්තා. අනුරූපත්තා සාමීච් ඔපායිකානිපි සඬ්ඝං සමඤ්ඤං ගතා සම්මාපට්ඨපත්ති, තාය සමඬ්ඝිතාය සුඡ්පට්ඨපන්තා “සම්මා පට්ඨපජ්ජන්ති”ති කත්වා. චත්තමානත්ථො හි අයං පට්ඨපන්ත-සද්දො යථා “සොතාපත්තිඵලසච්ඡිකිරියාය පට්ඨපන්තො”ති (පු. ප. 206). අතීතං පට්ඨපදන්ති යථාවුත්තමග්ගසම්මාපට්ඨපත්තිං වදති. උභයෙන ච සාමඤ්ඤනීද්දෙසෙන, “සුඡ්පට්ඨපන්තා ච සුඡ්පට්ඨපන්තා ච සුඡ්පට්ඨපන්තා”ති එකසෙසනසෙන චා ගහිතානං සමුභො “සුඡ්පට්ඨපන්තො”ති වුත්තොති දස්සෙති.

එවං ආදිපදන්ථනීද්දෙසභාවෙන ඉතරපදානං අත්ථං චත්වා ඉදානි චතුත්තම්පි පදානං අවොම්ස්සකං අත්ථං දස්සෙතුං “අපිචා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ යථානුසිට්ඨන්ති සත්ථාරා යථා

අනුසිටිය, තමා අනුසාසනී අනුරූපනී අත්ලො. අපණ්ණකපටිපදනී අවිරජ්ඣනකපටිපදං,
 අනවජ්ජපටිපත්තිනී අත්ලො. එත්ථ ච ස්වාක්ඛාතෙ ධම්මවිනයෙ අපණ්ණකපටිපදං
 පටිපන්නත්තානි එවං සම්බන්ධිතබ්බං. පුරිමපදෙන සම්බන්ධෙ දුතියපදං න චත්තබ්බං සියා,
 නනු ච දුතියපදෙන සම්බන්ධෙපි පයමං පදං න චත්තබ්බං සියාති? න තස්ස පයමං
 අපෙක්ඛිතත්තා. සා පන සාවකානං අපණ්ණකපටිපදා යථානුසිටියං පටිපදානි දස්සනත්ථං
 “යථානුසිටියං පටිපන්නත්තා”ති චත්තබ්බං. උභයස්සාපි චා සුජ්ජපටිපන්නභාවසාධනත්තා
 උභයං චුත්තං. තමා හි පි-සද්දෙන උභයං සමුච්චිතොති.

කිලෙසජ්ඣිභවසෙන අන්තද්වයගාහොති සබ්බසො තං පභාය සම්මාපටිපදා
 කායාදිවච්ඡිකප්පභායිනී උජුජ්ජපටිපත්ති හොතිති ආහ “මජ්ඣිමාය පටිපදාය...පෙ....
 උජුජ්ජපටිපත්තො”ති.

ඤායො නාම යුත්තප්පත්තපටිපත්ති, නිබ්බානඤ්ච, සබ්බසඬ්ඛාරසමථතාය ආදිත්තං
 වෙලං, සීසං චා අජ්ඣුපෙක්ඛිත්වාපි පටිපජ්ජිතබ්බමෙවාති ආහ “ඤායො චුච්චති
 නිබ්බාන”න්ති. නිබ්බායනාකිරියාමුඛෙන වෙන්ථ නිබ්බානං චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං,
 මග්ගඤාණාදීහි චා ඤායති පටිවිජ්ඣියති සවිජ්ජාරියති චාති ඤායො නිබ්බානන්ති එවමෙන්ථ
 අත්ලො දට්ඨබ්බො.

ගුණසම්භාවනාය පරෙහි කයිරමානං පච්චුපට්ඨානාදිසාමීචිකම්මං අරහන්තීති
 සාමීචිකම්මාරහා.

156. යදිදන්ති අන්තොගධලිඬිගවචනහෙදො නිපාතොති තස්ස වචනහෙදෙන අත්ථමාහ
 “යා ඉමානී”ති. එවන්ති පකාරත්ථෙ ජනපාතො, ඉමිනා පකාරෙනාති අත්ලො. තෙන ඉතරානි
 තීණි යුගලානි දස්සිතානි හොන්තීති ආහ “එවං චත්තාරි පුරිසයුගලානි හොන්තී”ති. එතන්ති
 එතං “පුරිසපුග්ගලා”ති බහුවචනවසෙන චුත්තං පදං. පුරිසා ච තෙ පුග්ගලා ච පුරිසපුග්ගලා.
 තත්ථ “පුරිසා”ති ඉමිනා පයමාය පකතියා ගහණං, “පුග්ගලා”ති පන දුතියායපි
 සත්තසාමඤ්ඤෙනාති එවං චා එත්ථ අත්ලො දට්ඨබ්බො. චතුත්තං පච්චයානං කිදිසානං?
 ආනෙත්වා හුනිතබ්බානන්ති අධිකාරතො පාකටොයමත්ලො. දාතබ්බන්ති චා පච්චත්තවචනං
 “චතුත්තං පච්චයාන”න්ති පදං අපෙක්ඛිත්වා සාමීචසෙන පරිණාමෙතබ්බං, අඤ්ඤථා යෙසං
 කෙසඤ්චි චතුත්තං පච්චයානං “ආහුන”න්ති සමඤ්ඤා සියා. ආහුනං අරහතීති චා

ආහුනෙයො. සක්කාදීනම්පි වා ආභවනන්ති සක්කාදීහිපි දියාමානං දානං. යත්ථ හුතං මහජ්ඵලන්ති යස්මිං ආභවනීයග්ගිමිහි හුතං දධිආදි ආහුනෙයාග්ගිගහපතග්ගිදක්ඛිණෙයාග්ගිසු හුතතො උළාරඵලන්ති තෙසං බ්‍රාහ්මණානං ලද්ධි. හුතන්ති දින්නං. නිකායන්තරෙති සබ්බත්ථිකවාදිනිකායෙ.

යපෙත්වා 165 තෙති තෙ පියමනාපෙ ඤාතිමිත්තෙ අපනෙත්වා, තෙසං අදන්වාති අධිජ්ජායො. එස ඵසො. එකබුද්ධන්තරෙ ව දිස්සතීති එකස්මිං බුද්ධන්තරෙ විතිවත්තෙ දිස්සති. ච-සද්දෙන කදාවි අසඬිබ්‍රොයොපි කජ්ජෙ විතිවත්තෙති දස්සෙති. අබ්බොකිණ්ණන්ති පට්ටකිබ්‍රොහි අවොමිස්සං, කිරියාවිසෙසකඤ්චෙනං. පියමනාපත්තකරධම්මා නාම සීලාදයො, තෙ අරියසඬිසෙ සුජ්ජතිට්ඨිතා. අයං හෙත්ථ අධිජ්ජායො – ඤාතිමිත්තා විජ්ජයුත්තා න විරස්සෙව සමාගච්ඡන්ති, අනවට්ඨිතා ච තෙසු පියමනාපතා, න ඵවමරියසඬිසො. තස්මා සඬිසොව පාහුනෙයොති. පුබ්බකාරන්ති අග්ගකිරියං. සබ්බජ්ජකාරොනාති ආදරගාරවබ්‍රහ්මානාදිනා, දෙයාධම්මස්ස සක්කච්චකරණාදිනා ච සබ්බෙන පකාරෙන. ස්වායං පාභවනීය-සද්දො “පාහුනෙයො”ති වුච්චති පරියායභාවෙන.

දක්ඛන්ති එතාය සත්තා යථාධිජ්ජෙතාහි සම්පත්තීහි වඩ්ඪන්තීති දක්ඛිණා. තථාභාවකරණෙන දක්ඛිණං අරහති. යථා උළාරාතිවිපුලුද්‍රයලාභෙන විසොධිතං නාම හොති, ඵවං දක්ඛිණා විපුලඵලතායාති වුත්තං “මහජ්ඵලකරණතාය විසොධෙති”ති.

පුඤ්ඤත්ථිකෙහි අඤ්ජලි කරණීයා ඵත්ථාති අඤ්ජලිකරණීයො.

යදිපි පාළියං “අනුත්තර”න්ති වුත්තං. නත්ථි ඉතො උත්තරං විසිට්ඨන්ති හි අනුත්තරං. සමම්පිස්ස පන නත්ථිති දස්සෙන්නො “අසදිස”න්ති ආහ. බිත්තං වුත්තං බීජං මහජ්ඵලභාවකරණෙන තායති රක්ඛති, බිපන්ති වපන්ති ඵත්ථ බීජානීති වා බෙත්තං, කෙදාරාදි, බෙත්තං විය බෙත්තං, පුඤ්ඤානං බෙත්තං පුඤ්ඤක්ඛෙත්තං. සෙසං බුද්ධානුස්සතියං වුත්තනායානුසාරෙන වෙදිතබ්බං.

4. සීලානුස්සතිකථාවණ්ණනා

158. අහො වත සීලානි අබණ්ඩානි, අහො වත අච්ඡද්දානීති එවං සබ්බත්ථ යොජෙතබ්බං. අහො වතානි ව සම්භාවනො නිපාතො. තෙනාහ “අබණ්ඩතාදිගුණවසෙනා”ති. අබණ්ඩභාවාදිසම්පත්තිවසෙනානි අත්ථො. පරස්ස සීලානි අනුස්සරියමානානි පියමනාපභාවාවහනෙන කෙවලං මෙත්තාය පදට්ඨානං හොත්ති, න විසුං කම්මට්ඨානන්ති ආහ “අත්තනො සීලානි අනුස්සරිතබ්බානී”ති. වාගාදීසුපි එසෙව නයො.

යෙසන්ති සීලාදීනං. පටිපාටියා සමාදානෙ සමාදානක්කමෙන, එකජ්ඣං සමාදානෙ උද්දෙසක්කමෙන සීලානං ආදිඅන්තං වෙදිතබ්බං. පරියන්තෙ ඡින්නසාටකො වියානි වත්ථන්තෙ, දසන්තෙ වා ඡින්නවත්ථං විය, විසදිසුදාහරණං වෙතං. එවං සෙසානිපි උදාහරණානි. විනිවෙධවසෙන ඡින්නසාටකො විනිවිද්ධසාටකො. විසභාගවණ්ණෙන ගාවී වියානි සම්බන්ධො. සබ්බරහිතානි වා අසබ්බලානි. තථා අකම්මාසානි. සත්තවිධමෙච්චනසංයොගො හෙට්ඨා සීලකථායං චුත්තො එව. කොටුපනාභාදීනීති ආදි- සද්දෙන මක්ඛපළාසඉස්සාමච්ඡරියමායාසායෙයාමානානිමානාදයො ගහිතා. තානියෙව අබණ්ඩාදිගුණානි සීලානි. සීලස්ස තණ්හාදාසබ්බතො මොවනං විච්චුපනිස්සයභාවාපාදනං. තතො එව තංසමඛිගීපුග්ගලො සෙරි සයංවසී භුජිස්සො නාම හොති. තෙනාහ “භුජිස්සභාවකරණෙන භුජිස්සානී”ති. “ඉමිනාහං සීලෙන දෙවො වා හවෙයාං දෙවඤ්ඤතරො වා, තත්ථ නිච්චො ධුවො සස්සතො”ති, “සීලෙන සුද්ධි”ති ව එවමාදිනා තණ්හාදිට්ඨිති අපරාමට්ඨන්තා අයං තෙ සීලෙසු දොසොති වතුසු විපත්තිසු යාය කායවි විපත්තියා දස්සනෙන පරාමට්ඨුං අනුද්ධංසෙතුං. සමාධිසංවත්තනප්පයොජනානි සමාධිසංවත්තනිකානි.

159. සික්ඛාය සගාරවොති සීලධනං නිස්සාය පටිලද්ධසමාදානත්තා සාතිසයං සික්ඛාය සගාරවො සප්පතිස්සො හොති. සභාගචුත්තීති සම්පන්නසීලෙහි සභාගචුත්තිකො, තාය එව වා සික්ඛාය සභාගචුත්ති. යො හි සික්ඛාගාරවරහිතො, සො තාය විසභාගචුත්ති නාම හොති විලොමනතො. යථා පරෙහි සද්ධිං අත්තනො ඡිද්දං න හොති, එවං ධම්මාමිසෙහි පටිසන්ථරණං පටිසන්ථාරො. සික්ඛාය සගාරවත්තා එව තත්ථ අප්පමත්තො හොති. අත්තානුචාදහයං පරානුචාදහයං දණ්ඩහයං දුග්ගතිහයන්ති එවමාදීනි භයානි ඉමස්ස දුරසමුස්සාරිතානීති ආහ “අත්තානුචාදාදිහයවිරහිතො”ති. සෙසං සුවිඤ්ඤායාමෙව.

160. පකනියානි සභාවෙන්. වාගාධිමුක්තනොති දෙයාධම්මපරිච්චාගෙ

යුක්තප්පයුක්තෙන තන්තින්තෙන තප්පොණෙන. නිච්චං සදා පවත්තා දානසංවිභාගා යස්ස සො නිච්චපවත්තදානසංවිභාගො, තෙන. ඉධාපි “පකනියා”ති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. යං පරස්ස පටියත්තං දියාති, තං දානං. යං අත්තනා පරිභුඤ්ජිතබ්බතො සංවිහජති, සො සංවිභාගො. ඉතො දානි පභුතීති ඉතො පටියාය දානි අජ්ජතග්ගෙ අජ්ජදිවසං ආදිං කත්වා. අදත්වා න භුඤ්ජස්සාමීති දානසමාදානං කත්වා. තංදිවසන්ති තස්මිං භාවනාරම්භදිවසෙ. තත්ථ නිමිත්තං ගණ්හිත්වාති තස්මිං දානෙ පරිච්චාගවෙතනාය පවත්තිආකාරස්ස සල්ලක්ඛණවසෙන නිමිත්තං ගහෙත්වා. විගතමලමච්ඡෙරතාදිගුණවසෙනාති විගතාති මලමච්ඡෙරාති එතස්මාති විගතමලමච්ඡෙරො, වාගො, තස්ස භාවො විගතමලමච්ඡෙරතා. තදාදීනං ගුණානං, සම්පත්තීනං, ආනිසංසානං වා වසෙන.

සතං ධම්මං අනුක්කමන්ති සාධුනං බොධිසත්තානං ධම්මං පවෙණිං අනු අනු කමන්තො ඔක්කමන්තො, අවොක්කමන්තො වා. යෙ ඉමෙ දායකස්ස ලාභා ආයුචණ්ණසුඛබලපටිභානාදයො, පියභාවාදයො ච භගවතා සංවණ්ණිකා පකිත්තිතා. මනුස්සත්තං වාති වා-සද්දො අවුත්තවිකප්පත්ථො, තෙන ඉන්ද්‍රියපාවභාවකම්මස්සකතාඤ්ඤාණාදීනං සඛිගහො දට්ඨබ්බො.

මච්ඡෙරමලෙනාති මච්ඡෙරසඛිබාතෙන මලෙන. අථ වා මච්ඡෙරඤ්ච මලඤ්ච මච්ඡෙරමලං, තෙන මච්ඡෙරෙන වෙච ලොභාදිමලෙන වාති අත්ථො. පජායනවසෙනාති යථාසකං කම්මනිබ්බත්තනවසෙන. කණ්ඞධම්මානන්ති ලොභාදිඑකන්තකාලකානං පාපධම්මානං. විගතත්තාති පහීනත්තා. විගතමලමච්ඡෙරෙන වෙතසාති ඉත්ථම්භුතලක්ඛණෙ කරණවචනං. සොතාපන්තස්ස සතොති ගෙහං ආවසන්තස්ස සොතාපන්තස්ස සමානස්ස. නිස්සයවිභාරන්ති නිස්සාය විහරිතබ්බවිභාරං, දෙවසිකං වළඤ්ජනකකම්මට්ඨානන්ති අත්ථො. අභිභවිත්වාති අගාරං ආවසන්තානං අඤ්ඤෙසං උප්පජ්ජනකරාගාදිඋපක්කිලෙසෙ අභිභුයා.

යො කිඤ්චි දෙන්තොපි සාපෙක්ඛොච දෙති, සො මුත්තවාගො න භොති, අයං පන න එවන්ති “මුත්තවාගො”ති වුත්තං. විස්සට්ඨවාගොති නිරපෙක්ඛපරිච්චාගොති අත්ථො. යථා පාණාතිපාතබ්බලො පුග්ගලො “ලොහිතපාණි”ති වුච්චති, එවං දානබ්බලො පුග්ගලො “පයතපාණි”ති වුත්තොති දස්සෙන්තො “දාතුං සදා ධොතභත්ථොයෙවා”ති ආභ. තත්ථ

සදානි නිව්වං, අභිඤ්ඤානි අත්ථො. පරිච්චාගොති දෙය්‍යධම්මපරිච්චාගොති අධිකාරතො විඤ්ඤායති. යං යං දෙය්‍යධම්මං පරෙ යාවනකා. යාවනෙ යොගො යාවනයොගො, පරෙභි යාවිතුං යුත්තොති අත්ථො. යාජෙන යුත්තොති දානෙන යුත්තො සදා පරිච්චජනතො. උභයෙති යථාචුත්තෙ දානෙ, සංවිභාගෙ ච රතො අභිරතො.

161. යථා පරිසුද්ධසීලස්ස පුග්ගලස්ස අබණ්ඩතාදිගුණවසෙන අත්තතො සීලස්ස අනුස්සරන්තස්ස සීලානුස්සතිභාවනා ඉජ්ඣකිති, එවං පරිසුද්ධඋළාරපරිච්චාගස්ස පුග්ගලස්ස අනුපක්කිලිට්ඨමෙව අත්තතො පරිච්චාගං අනුස්සරන්තස්ස භාවනා ඉජ්ඣකිති දස්සෙතුං “විගතමලමච්චෙරතාදිගුණවසෙනා” තිආදි චුත්තං, තං චුත්තත්ථමෙව.

භියොයාසොති උපරිපි. මත්තාය පමාණස්ස මහනියා මත්තාය, විපුලෙන පමාණෙනාති අත්ථො. වාගාධිමුත්තොති පරිච්චාගෙ අධිමුත්තො නින්තපොණපබ්භාරො. තතො එව අලොභජ්ඣාසයො කත්ථවිපි අනභිසංඛිගවිත්තො. පටිග්ගාහකෙසු මෙත්තායනවසෙන පරිච්චාගො හොතීති මෙත්තාය මෙත්තාභාවනාය අනුලොමකාරී අනුරූපපටිපත්ති. විසාරදොති විසදො අත්තතොව ගුණෙන කත්ථවිපි අමඬිකුභුතො අභිභුයා විහාරී. සෙසං සුවිඤ්ඤායාමෙව.

6. දෙවතානුස්සතිකථාවණ්ණනා

162. අරියමග්ගවසෙනාති අරියමග්ගස්ස අධිගමවසෙන. සමුදාගතෙහීති සම්මදෙව තදුප්පත්තිතො උද්ධං ආගතෙහි. යාදිසා හි අරියානං සන්තානෙ ලොකියාපි සද්ධාදයො, න තාදිසා කදාවිපි පොච්ඡජ්ජනිකා සද්ධාදයො. දිබ්බන්තීති දෙවා. චත්තාරො මහාරාජානො එතෙසන්ති චතුමහාරාජා, තෙ එව චතුමහාරාජිකා. තෙත්තිංස සහපුඤ්ඤකාරීතො තත්ථුපපන්නාති තංසභවරිතං යානං තාවතිංසං, තන්තිවාසිනොපි දෙවා තංසභවරණතො එව තාවතිංසා. දුක්ඛතො යාතා අපයාතාති යාමා. තුසාය පිතියා ඉතා උපගතාති තුසිතා. භොගානං නිම්මානෙ රති එතෙසන්ති නිම්මානරතිතො. පරනිම්මිතෙසු භොගෙසු වසං චත්තෙන්තීති පරනිම්මිතවසවත්තිතො. බුග්මානං කායො සමුභො බුග්මකායො, තප්පරියාපන්නතාය තත්ථ භවාති බුග්මකායිකා. තතුත්තරීති තතො බුග්මකායිකෙහි උත්තරි, උපරි පරිත්තාභාදිකෙ සන්ධාය වදති. දෙවතා සක්ඛිට්ඨානෙ යපෙත්වාති “යථාරූපාය මග්ගෙනාගතාය සද්ධාය සමන්තාගතා, සීලෙන සුතෙන වාගෙන පඤ්ඤාය සමන්තාගතා ඉතො චුතා තත්ථ

උපපන්නා තා දෙවතා, මය්හමිපි තථාරූපා සද්ධා සීලං සුතං වාගො පඤ්ඤා ව සංවිජ්ජති” ති දෙවතා සක්ඛිට්ඨානෙ යපෙත්වා සක්ඛිං ඔතාරොත්තෙන විය අත්තනො සද්ධාදිගුණා අනුස්සරිතබ්බා.

යදි එවං සුත්තෙ (අ. නි. 6.10) උභයගුණානුස්සරණං වුත්තං, තං කථන්ති අනුයොගං මනසි කත්වා ආහ “සුත්තෙ පනා” තිආදි. තත්ථ කිඤ්ඤාපි වුත්තන්ති “අත්තනො ව, තාසඤ්ච දෙවතාන” න්ති උභයං සමධුරං විය සුත්තෙ (අ. නි. 6.10) කිඤ්ඤාපි වුත්තං. අථ ඛො තං “දෙවතානං සද්ධඤ්ච සීලඤ්චා” තිආදිවචනං. සක්ඛිට්ඨානෙ යපෙතබ්බන්ති “වුත්ත” න්ති පරතො පදං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. කිමත්ථං පන සක්ඛිට්ඨානෙ යපනන්ති ආහ “දෙවතානං අත්තනො සද්ධාදීහි සමානගුණදීපනත්ථන්ති වෙදිතබ්බ” න්ති. කස්මා පන සුත්තෙ යථාරුතවසෙන අත්ථං අග්ගහෙත්වා එවං අත්ථො ගය්හතීති ආහ “අට්ඨකථායඤ්චී” තිආදි.

163. තස්මාති යස්මා අට්ඨකථායං දෙවතා සක්ඛිට්ඨානෙ යපෙත්වා අත්තනො ගුණානුස්සරණං දළ්භං කත්වා වුත්තං, සීලවාගානුස්සතීසු විය ඉධාපි අත්තනො ගුණානුස්සරණං ඤානුප්පත්තිනිමිත්තං යුත්තං, තස්මා. පුබ්බහාගෙ භාවනාරම්භෙ. අපරහාගෙති යථා භාවෙන්තස්ස උපචාරජ්ඣානං ඉජ්ඣති, තථා භාවනාකාලෙ. යදි අත්තනො එව ඉධ ගුණා අනුස්සරිතබ්බා, කථමයං දෙවතානුස්සතීති ආහ “දෙවතානං ගුණසද්ධසද්ධාදිගුණානුස්සරණවසෙනා” ති. තෙන සද්ධසකප්පනාය අයං භාවනා “දෙවතානුස්සතී” ති වුත්තා, න දෙවතානං, තාසං ගුණානං වා අනුස්සරණෙනාති දස්සෙති. පුබ්බහාගෙ වා පවත්තං දෙවතාගුණානුස්සරණං උපාදාය “දෙවතානුස්සතී” ති ඉමිස්සා සමඤ්ඤා වෙදිතබ්බා. තථා හි වක්ඛති “පුබ්බහාගෙ දෙවතා ආරබ්භ පවත්තවිත්තවසෙනා” ති. සෙසං සුවිඤ්ඤායාමෙව.

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා

164. එතාසන්ති එතාසං බුද්ධානුස්සතීආදීනං ඡන්තං අනුස්සතීනං. විත්ථාරදෙසනායන්ති විත්ථාරවසෙන පවත්තදෙසනායං, මහනාමසුත්තං (අ. නි. 6.10; 11.11) සන්ධාය වදති. හගවාතිආදීනං අත්ථන්ති හගවාතිආදීනං පදානං අත්ථං. අත්ථවෙදන්ති වා හෙතුඵලං පටිච්ච උප්පන්නං තුට්ඨිමාහ. ධම්මවෙදන්ති හෙතුං පටිච්ච උප්පන්නං තුට්ඨිං. “ආරකත්තා

අරහ්”න්ති අනුස්සරන්තස්ස හි යං තං භගවතො කිලෙසෙහි ආරකත්තං, සො හෙතු.
 ඤාපකො වෙත්ථ හෙතු අධිජ්ජෙතො, න කාරකො, සම්පාපකො වා. යොනෙන ඤායමානො
 අරහත්තත්ථො, තං ඵලං. ඉමිනා නයෙන සෙසපදෙසුපි හෙතුඵලවිභාගො වෙදිතබ්බො.
 ධම්මානුස්සතිආදීසුපි “ආදිමජ්ඣපරියොසානකල්යාණත්තා”තිආදිනා, “යස්මා පන සා
 සම්මාපට්ඨපදා”තිආදිනා ච තත්ථ තත්ථ හෙතුඅපදෙසො කතොයෙවාති. ධම්මුපසංහිතන්ති
 යථාචුත්තහෙතුහෙතුඵලසඬ්ඛාතගුණුපසංහිතං. ගුණෙති අත්තනො ගුණෙ.

165. අරියසාවකානඤ්ඤව ඉජ්ඣන්තීති අරියසාවකානං ඉජ්ඣන්තියෙවාති
 උත්තරපදාවධාරණං දට්ඨබ්බං, අවධාරණඤ්ඤව තෙසං සුඛසිද්ධිදස්සනත්ථං. තෙනාහ “තෙසං
 හී”තිආදි. න පුථුජ්ජනානං සබ්බෙන සබ්බං ඉජ්ඣන්තීති. තථා හි වක්ඛති “ඵවං
 සන්තෙපී”තිආදි. යදි ඵවං, කස්මා මහානාමසුත්තාදීසු (අ. නි. 6.10; 11.11) බහුසු සුත්තෙසු
 අරියසාවකග්ගහණං කතන්ති? තෙසං බහුලවිභාරතායාති ආවරියා.

නික්ඛන්තන්ති නිග්ගතං නිස්සට්ඨං. මුත්තන්ති විස්සට්ඨං. වුට්ඨිතන්ති අපෙතං.
 සබ්බමෙතං වික්ඛම්භනමෙව සන්ධාය වදති. ගෙධම්භාති පලිබොධතො. ඉදම්පීති
 බුද්ධානුස්සතිවසෙන ලද්ධං උපචාරජ්ඣානමාහ. ආරම්මණං කරිත්වාති පච්චයං කත්වා,
 පාදකං කත්වාති අත්ථො. විසුජ්ඣන්තීති පරමත්ථවිසුද්ධිං පාපුණන්ති.

සම්බාධෙති තණ්හාසංකිලෙසාදිනා සම්පීළෙ සංකටෙ සරාවාසෙ. ඕකාසාධිගමො
 ලොකුත්තරධම්මස්ස අධිගමාය අධිගන්තබ්බඕකාසො. අනුස්සතියො ඵව අනුස්සතිට්ඨානාති.
 විසුද්ධිධම්මාති විසුජ්ඣනසභාවා, විසුජ්ඣිතුං වා භබ්බා. පරමත්ථවිසුද්ධිධම්මතායාති
 පරමත්ථවිසුද්ධියා නිබ්බානස්ස භබ්බභාවෙන. උපක්කමෙනාති පයොගෙන. පරියොදපනාති
 විසොධනා.

166. ඵවං සන්තෙපීති ඵවං මහානාමසුත්තාදීසු අනෙකෙසු සුත්තෙසු අරියසාවකස්සෙව
 වසෙන ඡසු අනුස්සතිසු දෙසිතාසුපි. යස්සානුභාවෙනාති යස්ස විත්තජ්ජසාදස්ස බලෙන. පීතිං
 පටිලභිත්වාති අනුස්සවවසෙන බුද්ධාරම්මණං පීතිං උජ්ජාදෙත්වා.

ඡඅනුස්සතිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති සත්තමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

